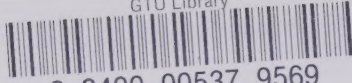
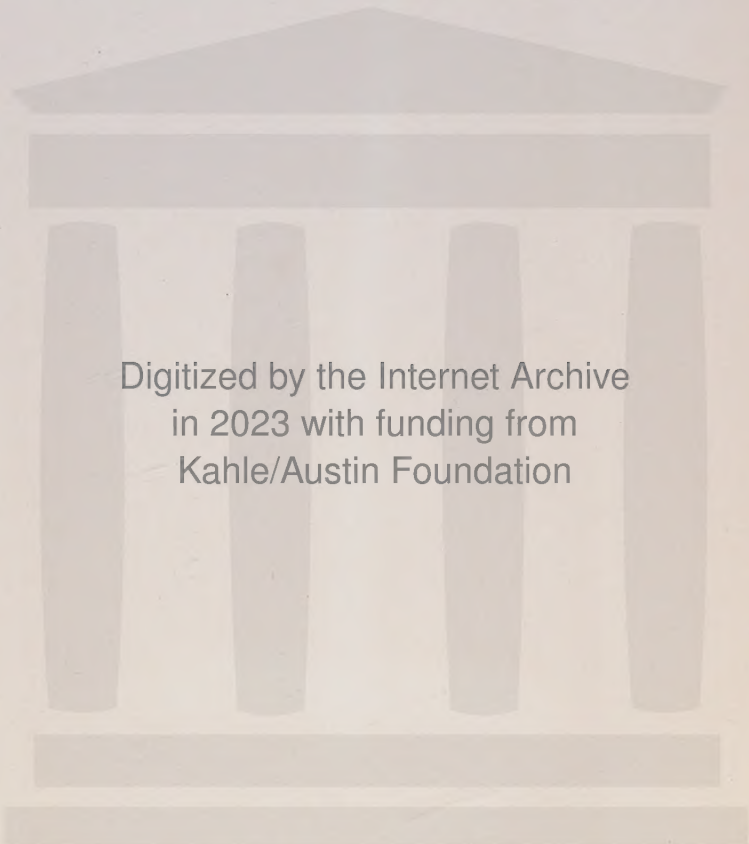

GTU Library

3 2400 00537 9569

GTU Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709
For renewals call (510) 649-2500
All items are subject to recall.

Digitized by the Internet Archive
in 2023 with funding from
Kahle/Austin Foundation

מחזור ינאי

כפי מה שנמצא ממנו בנניח אשר במצרים

בהוספת פיוטי ינאי האחרים

עם

הערות והנחות ומבוא אנגלי

מאת

ישראל דאווידזאן

ועם הערות נוספות

מאת

לוי נינצבורג

נויארק

בהוצאת בית מדרש הרבנים אשר באמסטרקא

תרע"ט

ה ת כ ן

עמוד

ראש דבר.

1	שריד א: קרובה לסדר איש או אשה קדמאה.
6	שריד ב: קרובה לסדר וידבר דואת תהיה.
11	שריד ג: קרובה לסדר וידבר דונתתי ננע.
13	שריד ד: קרובה לסדר וידבר דאיש איש כי יהיה.
19	שריד ה: קרובה לסדר ואשה כי יזוב.
23	שריד ו: קרובה לסדר ויאמר דאמר אל הכהנים.
26	שריד ז: קרובה לסדר וידבר דאשר יקריב.
30	שריד ח: שבעתא לראש השנה.
32	קרובה לשבת הגדול.
41	שבעתא לפסח.
44	רשות לסדר.
46	הערות נוספות.
xlix-i	החלק האנגלי.

החלק העברי של הספר הזה נסדר על ידי מסדר האותיות משה אלפירוביץ

ראש דברי

אוצר הנניזה אשר במצרים, שנתגלה על ידי רש"ז שכמר ז"ל זה יותר מעשרים שנה והובא על ידיו אל עקד-הספרים אשר לבית-מדרש-המדעים בקנטאברניא, הוא מקור לא אכזב לדברי ימינו, שממנו ישאבו חכמי ישראל שנים רבות. כל העוסקים במקצוע זה יודעים כי אחר כל החקירות הרבות, שכבר דלה דלו ממנו כותבי דברי הימים, עוד יעברו עדן ועדנים טרם ייבש המעיין הנובע הזה. עד כמה גדול ערך האוצר הזה, ומה רב הזמן הצריך לנו במרם נגלה כל מצפונו נוכל לשער על פי כמותו בלבד. בהיותי בקנטאברניא לפני שנים אחדות מצאתי שם יותר ממאה וארבעים תיבות, כל תיבה ותיבה מכילה יותר ממאה שרידים, ויותר ממאה וששים כרכים, כל כרך בן שלשים קמעים ויותר. וחזן מאלה נמצאו שם אלה ושבע מאות וארבעים ואחד דפים בודדים, מסוננים במסגרות עץ תחת לוחות של זכוכית כדי לשמרם מרקבון. ועתה אם נזכור כי כמה מן הספרים החשובים שיצאו לאור עפ"י כתבי יד הנניזה נוסדו רק על דפים אחרים, הרשות לנו להחליט, כי כמה וכמה סגולות יקרות עדיין עומדות להגלות. ואין כל ספק שאם היו חכמי ישראל מצויים אצל אוצר בלום זה לא היה יום בלי חדוש בבית מדרשם. לכל מקצוע ומקצוע בחכמת ישראל: כתבי הקדש והתלמוד, המדרשים ותשובות הגאונים, המסורה וחכמת הלשון, דברי הימים והספרות היפה, לכלם תצא תועלת גדולה מן כתבי-יד הקדומים האלה. אחד המקצועות החשובים, שהנניזה עתידה להפיץ עליו אור חדש, הוא תולדות הפיוטים בימי הבינים. לא לבד שעל ידיה נתגלו לנו פיוטים רבים בלתי נודעים עד כה, אלא שגם הפיוטים הנלוים וידועים לנו מכבר נראים לנו לאורה בפנים יותר בולטות ויותר מזהירות. סמך לדברי אלה ימצא הקורא כמה שנתחדש בזה על אודות יניי, אחד מן הפיוטנים היותר קדמונים.

מחקירותיהם של צונץ, שיר, שד"ל, הרמב"ם ואחרים כבר באו חכמי ישראל לכלל דעה אחת, כי יניי, רבו של רבי אלעזר הקליר, חי בארץ ישראל במחצית השנייה של המאה השביעית למה"נ. צונץ היה הראשון שהודיע לנו, כי יניי הוא בעל הפיוט „אז רוב נסים הפלאת כלילה“¹. הפיוט הזה נודע בכל תפוצות ישראל מפני שנשתמר בהגדה של פסח; ואמנם הוא רק המשך מן הפיוט „אוני פטרי רחמים“ שאינו נודע כל כך, מפני שנמצא רק במחזור

¹ רכס של הדברים בהקדמה זו לקוחים ממאמרי „פליטת שירים עתיקים“ שנדפס בהתנן שנה ר' גליון כ"ב.

² פה אני נותן רק תמציתן של החקירות בענין זה, ובמבוא האנגלי דברתי באריכות, וצינתי המקורות.

לפנינו הם פריטה מן מחזור ינאי, שהשתמש בו ענן הקראי ושהיה לפני עיני רנמ"ה. כשנעיין היטב בפיוטים האלה נמצא כי נתחברו על סדרי התורה לפי חלוקתם של בני מערבא שהשלימו את קריאת התורה בשלש שנים, והוא ממש מה שאמר רנמ"ה כי ינאי פייט קרובות לכל סדר וסדר של כל השנה. גם תכנם מעיד על מקורם, כי בפיוטים האלה לא הסתפק בתהלות ותשבחות לבד כי אם הכליע בתוכם כל ההלכות השיכות לסדר אשר הוא עומד בו. ולא יפלא עוד כי השתמש ענן במחזור זה לעניני הלכה. מן הקרובות אשר לפנינו נראה כי המחזור היה כעין מדרש פיוטי על כל התורה, וזוהי יצא לנו נ"ב סעד לרברבי בעל הערוך שהמלה "קרוב" הוא שם נרדף לדרשן ו"קרובה" הוא שם נרדף לדרשה.

קשה לשער מתי החלו להשתמש בשם "קרובות" לפיוטים שנכתבו בשביל חזרת הש"ץ בתוך התפלה, אבל לפי ידיעתנו עתה היה ינאי הראשון בין הפיוטנים שנתן צורה מוגבלת לקרובות. אם הוא היה הממציא של התמונה הזאת או לא, הוא דבר שאי אפשר עדיין להחליט. ואולי ימים יודיעו.

מן קורות חייו של ינאי לא נודע לנו מאומה, ואפילו שם אביו נעלם מאתנו. כמו כן לא נודע לנו הרבה מפעלותיו והשפעתו על בני דורו. אולם רנמ"ה מעיד עליו שהיה חכם גדול, ופיוטיו נ"ב מעידים על גדל תורתו.

נוסף על פיוטי ינאי שנמצאו כננייה נתתי פה מקום גם לשאר פיוטיו שכבר נרמסו, כדי שיהיו כלם לאחדים בידו הקורא, וגם עליהם הוספתי הערות ועשיתי כם תקונים, ובאחרונה נתתי פיוט אחד למחבר כלתי נודע, מפני שנמצא בין פיוטי ינאי ויש בו דברים המפצים אור על תכונת הקרובות ככלל.

עוד יש לי להעיר שהנחתי את ה"כתיב" של הקטעים האלה ממש כמו שהוא בכ"י, ולא שניתי ממטבע שטבע לו הסופר הקדמון הזה, שהשתמש באמות הקריאה תחת תנועות אפילו במקום שהוא נגד חקי הנקוד המקובלים אצלנו. ואף כי צדק שד"ל באמרו¹ כי "פיוטים בלא נקוד הם כפגרים מתים", בכל זאת חלתי מפחת "נשמת הנקוד" בפיוטים האלה, והנחתי בלתי מנוקדים כמו שהם בכ"י, מפני שאי אפשר להשתמש באמות הקריאה ובתנועות יחד מבלי לכלבל את עין הקורא, ומפני שרוב השירים נלקו בחסר עד כי בכמה מקומות הפרוץ מרובה על העומד.

ובטרם אצא מאת פני הקורא אני רואה חובה לעצמי להביע תודתי לידידי פרופיסר לוי גינצבורג שהואיל בטובו להוסיף הערות על הערותי, ובכמה

¹ עיין במבוא האנגלי, הערה 34.

² שניאה נפלה בדברי המתרגם ספרו של נרעץ באמרו כי ינאי שם על פיוטיו "ככלי האלפא ביתא בראשי החרוזים ושמו ושם אביו בסופי החרוזים" (דברי ימי ישראל ח"ג, 167). המלים המפוזרות לא רק שמעוהם מוכחת אבל לא נמצאו כלל במקור האשכנזי (נעשיכ). טע, ח"ה, הוצאה ד' 165).

³ אגרות שד"ל עמ' 1276.

לאשכנזים אשר בגלילות אימליה ובסדר של"ה. עוד ידענו כי ייני היה הראשון בין הפיטנים שחתם את שמו בראשי הבתים, והראשון שהשתמש בחרוזים בעלי הברות שוות. מחקירותיו של הרבני נודע לנו ג"כ, כי הקראי אבו יוסף יעקב אלקרסאני, בן דורו של רב סעדיה גאון, מביא בספרו הערבי כתאב אלאנואר (ספר המאורות) פיוטי ייני בשני מקומות, ומשם "נראה כי כבר בימי ענן נתפשטו פיוטי ייני באומה והיו מקובלים גם בבבל, אף כי נתחברו בארץ ישראל, וענן סמך עליהם בשני דינים". גם אני מצאתי בקטע אחד ראשיתם של ארבעה פיוטים בלתי נודעים עד כה, לקוחים ממחזור ייני, כמו שמוכת מן המלים הבאות אחריהם: "וכו' במחזור ייני". ארבעה המקומות האלה יוכיחו למדי כי נמצאה לפנינו אספת פיוטים בשם "מחזור ייני". אבל עד כה לא היה איש אתנו יודע כלום על דבר תכונתו של המחזור הזה, כמותו או איכותו. ואף על פי שבעל "שבלי הלקט" מודיענו בשם הרנמ"ה כי ייני "פייט קרובות לכל סדר וסדר של כל השנה", אין במלים האחרות האלה די באור להראות לנו את טיבן של הקרובות האלה. והנה גם בפעם הזאת באה הגניזה לעזרתנו, כי זה עתה נפל בגורלי למצא חלק נכבד מן "מחזור ייני" עצמו.

הדבר נתגלגל ובה בדרך זו: לפני עשרים שנה, כשהוכאז כתב-יד הגניזה לקנטברניא, נמצאו ביניהם פלימססטים אחדים של גויל, שרידים מספרים כתובים יוניתי, וביניהם פליטה מתרגומו של עקילס, חלק מ"הקספלה" של אריניץ וחלק מן ה"ברית החדשה". אחרי מאות בשנים כאשר נשכחה השפה היונית מפי יהודי מצרים והיו הספרים האלה להם לכלי אין חפץ בו, מחקו את כתב היוני מעל הגוילים וישתמשו בהם לצרכיהם הם. הפלימססטים שאנו דנין עליהם עדיין אפשר להכיר את הכתב היוני מתוכם ורבים יבילו חלקים מן תלמוד ירושלמי, ומעוטם מדרשים ופיוטים. כתב-יד אלה מסר רש"י שכטר לידי שנים מירדיו מחכמי אומות העולם מתושבי קנטברניא, מר בורקיס ומר טיילאר, ושני אלה הוציאו לאור את הכתוב יוניתי בשרידים, ואל הכתב העברי שעל גבו לא שמו לב. והנה הטיבו אשר עשו המוליים בהוספם העתקות פוטוגראפיות של כתבי היד, למען יוכל כל איש ואיש לראות את כתבי היד עין בעין.

כשבאו הספרים האלה לידי שמתי מעיני בפיוטים הנמצאים בהם ואראה שמו של ייני יוצא מראשי הבתים בארבעה מקומות. ואחרי עיון נוכחתי, כי כל הפיוטים האלה הם ליניי הידוע, רבו של ר' אלעזר הקליר, והשרידים אשר

¹ לקוראים העברים אולי לא יהיה למותר להגיד, כי פלימססט הוא גויל או נייר, שנכתב עליו כתב מאוחר על גבי כתב מוקדם שנמחק, ובכל זאת אפשר לפעמים להכיר את הכתב המוקדם מתחת למאוחר.

* אריניץ הוא אחד מאבות הכנסייה הנוצרית, שחי בשנות המאה השלישית, והוא ערך את התנ"ך בששה עמודים מקבילים. בעמוד הראשון העתיק את הנוף העברי של התנ"ך, בעמוד השני העתיק את התנ"ך העברי באותיות יוניות, ובארבעה העמודים האחרים העתיק ארבעה תרגומים יונים — של עקילס, סומכוס, תרגום השבעים ותרגום תיאודוציון, וספר זה נודע בשם "הקספלה".

שריד א.

BURKITT, FACSIMILE VII

[קרובה לסדר: איש או אשה קדמאה²]

(ויקרא י"ג כ"ט א)

מ

VI

.....

- 1 אם יכהה בם בהרת. ותבהק בם ממארת.
לכל גוף אם פושה ובוערתי. מומאטו לקיץ עוברת:
- 2 אם ימק עור בשרם. יבינו כי מאין הוא סחורסר).
נאה) לחיים יהי ייסורם. אם לא יקוצו במוסרם:
- 3 אם יסופחו בשאת לבנה. עזה וכשלג מלובנה.
עוד) כסוד היכל אם דומה. ייסגר עד ידע מה:

¹ ההעתיקות הפוטוגראפיות מן שרידי המחזור שבספרו של בורקט אינם מסומנים במספרים, ולפי שסדר השרידים עפ"י תכנם היוני משונה מסדרם עפ"י תכנם הפיזי ע"ב הנני נותן בזה סימנים שיוכל הקורא למצא על פיהם דבר דבר על מקומו. שריד א' של המחזור נמצא בפוטוגראפיה הששית של בורקט (בורקט VI) שריד ב' בפוטוג' החמישית (בורקט V), שריד ג' בפוטוג' הראשונה (בורקט I), שריד ד' מתחיל בפוטוג' השניה של בורקט (בורקט II) ונמשך בפוטוג' הראשונה של טיילאר (טיילאר I), שריד ה' נמצא בפוטוג' השניה של טיילאר (טיילאר II), שריד ו' בפוטוג' הרביעית של בורקט (בורקט IV) ושריד ז' בפוטוגראפיה השלישית (בורקט III).

² עי' במבוא האנגלי הע' מ"ב.

³ בלי ספק הוא סימן הרף של הכ"י.

⁴ המספרים הרומיים מציינים חלקי הקרובה. עי' במבוא האנגלי סעיף ח' שהראיתי שם שכל קרובה וקרובה מתחלקת לתשע חלקים.

⁵ עי' ויקרא י"ג י"ב—י"ג.

⁶ זכריה י"ד, י"ב.

⁷ כלומר, אם יקחו מוסר אזי יהי יסורם שסכלו למוב להם.

⁸ צ"ל: כסיר, וז"ל המשנה ננעים פ"א מ"א: „טראות ננעים שנים שהם ארבעה. בהרת עזה כשלג, שנייה לה כסיר היכל; השאת בקרום ביצה, שנייה לה בצמר לבן.”

⁹ וז"ל הספרא פרשת ננעים, פרשת ב': „אין לי אלא בהרת לבנה, מנין לרבות את השאת ת"ל לממן שאת לבנה וכו'” (הוצאת ראה"ו, ס"א).

מקומות שהנחתי אני בלי פירוש הצליח הוא בכקאותו הנדולה להפיץ עליהם אור. ולהעלות האלה שמתו מדור בפני עצמן בסוף המספר וציינתי אותם באותיות הא"ב בנוף הפיוטים.

נויארק, כ"ה לחדש סיון, שנת ה'תשנ"ב, וכל מחמדיה נמולות וננוזות,
ואין שיר רק התורה הזאת" לפ"ק.

ישראל ב"ר דוד זאב ז"ל דאווידזאן

12	כי	מירר מיתקי מצוות מלומדותיו
	כי	נקם נמר ניאץ נועםיו
	כי	סרה שחיו שגא שיכל
13	כי	עיווית עיוול ענה עזות
	כי	פץ פיו פלגות פשע
	כי	צרר צרה ציער צימדויה
14	כי	קיהה קילקל קילל קודשיי
	כי	רמות רמו רעות רזם
	כי	שחד שחידוי שינה שם
15	כי	תעה תיעתוע תמימי תום
VIII 16	תום ויושר	עד יתבע שובה משו[ב] ה
	רעות רוח	עד ירחיק קרבוו וליבו
17	צדק ושלום	ע' יצמיד פילול ותחן
	[ע]נין רע	ע' יעלים סיכלות מעט
18	נפש נענה	ע' ינקה מרת נפשו
	[לב ה]ותל	ע' ימד כופרו ופידיונו
19	יד יד	ע' ידע טוב ורע
	[חדר]י בטן	ע' יחפש זדון ושגגה
20	ועל מכתו	ע' יודה הודייה לחלקוכב
	[דר]כיו	ע' ידאג גבוהת גבהה
21	בעון ביצ [עו] [ע']	[י]בין [אמונת אומן]

VIIIa 22 כי אתה מוחץ ורופא מן וריר שאול ומעלה] ממית ומחיה מ . . . תיד
ולוקח יודיע וער ב[וחן]

¹ נ"ל שהוא פירושו של המאמר: „הנכנס בתחום שאינו שלו“ שנוכר בהערה שלפני זו.

² ראוי להעיר כי הפיוט הזה נוסד לעמט הפיוט שקדמו כן בתמונתו וכן בתכנונו. לעמט שהפיוט שקדמו נוסד עפ"י הא"כ הפיוט הזה נוסד עפ"י התשר"ק, ולעמט שהפיוט הקודם הולך וחושב העבירות שבשבילן הננעים באים על האדם הפיוט הזה הולך וחושב המעשים טובים שבשבילם יתרפא האדם, וסדר הענינים בפיוט השני הוא הפך סדר הענינים בפיוט הקודם לו, ולפי זה מנבילים החרוזים בשני הפיוטים זה לעמט זה עד שהענין הנמצא באות ת"ו בפיוט השני הוא לעמט הענין שבאות ת"ו בפיוט הראשון וכן הלאה.

³ צ"ל יד יח, וזה דרכו של הסופר שלנו לכתוב ד' תחת ה' במקומות כאלה.

- 4 אם יפרחיו) בם נושנת. ולא פשתה והיא נעשנת.
צחצוח³ כקרום ביצה וצמר אס נחשבת. מומאת חומרו בו יושבת:
5 אם יקיפם ראש ותלאה⁴. וישפילו ראש מהלאה⁵.
רמייה ישיבו לנחלה⁶. לחייו הם ולשוב אל נחלה:
6 אם ישוך בם שבט מוסר. וירומפש בהם בשת.
תורת אמת מרפא לכל בשר. לברך לרופא לכל בשרט):

VII 7 זבכנ ואיש או אשה¹

- 8 כיו¹⁰ אמר אין אמונה אומין
כי ב[ז] [ב] רית בער בליבו
כי גס נרונו נאה גובחו
9 כי דילגיא) דת דיבר דופי
כי הגיד הירחר התל הפכפכי)
כי זהוסיף וגרע וריבה ומיעמי)
10 כי זמס זרותי) זדון זולות
כי חרש חשבונות חיצוי חלקות
כי טס טפף טפל טורח
11 כי יעץ יהירות יריות יקוש
כי כעס כפר כרה כושל
כי לימד לשונו ליצת לזות

¹ ויקרא י"ג, י"א.

² כלומר, מתחזקת, תרגום של יעז כהותו (תהלים נ"ב, ט'): „עשין כממוניה“.

³ מלשון צחצוח זיבה (בבא קמא, כ"ה.).

⁴ עי' ויקרא י"ג, י"א.

⁵ איכה נ', ה'.

⁶ צ"ל מתלאה, או אולי צ"ל וישפילו ראשם הלאה.

⁷ מלשון ביום נחלה (ישעיה י"ז, י"א).

⁸ כלומר, אם יכנעו בלבבם או יהיו הננעים, שבאו עליהם, למותם וישבו אל המחנה.

⁹ ויקרא י"ג, כ"ט.

¹⁰ הפיוט הזה נוסף על ההנדה שיש עבירות שבשבילן הננעים באים על האדם (עי' תנחומא, בוכער מצורע י' ושם נסמן) ואם נספור זמנה כל הענינים הנזכרים במקורות האלה נמצא כי מספרם עולה ל"ז, והם לשון הרע, שפיכות דמים, שבועת שוא, גלוי עריות, נסות הרוח, גזל [נ"א: הגזל את הרבים, ועוד נ"א: הגזל את שאינו שלו], צרות העין, עבודה זרה, חלול השם, ברכת השם, גנבות, המעיד עדות שקר, הדיין המטלקל את הדין, הנכנס בתחום שאינו שלו, החושב מחשבות של שקר, המשלח מדנים בין אחים, מנאץ בכרי תורה. אמנם הפייט שלנו לא אספם כלם אל תוך פיוטו ולעמדת זה הוסיף משלו כמו לאו דלא תקום ולא תמור (עי' חרוז י"ב).

38 פחתת פִּיחַתְתִּנִּי וּבִקְנִי וּבִקְנִי וּכְבוֹהֵק בֹּהֵקֵנִי
צוּעֵרֵנִי [וּרְעֵדֵנִי]

39 קִרְבִּי קִיִּצִינִי וּמִלֵּאֵי יָמֵינוּ לְמַחֵר נִיגְעֵינוּ
רָחוּם כְּאִשֶּׁר רְאוּנוּ

40 יְשׁוּבֵינוּ וְנִקְיֵנוּ שׁוֹבְבֵינוּ וְזִכֵּינוּ מִמִּינוֹף בֹּהֵק נֹתְקֵינוּ
תְּמוֹר בְּדֵד יִשְׁכְּנוּ בְּמַחֵר

41 מִצְרוֹת דְּלִינוּ וּמִבּוֹר הָעֲלִינוּ וּמִמִּצְרוֹת הִצִּילֵנוּ וּמִצְרָעוֹת פְּרִינוּ תִּרְפְּאוּנוּ .

42 רֹפֵא אֹמִזְכָּה) וּמִרְפָּא חִינִם תַּעֲשֶׂשׁ אֹמֵנֶךָ וּתִקְרָא וְאֶעֱנֶךָ

לְהִיּוֹת

¹ מִלֵּשׁוֹן חֲז"ל בֵּר פַּחְתִּי (שִׁבְתָּ נִי:).

- 23 זכורק מנסה וצורף רודה בעם טובים ורוצה על כל
 נא מן שמך ה
 24VIIIb הנכתר בקרש כ"ב זקרא ב
 המ'
 25 יאמרו ק'ק' [מיודעי] טובך ק' ממכירי רחמך ק' מן מקדישי
 שמך]
 26 רע טובה ק' עד לא יחרה רוגזו יקדים רחמיו ק' עד לא
 27VIIIc לעמתם כל יאמרו שיבט מ
 28 מיי חלקנו נינעי שיכל מרדות שכלים לרדות מי' יראו ומ
 29 פעמים אחר

- IX 30 ארבע מלכויות נידמו לארבעת נינעי דימיונות¹
 בבל במשאתיני) ממשלה ל[שאת]²
 31 גודעה ונפלה ושקעה כמו שק[ערוות]
 דלקה מדי ונספחה³ עדי
 32 הוריק אנני פנינו ירוקות כזי' קר
 וחמס פי
 33 זרחה ובהרה יוון וביהרה⁴ ונמשל[ה לבהרת]
 חרה להדימנו בד
 34 טפפה שלישית ומבחוה בחרב שלישתה בני שיבט שלישיכר)
 יד אדום נגעה ו
 35 כבודינו בה שפל כמראה שפל כמו כן תושפל
 לך היא ככהן
 36 מיתים בחיינו אנחנו וחיינו כי אתה הוא חיינו
 נקמה נפשנו וק
 37 סמר בשרינו וצפד עורינו וכהה אורינו
 עזו שכינתך ממ[נו]

¹ הפיוט הזה נוסד על התנחומא תוריע^א (הוצאת בוכער, מ"ו) ויקרא רבה פמ"ו: "אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת...הכתוב מדבר בארבע מלכויות וכו'." ² רמז למה שנאמר במדרש הנ"ל; שאת זו בבל שנאמר ונשאת את המשל הזה על מלך בבל".

³ רמז למדרש הנ"ל: ספחת זו מלכות מדי שהיה המן מספה עם אחשוורוש. ⁴ אולי צ"ל: כוהב, ע"י מעריך למנחם די לונזאנו ערך: ירק. ועל אדות המבטא הוריק פנינו ע"י תנחומא ריש פ' נצבים.

⁵ גם זה נוסד על המדרש הנ"ל: בהרת זו מלכות יוון שהיתה מבהרת על ישראל וכו'.

- 6 מהכות כסיל מאהי ונ' ישב בדרד וידום כי נטל עליו ונ' מקימי מעפר דל ומאשפות ירים אכיוז ונ'
7 מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טובי ונ' נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה ונ'
8 אל תתן את פיך להחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגהה היא למה יקצוף האלדים
9 על קולך וחבל את מעשה ידיך
I a ידיך החזיק במוסר מחזיק להיתגונן מכל זיקלא

מנן

ב'י

- II 10 מאדם חולי צעירתולב) נאמנולג) בוחק צרעתו
שיתתו היא מכתו עינינו היא סריכתו
11 פיצע אשר היכה אם | ריפא צרוע מצירוע ירפא
קושי מיפעליו אם הירפא רעה תיאסף מנו וגם חרפה
12 שיברי ליבו בחיבתן שניכנעו לפני בוחין
תועבות שבעלד) במואסו בהן תרופתו תיזרח בצאת כהן
כ"ב ויצא הכהן אל
13 מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרועי ונ' יעזוב רשע דרכו ואיש און
14 מחשבותיו וישוב אל ימי וירחמהו ואל אלדינו כי ירבה לסלוחי ונ' הרופא לשבורי לב ומחבש
15 לעצבותם¹ ונ' הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכ² ונ' וזרחת לבם יראי שמי שמש

1 משלי י"ז, י.

2 איכה ג', כ"ח.

3 תהלים ק"ג, ז'.

4 שם, ל"ד, י"ג.

5 שם, ל"ד, י"ד.

6 קהלת ה', ה'.

7 ר"ת מחתימת הברכה הראשונה בש"ע.

8 אולי צ"ל מירכתו.

9 כל הפיוט הזה נוסד על התנחומא מצורע סעיף ג': „אם עשה תשובה אין הצרעת חוזר עליו“.

10 ויקרא י"ד, ג'.

11 ישעיה נ"ח, ז'.

12 תהלים קמ"ז, ג'.

13 שם ק"ג, ג'.

שריד ב

BURKITT, FACSIMILE V

[קרובה לסדר: וידבר רזאת תהיה]

(ויקרא י"ד א')

זאת תהיה תורת'

1 I

- 2 אנר²כו) טוב הוא מנורך בכן רע לא ינורכו) נבר המיבין גערך³ דריש[ת] טוב בעדו יהי גומרך'כת) הן נהזכר(עד לא עודו | ספרתה⁴ ואבריו בו סדרתה זמם לשוננו בלחיינו אסרתה(חיים ומוות בידו מסרתה⁵ טפילת שוא שגג | הוריינו יחמיא וימיק גיווי ביריינו⁶ כי בכן למזמאתו ולטהרתו לימדתה עירך תורתו

- כ"כ וידבר י"י אל משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן⁷ ונ' תחת גערה כמיבין

¹ ויקרא י"ד, ב'.

² מלשון חז"ל: אנרא רכלה דוחקא (ברכות ו'), ונ"ל שהחרוים האלה נוסרו על התנחומא תוריע סעיף ט' (הוצאת בובער, סעיף י"א): מהו לא ינורך רע... אין עומדין לפני הקב"ה אלא מלאכי שלום וכו'.

³ עי' משלי י"ז, י'.

⁴ הפיטון משתמש בפעל "נמר" כמשמעות כליון והשחתה, והוא מלשון חז"ל: שבקשו לגמר ממנו של ישראל (פסחים פ"ה:) ור"ל שהצרות הכאות על האדם תהינה כסוף למוכתו, ודומה לזה נמצא בשריד א' הרוזים ב' זה'. עי' נ"כ תנחומא (הוצאת בובער תוריע סעיף י"ד): קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם זה אלא מתרה אותו... חזר בו יפה וכו'.

⁵ תהלים נ"ו, ט'.

⁶ עי' משלי י"ח י"א.

⁷ ר"ל שהקב"ה הורה לבני אדם שהנוף יתמרק בעון שקר. ונ"ל שנוסר על התנחומא מצורע סעיף ב': לכך נאמר זאת תהיה תורת המצורע ללמד שהמספר לה"ר הננעים באין עליו.

⁸ ויקרא י"ד, א'—ב'.

- 28 [ד]כה, ולך חיבה אם לשון אשר בו היכה ובו הוכה עשה רכה ונובהו
דיבה זאת
- 29 . . . ויארע בה תנחמו על רע צרעת הרע ממנו יגרע מוחץ ורופא קדוש

- 30 Ivb [א]....תלו) במצורע הזהרות
- חקתה קורא דורות להשכיל ולהורות
- 31 [ב].....לה) סיפרי דת נתונה מאש
- המבעיר לשונו ברע כצרבת אש
- 32 [ג].....[לש]ונו....למ)
- ובריעו בנוגעו ברע יהיה נוגע
- 33 [ד]....אשר קודחות דומעות
- יישמש מצרות ומינגעי צרעות
- 34 [ה]ט).....[מ]ובים כמיתים
- אם תיגע בהם יד אשר ממתים
- 35 [ו]מא).....העיוורים
- ומתמעמי מהונם ומצטרעי מעונםמב)
- 36 [ז].....עגומות בהםמנ)
- מיתים בחייהם קנואים בין אחיהם
- 37 [ח].....מד) ציפוי לו
- תמיד אפלל לו הצור תמים פעלו
- 38 [ט].....ברעה לא יידוןמה)
- לשונו יחסוך מרע וייחסוך מרעמז)
- 39 [י]....וממז) ובשרו לא יחטיא
- פן יורדה על כי הטא והחטיא
- 40 אל נא לעולם זאת

- 41 [אדם].....פיו ולבו עת יטהר
- בצאת אליו כהן המטהר כאשר ניטמא, בו הוא טהור
- 42 [נ]מה).....מצורע ובדד הוא יחנה
- דברו ויידוי בתשובת מענה יטהר וישוב לדיר מחנה

¹ צ"ל קרואים.

16 צדקה ומרפא ככנפיה ויצאתם ופשתם כענלי מרכי ונ' ישלח דברו
וירפאם וימלט משחיתותם²
17 ונ' בורא ניב שפתים שלום לרחוק ולקרוב אמר יי' ורפאתיו³

18 II א ורפאתיו חנים תען רופא | חנים ... חי לתוננם

ב' מחיה

- 19 III יד' גבוה אתה ושונא גבוהים
אשר בגובה וגאון רוח מגביחים
20 נושפת⁴ צרעת במכה באש צרבת
בשומ [לש] ון היכה, בו בשומ הוכחלה
21 ייצר אם היבניע [ו רא] שו [לארץ המריח]
צר [עתו ימריח] ומכתו מנו יכריח
22 [יה] הבדיל פצחו ככל
בע..... חץ פיצעו
23 כיכ בעוון בצעו קצפתי [ואכחו] הסתר ואקצוף וילך שובב בדרך לבו⁵
ונ' דרכיו ראיתי
24 וארפא[הו] ואנחהו ואשלם [ניחומים לו ולאביליו] ונ' כי אעלה ארוכה לך
וממכתך
25 [ארפאך נאם ה' כי נ] דחה קראו לך ציון היא דורש אין לה⁶

ואתה קדוש אל נא

- 26 IV א . . . עה מפיד טהור לא תיפתח טומאהלו) כי כל חפצך להיטיב
[לרעים?] וגם כל
27 ם עד לא יוכה אנוש מכה, נמתה ערוכה תהיה ארוכה⁷, כי
אנוש תשב עד

¹ מלאכי ג', ב'.

² תהלים ק"ו, ב'.

³ ישעיה נ"ז, י"ט.

⁴ קרי: יה; ע' לעיל עמוד 3 הערה 3.

⁵ קרי: נשפת: ע' במכוא האנגלי הערה פ'.

⁶ ישעיה נ"ז, י"ז.

⁷ שם נ"ז, י"ח.

⁸ ירמיה ל', י"ז.

⁹ ע' מגילה י"ג: "אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ ברא להם רפואה תחלה"

שריד ג

BURKITT, FACSIMILE I

[קרוכה לסדר: וידבר דונתתי נגע]

(ויקרא י"ד ל"ג)

VI

-
- 1 לזכת.....חנא) אדמה.....ר לאדם היא דומה
[לח].....מזבח אדמה
 - 2 לספ.....גב.....נוי אכה.....אה....ל מוכך ריקה
[לי].....תחי מריקה
 - 3 לכ.....וגם ג.....שימה
 - 4 לכן בחימ ג.....ש....., מהיכ) בזכות ענוים היא שלומה
למכונה וק.....נג) והברית חכרותה לה לא נשויה
ניטמאי [תם] כה תחי לישאיה, ניטחרתם בה תחי לישעיה:ד)
 - 5 לסוב נחלת קרואה חלד, העושה חלודה כמו גלד
עלי צבי צדיקה) תמלסל ב[ס]ל[ד], בהפרישכם בין סב לילדי:
 - 6 לפקודה בשם פקודת תבל, ובהיפקד עוון יושביה תיאבלי:
 - 6 צימחה מוטעם בכל ינובל, ומנוחתה שמיטה ויובל
לקנות צבי ציבאות גוים, בזאת תאכלו חיל גוים
 - 7 רעות בכל אשר היו יגי[עים], א...א מיטמא בינגעים
לשוב ולראות שלום רשעים הוא שילום רשעים
 - 8 תמוריח) כי מו....לרשע[ים]....אין [שלום] אמר יי לרשעים
 - 9 VII זוכן ונתתי נגע צרע[ת בבית אר]ץ אחזתכם
 - 10 אחוזכם [אמ] מא בינגעים [בנ]געים לגלות גנוזיה'
 - 11 גנוזיה....יבאונט) דריה | ר' כלוא השוכים הסם)

¹ גוסר על התנחומא מצורע סעיף ד' (הוצאת בוכער סעיף י'): „כיון שעינו של אדם רעה להשאל הפציו... מה הקב"ה עושה מלקה אותו בצרעת וכו'".
² הפיוט הזה זהבא אחריו הם ממין הפיוטים המשולשלים, כלומר שנעשו כמין שלשלת גדולה, שעקבו של חרוז אחר אחוז בראשו של החרוז הבא אחריו ע"י שווי המלים (ע' מאמרי: פרפראות לשירה העברית, סעיף ו', לוח אחיעבר לשנת תרע"ה עמ' 101), ומפני זה השתמש הכותב רק בר"ת של המלים הכפולות.

- 43 [ה]מ).....מדוברי סרה ופורצי פרץ
ועל כי היגביה עצמו כארז יושפל עד יתחמא בעץ ארז
44 [ז]ג).....ועת יודה ודרכו יעזוב
חפאו דרכיו ושפל כאיזוב יתקומם בהזיית איזוב¹

¹ ע' תנחומא מצורע סעיף ג' (הוצאת בוכער סעיף ח') : לפי שהנביה עצמו
כארז בא עליו הצרעת... ולפי שהשפיל עצמו לפיכך מתרפא על ידי איזוב.

[קרובה לסדר: וידבר דאיש איש כי יהיה]

(ויקרא ט"ו א')

- 1 1 [איש איש כי יהיה זב] מבש[ר] וי
- 2 אשר.....רם..... [ב].....סר.....
- גם בדין תאסרנו..... [ד].....כזיבה א.....
- 3 המי..... | עשיתו וייצרו.....אם.....תה.....
- [ז]...יו מנו ומשפטו וש...ענ [ח].....
- 4 מומאטו | בו אם קץ במוסרו '.....עליו מוסירועד
- [כ] י העווה בסאורו מיבוסרועה) לכן יהיה זב מבשר
- כ"ב
- 5 וידבר י"י אל [מש]ה ואל אהרן לאמר דברו אל בני ישראל ואמרתם אליהם איש איש כי יהיה
- 6 זב מבשרו זז[בן] טמא הוא' ונ' איום ונורא הוא ממנו משפטו וזאתו יצא' ונ' ממנו פנה ממנו
- 7 יתד ממנו [קשת מל]חמה ממנו יצא כל נוגש יחידיו' ונ' מפיו עליון לא תצא הרעות והטוב' ונ' לכן
- 8 אבות יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם' וידעתם כי אני ה' ונ' אשרי הגבר אשר תימרנו
- 9 יה ומתורתך תלמדנו' ונ' כי את אשר יאהב י"י יוכיח וכאב את בן ירצה'
- 10 ירצה בעובדיו | יתרצה בש[רידיו] [וי]תן עז [לחמן]דיו Ia

1 ויקרא ט"ו, ב'.

2 שם ט"ו, א'—ב'.

3 חבקוק א', ז'.

4 זכריה י', ד'.

5 איכה ג', ל"ח.

6 יחזקאל ה', י'.

7 המלים: "וידעתם כי אני י"י" אינם חלק מפסוק הנ"ל, אבל נמצאו הרכה

פעמים ביחזקאל.

8 תהלים צ"ד, י"ב.

9 משלי ג', י"ב.

ה' ודמם וממונססא)	ו' אל זרותסכ)
12 ז' חירסס)	ח' פן תובא ט [ומ] אח
13 ט' ע ידיסס)	י' אל תטמאו בה כחם
כ' ובחוקותיהם הל' לסה)	י' סו) עלי מעגליה
14 מ' אל תעשו נועס)	נ' תנוע מפני סיק סח)
15 ס' התמדת עיניים	ע' אשר כיונים פקוחות
פ' ופוקדות כל צדדיה	צ' ש קיבועיחסס)
16 ק' על תוחו ועל רוחע)	ר' נושבת וחיא שו
17 ש' מן יד אשר לה תלת	ת' לה שבועת תינואי [ם]
VIII 18 תינואים מהיות [ל] עולים שמה שמה אם תהי רציתם	
ר' [ק] יצאו	ק' גדולה וחמלת צדק
19 צ' מלאה ימינך לה פתח	פ' עדי ת אשר עורעת
ע'	ס' כי נאחעא) בו נגע
20 נ' אשר נישתנה מראו	מ' בארבעה דמיונות לקח
י' רפא וגם טהר	כ' לא תעש ידידותיך
21 ח' גי עכ)	ט' נינעי בית חיינו
22 ו' עדיין בניגעו הוא	ז' ועזבתה בית וועדך
ד' בעו	ה' לו דלתיו
23 ב' הרב ברכה אין	ו' בו ביתה
	א'

24VIIIa קללה עד תהפוך לברכה תתנינו לחיים תכתבינו ל
 25 ולשמך תקדישנו חילק וחבל וגורל וגם אנחנו נק[דיש]ך מלך
 בשילוש

26VIIIb קודש כ"כ זקרא בארץ ובחוצה לה בבית ובגלות ובכל צר
 27 יענו ויאמרו קק"ק ק' מנוי נחלתך ק' מאום ירושתך ק' מ[נחלת אחז]ותך
 קק"ק ק'

28 ארצות נזים הינחלתנו ולא בצדקותינו ק' זכותנו ול . .
 29VIIIc ברשותינו ק' ולא בכוח מעשינו לעומתם
 30 כל יאמרו קניא לארצו וישיב שבותה יזכור
 31 בריתה ויקים שבועתה וירפא שבריה ויטהר

פעמים

אל נא

וא[תה קדוש]

IVa

- 24 מעט חיי אדם ורעים א ממנו טומאתו ממך ארוכתו
 25 הוא זוכר על כן הבטיח לכן
 26 ממומא[ת] בשר ודם אנוש ואדם בחייו זיבה ולחה במותו רימה
 ותולעה
 27 לא ניבא כי אם לברכך ולשבתך
 ולהקדישך קדוש

- 28 IVb אנוש במסוה [תת]ה בו רוח
 פן יהיה גבה רוח אם רוח
 29 במידה תיכנת לו מים גם דם¹
 היות חציו מים וגם חציו דם
 30 גם בצידקו ה[תקנת] בכל הם
 לא [רבית דם] על מים ולא מים על דם
 31 דולף הוא צונים אם כיזבו מימיו
 ולוקה בזיבה אם יזובו דמיו
 32 הן האיש אשר מראות דם ענוש
 ייראה בזוב הוא כאיב אנושע²
 33 ומכה אשר היא מדי[קת] וכותשתעט
 היא זיבה אשר היא גיגורת ונשהתת
 34 זרע קודש חוייבו כמצורעים וזבים
 מיום אשר עשו עיגל וזבים³
 35 חוללו בפירצה וניפרעו בשימצה
 עד גיגדור פירצה ותדיה שמצה
 36 מעם זרה . . . שופי שאר אשר חסד ליבם
 איזוה על כן ליבם גידוזה וניזרו כמו דוזה
 37
 והם הביאו עליהם מכת מכל מום

¹ השוה לזה מה שדרשו על הפסוק ומים תכן במרה (איוב כ"ח, כ"ה): "אדם היה משקלו חציו מים וחציו דם בשעה שהוא זוכה לא המים רבין על הדם ולא הדם רבין על המים" וכו' (ויקרא רבה פט"ז).
² נוסד על התנחומא מצורע סעיף ד' (הוצאת בוכער סעיף י'): "שבשעה שעשו ישראל את העגל לקו בצרעת".

מנן

ב'

- 11 II ממקום.....ומ..... ניראה | לו זוכ באו....
 ס...פר..... עוד יוסף על מי גמרו.....
 פ....ע מרבית היום צחנת זוכו וכאיבו
 12 קושי ממך..... [ר].....
 ישוה הוא ל..... שאיר..... כתים
 13 תחיית | נפשו יתים תעב זוכ.....

- [כ"כ ווא]ת תהיה טמאתו מזוכו רר בשרו את זוכו אז החתים
 14 בשרו מזוכו טמאתו הואי ונ' אם ללצים הוא יליץ ולענונים יתן חן? ונ' כי
 הוא יכאיב ויחבש
 15 ימהן וידיו תרפינה? ונ' וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא
 יבאו ימי הרעה והניעו
 16 שנים אשר תאמר אין לי בהם חפקי? ונ' נכוננו ללצים שפטים ומהלמות
 לנו כסילים? ונ' הרופא
 17 לשבורי לב ומחבש לעצבותם?

IIa לעצבותם תעלה בריפ[אות] [ות]עלה כשל תיחי מעלה

מחיה

ב'

- III 18 יד' אל נאמן, ורופא אומן רפואתך תוזמן, לכל ל[ך] יוזמן?
 19 נשוב עדיך, (ע) ורפיון ידינו תחזק... בחיזוק ירך
 20 יושם למכה מרייה... הו... ולמכת תא... [ית], חובש תעיה
 21 יחבוש שיכרינו, אבינו רופאינו, ישוב וירפאינו
 22 כ"כ לבו ונשובת [אל ה' כי הוא טרף] וירפאנו יך ויחבשנו? [ונ' רפאנו]
 ה' וארפא הושיעני
 23 [ואושעה] כי תהילתי אתה?

¹ ויקרא ט"ו, נ'.

² משלי ב', ל"ד.

³ איוב ה', י"ח.

⁴ קהלת י"ב, א'.

⁵ משלי י"ט, כ"ט.

⁶ תהלים קמ"ז, ג'.

⁷ קרי: יה.

⁸ הושע ו', א'.

⁹ ירמיה י"ג, י"ד.

52	הן במימאות.....	ב'	ויאכל גם חצי	ב' ¹
	זוב אשר יזוב	מב'	חותם הוא על	ב'
53	טיפים אם רר	ב' ²	יירזה משמן	ב' ³
	כי מולידיו סיגמגוצד)	ב'	לכן מנוער רומפש	ב' ⁴
54	מיתאבלים אברי	ב'	נפשו אנוסה	ב'
	סומר תמיד יהיה	ב' ⁵	עוד.....רימת	ב'
55	פיתחן מקור מרקצה)	ב'	צופד עורו בכלות	ב'
	קציפת חסתר אם תך	ב'	רחום כמה לך	ב' ⁶
56	שוברו רוחו אשר	בב'	תחלים את מיתת	ב'
	וכל איש אשר רעה	בב'	תורה מרפא לכל	ב' ⁷

זכבן זובו טמא הוא⁸

VII 57

58	הוא אנוש	לכן יאנש	הוא בשר	לכן יבלה
	הוא גורמיו)	לכן ינווע	הוא דם	לכן ידעך
59	ה' הותל	ל' יהפך	ה' ומאיין	ל' יוכה
	ה' זדון	ל' יזוב	ה' חלול	ל' יחולחל
60	ה' טמא	ל' יטריח	ה' יילוד	ל' ייאש
	ה' כאיב	ל' יבלה	ה' לחה	ל' ילקה
61	ה' מים	ל' ימס	ה' נבוב	ל' ינחר
	ה' סינים	ל' יסריח	ה' עפר	ל' יעפוש
62	ה' פגר	ל' יפלוטיו)	ה' צחנה	ל' יצורע
	ה' קלון	ל' יקיא	ה' רימה	ל' ירתיה
63	ה' שימץ	ל' ישנה	ה' תוליעה	ל' ייתום

VIII 64 יתום תאל תחלואינו ירפא רור ריטפושינוצח)
 ישרים שיעור שימורינו יקרא קץ קריבתינו

¹ במדבר י"ב, י"ב.² ויקרא, ט"ו, ב'.³ ישעיה י"ז, ד'.⁴ איוב ל"ג, כ"ה.⁵ תהלים קי"ט, ק"פ.⁶ תהלים ס"ג, ב'.⁷ משלי ד', כ"ב.⁸ ויקרא ט"ו, ב'.

38 אל נא לעולם כי יהיה

V 39 אשר... טומאת זיבה בטומאתו הוא זבה

בכן הכל מיטמיאים בזיבה¹, בשיפלות תידלוק מעזיבה²א

40 גיוו... כתמים, ורד תמיד מי...מים

דולק שלושה לשלושה ימים, חמו... אחת [כשל] שה דמיספ³

41 הן לזיבה טבע מזק בשבע דרכים היא נבדק⁴

ואם ראייתו ידוקדק לטמא כל אשר... מרחק⁵

42 זב אם רק בטמא ייטמא⁶, צרור אם זרק לא ייטמא⁷

חגייתו תהי במקום טמא, כי גזר לפנות טמא

43 טרייה אם יוכה ב[ז] וב חמור, בעוון בי[צ]עו האמור

יקרא זה זב גמור, עד ידע לאיין הוא שמור

44 כלומה בו לא יסתר אם הוכה [מ]כת הסתר⁸

להשתלח⁹ וגם להיסתר¹⁰ ימים אשר לפניו הוא סותר

45 מטומא ב...כב

נחל מדלף ומושב ומשכב¹¹, על כן בלילה ליבו לא ישכב

TAYLOR, FACSIMILE I

46 סחי ומאוס אם נתחייב, ייחשב כניצד.....

[ע] כאב, יירצה כמו בן לאב

47 פיריים אם היה לסיגים, כי פרצו מעיינות סיגים¹²

[צ] גים, כי גבול עולם מסיגים¹³

48 קצף עליו רוב העוון, ושכב למעציבה בדון

[ר].....¹⁴א, מאשפות ירים אכיון

49 שלם ישלם לטוב טובתו¹⁵, שלמו את ימי טומאתו

[תורים או שני בני יונה יביא] קרבן טמא על טהרתו

VI 50 זבכנ כי יהיה זב מבשרו

51 אתה צרתה נפש בבשרו כצאתה מה יועיל בשרו

נמות רוחו היא אש בשרו דיבור פיוצנ) מחמיא בשרו

¹ זבים ב', א'.

² וז"ל המשנה: "בשבעה דרכים בודקין את הזכ" (שם ב' א').

³ עי' ויקרא ט"ו, ח'.

⁴ ויקרא ט"ו, ב'.

⁵ קהלת ה', ה'.

שִׁירֵד הַ

Taylor, Facsimile II

[קְרוּבָה לְסִדְרָה: וְאִשָּׁה כִּי יִזְוֹב]

(וִיקְרָא מִ"ו כ"ה)

1	I	[וְאִשָּׁה כִּי יִזְוֹב זֶו] ב דְּמָה
2		אֹרְחוֹת מְהוֹרוֹת וּמִמָּאוֹת
3		גִּלְיָתָה סוֹד לַחֲכָמִי מִרְאוֹת
4		הוֹרִיית זֶב וְזָבָה כִּי.....
5		זִירוֹ דְּבָרִיךְ תִּשְׁמִיעַ בְּנַחַת
6		מַעַ.....
7		כִּי בְשִׁיפְלוֹתָהּ דְּמִיָּה מְרֻבִּים
8		לָעֵת תִּזְוֹב וְתִאֲחֹזֵר יָמִים רַבִּים
9		כִּי וְאִשָּׁה כִּי יִזְוֹב זֶו בְּלֹא עֵת נִידָתָהּ אוֹ כִּי תִזְוֹב
10		עַל נִידָתָהּ כֹּל יָמֵי זֶו בְּמִמָּאָתָהּ כִּימֵי נִידָתָהּ תִּהְיֶה מִמָּאָה הִיא זֶו בְּיוֹם
11		[נִמְעַ]ךְ תִּשְׁנִשְׁנִי
12		וּבִבְקָר זֶרַעךְ תִּפְרִיחֵי נֶד קִצִּיר בְּיוֹם נַחֲלָה וְכֹאֵב אֲנוּשִׁי זֶו כְּעִצְלָתִים יִמָּךְ
13		[מִקְרָה] וּבִשְׁפָלוֹת
14		יָדִים יִדְלָף הַבֵּיתִי זֶו יָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לֹלֵא אֱלֹדִי אִמְתִּי וְלֹלֵא כֹהֵן
15		מִזְרָה וְלֹלֵא תוֹרָה זֶו רֹאשׁוֹ
16		כֹּתֶם מִזֶּז קוֹצוֹתֶיז תִּלְתָּלִים שְׁחֹרוֹת כְּעוֹרֶבֶת
17		כְּעוֹרֶב תִּכְיֵן צִידֵינוּ וְלֹא יִיצֵר צִעְדֵינוּ וְתִגְנוֹנֵנוּ מִכָּל צִדְדֵינוּ

מִגֵּן

ב'

11	II	מִיִּטְמָאִים וּמִטְמָאִים וְנִעְזָבִים
12		סוֹדֵרִים כְּרָאוּי בְּלֹא כֹזָבִים

- 1 וִיקְרָא מִ"ו, כ"ה.
- 2 שֶׁם, שֶׁם.
- 3 יִשְׁעִיָּה יִ"ז, י"א.
- 4 קֶהֱלֵת י', י"ח.
- 5 דְּהִ"ב מִ"ו, נ'.
- 6 שֶׁהִ"ש ה', י"א.

65	יצליח צורי ציעורינוצט)	יפנה פחת פחתתינוי
	יערה עזו עלינו	יסוף סיפק סיפוחינו
66	ינח נוע נידתינו	ימנע ממה מכינו
	ילפת לין לענינו	יכתב כופר כלאתינו
67	ייבש ייצר יהרתינו	יטחר טימאוי טינופינו
	יחשר חזיו חיינו	יזרם זיו זותרינו
68	יותחדש זיתחלק זיתורינו	יהולל הוד הדרתינו
	ידום דלק דמעתינו	ינדר נל גינתינו
69	יבריאו בנייני בימינו	יאמנו אותיות אותותינו

70VIIIa. אותותינו תראינו ומופתינו תחווינו וממכתינו תירפאנו ומחולאינו תחתלינו

71 ומשברינו תחבשינו ומרונונו תניחנו ומזוכינו תזכינו ומנענינו תנקינו
72 ומצואתינו תרחיצינו ומצחנתינו תדיחינו ומטינופינו תטהרינו ומחילולינו תקדשינו

73 ולשמך הקדוש תקדישינו וננעים קידושינו והיקדשנו במקדשינו בקודשי קודשינו

74VIIIb. שילוש קודשינו כ"ב וקרא
75 אשרי נושאי זעפך ומיתווזים לך ומודים לך וקוראים ק"ק ק' ממבקשך בלב ק' מדורשיך

76 בפה ק' מפקדיך בצר ק"ק ק' לכל אשר יבקשך במשכבו תירדה ותיקנה ק' לכל אשר

77 ידרשך בחוליו תשובב ותחייה ק' לכל אשר יפקדך ב[יים] ורו תכפר VIIIc. ותוצה לעומ[תם]

78 כל יאסרו מ"מ אם יכאיב לאדם לנקותו מפשע מ"מ אם יחליץ

79 לאדם לזכותו מרשע מ"מ אם ייסר לאדם לתת לו ישע

פעמים

¹ ע' לעיל שריד א' חרז ל"ה

24 ציון ואת דמי ירושלם ידית מקרבה ברוח משפט וברוח בערי

אל נא

ואתה קדוש

IVa

- 25 אומנם על שלוש עבירות הנשים עוברות ומיתות עבדות על חלת קודש
ועל נר שבת קודש ועל נידת עונש כי
26 לא שומרות בקודש חלה כי חיללה עיסת אדם אשר הוא היה חלה
העולם ונר כי כיבת נשמת אדם אשר
27 הוא היה נר העולם ונידה כי טימאה טהרת האדם אשר הוא היה דם
העולם מטומאת נידה ומטומאת זיבה
28 נישתנו מימינו כתמינו דמינו עד תלכין אודמינו ותכבם מינופינו ותרחיץ
צואתינו ותטהר טומאתינו טהור ו[קדוש]

- 29 IVb אז חמשה צערים היטענתה לאישה
וחמשה דמים טימאיתה באשה
30 בה ניתן צער עידוי ועיבור¹
נפילה ולידה וגידול בנים
31 גם חמישת דמים אשר הם דומים
אדום ושחור ומי אדמה ובקרן כורכום וכמוג²
32 דם אדום כי חטאה על אדם ואידמה פניו
ודם שחור כי הישחירה פניו
33 הדם הדומה למימי אדמה
כי לא העמידתו במימיו והחזירתו לאדמהקה)
34 ובקרן כורכום כי כירכמתו וגדעה קרנו
וכמוג כי כוס מות מזוגה לו
35 זיו דמי נשים נמשלו ביינות גפניםס)
כי הם משוגים כמראה פנים
36 חכמים הישכלתה על פיהם היסכמתה
בין דם כי הוא דם לדם כי אין הוא דםס)
37 מינוף לא היתה ראוייה להיטמא
כי אם בעבור לתת טהור מטמא

¹ ישעיה ד', ד'.

² עי' ירושלמי שבת ה': ותנחומא בובקר מצורע סעיף י"ג.

³ עי' בראשית רבה פ"ב, ד"ה: 'עצבונך זו צער העבור' וכו'.

⁴ עי' נדה ב', ו'.

- 12 פתרתה עתיק ימים
ציווי | [ט]ומאה כמה ימים
קרועים כשמלה מגוללה בדמים רחיקי שומאה כן דומים
13 שביל מתוכן ולא | מעוכב
שומרי שומאה לטמא מורכב
תחת כן ליבם לא ישכב
תולי שומאה למדף ומושב
ומשכבי

כ"ב

- 14 כל המשכב אשר תשכב עליו כל ימי זוכה כמשכב נדתה יהיה לה וכל
הכלי אשר תשב עליו
15 טמא יהיה כשומאת הנדה? ונ' כי כל ימיו מכאזכים וכעס ענינו גם כלילה
לא שכב לבו נם
16 זה הבל? ונ' ונהי כטמא כלנו וכבנר עדים כל צדקתינו ונבל כעלה כלנו
ועונינו כרוח ישאנו? ונ'
17 כי כל סאון סאון ברעש ושמלה מגוללה בדמים והיתה לשריפה מאכולת
אש? ונ' נותן ליעף
18 כח ולאין אונים עצמה ירבה?

IIa ירבה מחילה ועצים במלחמה) כטל תחי נחלה

מחיה

ב'

- 19 III יד' טהיר שומאת מינוף דמינו
תלבין ותצהיר צואת אודמינו
20 נישמאינו בכל שומאה טהרינו בכל טהרה
שונפנו בכל מקום נקינו מכל מקום
21 יקוד באנו באש ככל אשר יבוא באש
ועברנו במים ככל עובר במים
22 יקוש דמי ירושלם הריח משמים
להירחץ במים בני הירחצתה במים
23 כ"ב וארחצך במים ואשטף דמיד מעליך ואסוכך בשמן? ונ' אם רחץ י"י
את צואת כנות

1 עי' בלם כ"ג, ה'.

2 לשון הכתוב הוא 'כטמאת נדתה' (ויקרא ט"ו, כ"ז).

3 קהלת ב', כ"ג.

4 ישעיה ס"ד, ה'.

5 שם ט', ד'.

6 שם ט', ב"ט.

7 קרי: יח.

8 יחזקאל ט"ז, ט'.

שריד ו

BURKITT, FACSIMILE IV

[קרובה לסדר: ויאמר דאמר אל הכהנים]

(ויקרא כ"א א')

1 VI	טילמולי טומאת אהיל	טפח על טפח מיטמא באהיל
2	יקוש טומאה לו אם חיחל	בה לא ירכה לצאת יבהלכב
3	כהניי אשר במעלה טהורים	כהניי אשר במטה יהוא טהורים
4	למעלה באש מיטהריםקבא	למטה במים יהוא מטהרים
5	מצווה גוררת מצוותקבכ	מצווה מלומדת לכם ציווה
6	נכונה אליכם זאת המצוהקבנ	הזהרת כל מת מצווה
7	שיח למי להיטמא באונם	ולמי להיטמא בלא אונם
8	על מי להיטמא ברשות	ועל מי בחובה בלא רשותקבד
9	פרשה אשר בה גורלם	פרשה אשר בינה לדרך גדולם
10	ציווה תבל על חומר גורלם	ועד עת תיזרח טל בא בגבולסקבה
11	קרחת לא יקרחו בראשם	על מת אדם לא יפרעו ראשם
12	ריבוי זקן לא יגלחו משרשםקבו	סורטה בגיוויים לא יורשם
13	שירות בד יהיה בקודש	ימלא לישרת משרתי קודש
14 VII	תיפארת קידושם בקודשי קדש מיתקדשים ומטהרים לשם קודש	
15	ובכן לנפש לא יטמא בעמיו ¹	
16	לאם	אשר אומנתו במיעיה
17	לכאב	אשר הביאו לעולםקבו
18	לגידול ² א'	גידל אותם רך
19	יממא ³	יממא
20	יממא	יממא

¹ עי' אהלות ג', ו'.

² ויקרא כ"א, א'.

³ שם כ"א, ב'.

⁴ מפני שנחוצ' להפיטון להשתמש במלה המתחלת באות גימל עבור סי' הא"ב השתמש במלה "גידול" תחת "בן", מלשון בנים גדלתי (ישעיה א', ב'), וכן בחרוז הבא השתמש במלה "גידול" תחת "בת" מפני שהפעלים גדל וגדל מתחלפים לפעמים (עי' מלון בן-יהודה ע' גדל, א').

- 38 ימים שנים או שלשה או יתר
ולפריש מאשה ולהיות חביבה לו יותר(ח)
- 39 אל נא לעולם תוערין ואשה
- V 40 כי תאחר בזוב ימים רבים אל תיגע בשער בת רבים(ט)
בעת יהיו דמיה מרובים אות לשובה דמיה מרובים(י)
- 41 כי תגעלה מכה חמורה נחלה אנושה האמורה
דם חמתיש כוח וגבורה(יא) אמת זו היא זבה גמורה
- 42 כי תהיה זבה וגידה דם נידה כמו דם זיבה
וכל ימים אשר תדלוק כמעזיבה תיקרא אשה עזובה
- 43 כי תזוב זוב דמיה וישתנו לה ווסתות ימיה
חכמים יבדקו כתמיה והיא תיבדוק מעיין חותמיה(יב)
- 44 כי תטוף . . . רה תיבדוק כי שובח בנשים ידי מרובה לבדוקי
יוודע לה מחבק לירחוק(יג) וכל כלי אשר תטמא בו אל
תידחק(יד)
- 45 כי תכתם במים אדומים כמו בשר צלי מאדומים
למראה או למי תלתן דומים(טו) שמלה מגוללה בדמים
- 46 כי תמוק בעוון בצעה(טז) קציפת הסתר הוא פיצעה(יז)
נא לא תכחד לתנות פיצעה(יח) להכניע מצחה להוריד נצחה
- 47 כי תסרח בטומאותיה לא תסלף היא טענותיה
עליה אם נהפכו עיתותיה לב[קר] ים תבקה² או[תותיה] קיט

¹ נדה ב', א'.

² צ"ל תברקה.

עניו ועונה עניים	סובל וסומך סכופים
נקי ונעים נאמנים	מקודש ומלך [ך] מקדשים
ל..... ולמוד לבבים	כביר וכובש כעסים
יחיד יודע יריאים	טהור ומפול טהורים
חנן וחונן חיים	חסיד וחפץ חסידים
זך וזמון זהירים	זותיק וזעוד זועדים
הדור והוד היוללים	דיין ודורש דמים
נדול וגולה נגוזים	נבזה וגועל נבוהים
ברוך ומבורך בכנים	אמיץ ואוהב אמונים

27VIII. אדיר ואמיץ אדירים נערץ באלפי אלפים נקדש בריבבי רבבות בקדוש קדוש

28 ומקודש ביקהל מוקדש כ"ב זקרא

.....

¹ מלשון חז"ל דווים ומכופים (בראשית רבה פרק פ"ח).

לדגולה	א'	כזוויית או קטנהקבה	י'ימ'
להאח	א'	שניהם מקור אחדקבה	י'ימ' 1
ולאחות	א'	לא תינשא	י'ימ'
לזכים	א'	זכים לו בחייו	י'ימ' 2
לחסים	א'	חייבים לו במוריו	י'ימ'
למפים	א'	הם פרי במנו	י'ימ' 3
ליחידים	א'	מיוחדים לוקל	י'ימ'
לכל	א'	פתע גע הוא מת מצוה	י'ימ' 4
ולמי	לא		י'ימ'
ללא	א'	הותר לו להיטמא	י'ימ' 5
למלך	א'	הוא בעל בעמיו	י'ימ'קלא
לנשיא	א'	כל מיטפלים בו	י'ימ'קלב
לשר	א'	כל העם קרוביוקלג	י'ימ'
לעמיתו	א'	הוא טוב כאח טוב	י'ימ' 6
לפקיד	א'	שיני לו בעבדה	י'ימ'
לצדיק	א'	אין תמורו בדורוקלד	י'ימ'
לקודש	א'	בו יחללנו	י'ימ'
לרוע	א'	כנפש ויתר מאח	י'ימ' 7
לשימיע ספיק כל שומאח והיא מהורה	א'	לא	י'ימ' 8
לתוקן קדוש אשר הוא מקודש	א'	לא	י'ימ' 9

ובכן ואתה אלהינו

תקיף ותומך תמימים	שליט ושוכן שפלים	21 VIII
רם ורוצה ריעים	קרוי וקושב קוראים	
צפון וצופה צנועים	פקיד ופודה פקודים	22

¹ ע' מועד קטן כ'.

² מקור המאמר חזה הוא בספרא אמור פרשתא א' סעיף ט"ו: "מטמא הוא לאשתו כשרה ואינו מטמא לאשתו פסולה".

³ גם זה נוסד על הספרא אמור פרשתא ב' סעיף ד': "לאכיו ולאמו לא יטמא מטמא הוא למת מצוה".

⁴ שם פרשתא א' סעיף י"ג: "לה יטמא מטמא הוא על הוודאי ואינו מטמא על הספק".

- שריפה כל גשף להעמיד
 11 [פ] ניתת לישעותי מאֲחִים
 עולה העשויה להתמיד
 צדק עולות מיחים
 קנויי כשושן מחוהים
 12 שגגת לצונם להעלים בהעלוית צאנמקס)
 תשורת קרבן ציונם
 תמים לציביונם ולרצונם
 כ"ב
 13 לרצונם תמים זכר בבקר בכבשים ובעזים² ונ' עולות מיחים אעלה
 לך עם קמורת
 14 אלים אעשה בקר עם עתודים סלה³ ונ' רצון יריאיו יעשה ואת שזעתם
 ישמע וישיעם⁴
 15 ונ' יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי' צורי וגואלי⁵
 16 וגואלי חי אמרתי בחיי | מחיה בטל רדומי IIa

מחיה ב'

- III 17 [יכ] ון בית תפילה ויאור מאפילה
 חיות[ת] גחולה כימי תחילה
 נכון ומכון לכס[א] כבוד
 18 מכון זבולו אומר כבודקמא
 19 יוקרבו שלימים ויקריבו שלמיםקמב)
 ויעלו להעלות זבחים ועולות
 20 יד' דבר בקודשך על לב עם קדושך
 להביאם לחר קודשך לרצותך במקדשך
 כ"ב
 21 והביאותים אל הר קרשי ושמחתים בבית תפילתי עולותיהם וזבחיהם
 לרצון
 22 על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לך העמים⁷ ונ' בואו שעריו בתורה
 חצרותיו

¹ מלשון וישע ה' אל הכל (בראשית ד', ד').
² לשון הכתוב הוא: «בבקר בכשבים ובעזים» (ויקרא כ"ב, י"ט).
³ תהלים ס"ו, מ"ו.
⁴ שם קמ"ה, י"ט.
⁵ שם י"ט, מ"ו.
⁶ קרי: יה.
⁷ ישעיה נ"ו, ז'.

שריד ז

BURKITT FACSIMILE III

[קרובה לסדר: וידבר דאשר יקריב]

(ויקרא כ"ב י"ז)

אשר יקריב קרבנו

1 I

2	אז עשיית עולה	בקרבנות עשתה מעולהלה
	גורלך בה ניתעלה	דוד זיו פניך ניתחלה
3	הניכללת ברצון אישיםלה	זולה כליל לאישיםלה
	זרע יעבדך לה מגישים	חדרי קודש מרגישיםלה
4	טעם ציוויתנה אל קנא	יקר איש אשר כיבד ממיקנו
	כרצונו יתום על כבוד קנו	לעולה בהקריבו קרבנוקלם

כ"ב

5	וידבר י"י אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם איש	וידבר י"י אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם איש
6	איש מבית ישראל מן חצר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר	איש מבית ישראל מן חצר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר
7	יקריבו לי"י לעולה ז' או תחפוץ זבחי צדק עלה וכליל אז יעלו על מזבחיך פרים ז' זרע	יקריבו לי"י לעולה ז' או תחפוץ זבחי צדק עלה וכליל אז יעלו על מזבחיך פרים ז' זרע
8	יעבדנו יספר לאדני לדורי ונ' נדרו ושלמו לי"י אלדיכם כל סביביו יוכלו שי למורא	יעבדנו יספר לאדני לדורי ונ' נדרו ושלמו לי"י אלדיכם כל סביביו יוכלו שי למורא

9	Ia	למורא ולרצון	ניזבת לך צאן	ממגנינו בכל עת רצון

מנן

ב'

10	II	מיתמתך הצור תמים	ניתאוויתנה שיי תמים

- 1 ויקרא כ"ב, י"ח.
 2 שם כ"ב, י"ז—י"ח.
 3 תהלים נ"א, כ"א.
 4 שם כ"ב, ל"א.
 5 שם ע"ו, י"ב.

אל נא לעולם

38

.....	39	[א]	אִישִׁים אִיךְ אוֹתָם יִקְרִיבוּ.....	v
.....	40	[ב]	לְנִידְבָרִים וּלְמוֹדְבָרִים.....	
.....	41	[ה]	לְכָל הַנּוֹדְבֵי בְשֵׁי נִדְבָה.....	
.....	42	[ז]	עַל הִירְחוּרֵי לֵב תִּכְפֹּר עוֹלָה־קֶנֶב).....	
.....	43	[ט]	אֲשֶׁר לְהַגִּשֵׁת שְׂיִי יִבְקֹר.....	
.....			

23 בתהלה הודו לו ברכו שמוי

ואתה ק' אל נא

- IVa 24 מאום היפה אשר אין בה מוסקמנ) הפצתה קרבן אשר אין בו מום
קורבנות תמימים וכהנים
25 שלימים אילו שלימים ואילו משולמים כי כמזבח כן כהניו וכקרבן כן
מקריביו כתמים כן [תמימיו]
26 כאיום כן איומתו כארון כן ביתו כמלך כן כבודו תמימים לתמים ישרים
לישר בחורים
27 לבחור טהורים לטהור קדושים לקדוש

- 28 IVb [א] ומנם שנגה חטאה ניקראהקמס)
וגם הירבה נידה קרואהקמס)
29 [ב] מו בחר נמתה לא ויכנסקמו)
קורבן מאיש אשר ייאנס
30 [ג].... מת כעס אין לרצות בכעסקמו)
ובעין רוע מעש אין להשעות לשוב לכל מעשקמס)
31 [ד].... נה כיבודים בקול לא מכבדים
לזוקף כפופים להזרים לא כופפים
32 [ה].... אם תהיה לרצונסקמס)
ייעשה רצונם כרצונם וילבשן כרים צאנם
33 [זנא אמר] ינו יהיה לרצון
וגם אומריהם יהיו לרצון
34 [ז].... [ע] גומים אין מעליסקנ)
ולמאד נעלה מהם און מחליסקנא)
35 [ח].... גלוי ומימי סתר
איך יקריבו ל.....
36 [ט].... מקריב מאיליו
רוצה.....
37 [י].... ולא שבורי
.....

¹ תהלים ק', ד'.

מיתרפקת 	12
במו.....[קת]	
דלתיך דופקת.....	13
.....	
ושופר מ.....	14
ובקול.....	15
.....	16

שריד ח

Ms. E. N. ADLER, 2875 FOL. 4A

בשמך רחמנא זי' דריש שתא דר' ינאי

אימת בקר בערב ביעתתנו	1
חיתית דין מעתה אחזתנו	
תוציא כאור צדקותינו	2
ותכריע בכף מאונים וכותינו	
ותמננינו בצדקת אבותינו	3
ב' מנן	
בעוברינו תחת שבט כצאן על ידי מונה	4
פקיד עלינו תמנה	
מליץ צִרְתָּ בעדינו יענה	5
ואתה תתפתה בסיח [מענה]	
וארצינו במל תחי תענה	6
ב' מחיה	
נדול חמ [מליך] בצדקה	7
תשפוט בצדק זרע הצדקה	
מכון כ [סאך] שתה חסד וצדקה	8
חלילה לך מעשות מ [שפט בלי] צדקה	9
ותגבה במשפט ותוערץ [בצדקה]	
אתה בחרתה	10
איומה..... [קת]	11
בשופר לך מ..... [קת]	

¹ הוא ר"ת של שבעתא ומציין שהוא פיוט למוסף של ר"ה זע"י נ"כ להלן עמוד 41 הערה 1.

כל בכור שהוא¹, בכליון מצית² לילה כחוט השערה: בעת הצית

כב"ת ויהי בחצי הלילה וי"י הכה כל בכור בארץ מצרים וגו' ונ' למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו וגו' ונ' רגע ימתו וחצות לילה יעשו עם ויעברו ויסירו אביר לא ביד³

יב ביד וכימין תסמכנו, ומנגף תחמכנו, ובצל מגינך תגונגני

ב"א י"י מנן אברהם אתה

Ia

II

מתים בכל בית בנוף⁴ כנחנקו⁵ נאקות חללים נאקו¹⁰
סברו¹¹ ולבותם נמקו עלפו¹² ורוחותם נבקו¹³
פגרים מתים למו עשית צורת כל בכור גם במעיהם¹⁴ לא
חסת¹⁵

¹ פיכ"א: אפי' אם לא היה בכור אלא כל שהוא, כמו מאביו ולא מאמו, או מאמו ולא מאביו.

² פיכ"א: כמו ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהלים ע"ה, מ'), כשם שאדם ממצה את הכלי ואיננו מניח בו כלום כך לא הניח הקב"ה כיניהם שום בכור. נוסח ב"צ: בכליון מחצתה.

³ פיכ"א: באמצע הלילה [ע' פסיקתא רבתי פיסקא ויהי בחצי הלילה, סעיף ד', ותנחומא, בוכער דף כ"ו.],

⁴ שמות י"ב, כ"ט.

⁵ תהלים קל"ו, י'.

⁶ איוב ל"ד, כ'. כל הפסוקים האלה חסרים בהר"ק ושער השמים, וברס"ב חסר הפסוק השני, ומן האחרון נמצא רק ראשיתו.

⁷ נוסח ב"א: ומנגף תחשכנו; כ"ג; ומנגף תחליצנו... תגונינו. בכל הרפוסים נמצא בחתימה זו חרוז רביעי: "באברתך תסוככנו" ובצל מגינך וכו' אבל זה הוא נגד שימתו של ינאי שבכל חתימותיו לא השתמש רק בשלושה חרוזים. ויש לשער כי המעתיקים האחרונים הוסיפו חרוז רביעי כדי להשוותה לחתימותיו של קליר. ע' על זה במבוא הערה 50.

⁸ פיהר"ק: זו מצרים.

⁹ נוסח שעה"ש: כנחקו.

¹⁰ פיכ"א: כדכתיב כי אמרו כלנו מתים (שמות י"ב, ל"ג).

¹¹ פיהר"ק: נפתחו מלשון ויסברו המים [כל זה אינו נכון, וצ"ל נסגרו מלשון ויסברו מעינות תהם, בראשית ח', ב'].
¹² פיהר"ק: מלשון ויתעלף ויקרא נפשו למות (יונה ד', ח') [גם זה אינו מדויק והוא מקרא מפורש בניך עלמו, ישעיה נ"א, כ'].
¹³ פיהר"ק: מלשון ונבקה רוחם [צ"ל: ונבקה רוח מצרים, ישעיה י"ט, ג'].
וענינו ריקות.

¹⁴ פיהר"ק: ר"ל גם אותם שהיו במעי אשה מתו אם היו בכורים [ע' להלן עמוד 37 הערה 7].

¹⁵ נוסח דס"ב והר"ק: ולא חסת.

[קרובה לשבת הגדול¹]

אוני פטרי רחמתי² בתקת³ במשולי חמורותים⁴
 גדלך פסע בנתיים דבר להמשיל בינותים
 הן רגע ימותו דברת וגאונם בדבר הדברת⁵
 זרוע צר בככוריו⁶ שברת הצות לילה שם עברת
 טמאים זה בזה נצית⁷ ידידים זה לזה רצית⁸

¹ הפיוט הזה שנרשם אצל האשכנזים יוצר לשבת הגדול חובר — לדברי שי"ר (עי' הסניד שנה שביעית עמ' 23), — רק ליום ראשון של פסח, וזה מפני שאין בו שום רשימה מזמנו של קודם הפסח רק מחנ הפסח עצמו; מתחיל: „אוני פטרי רחמתיים” ומדבר מתחלה ממכות בכורות ואח"כ מציאת ישראל בחצות הלילה ועוד פיוט: „ויהי בחצי הלילה”. ולא כן פיוט שבת הגדול לר' יוסף טוב עלם, הוא מסיים הפיוט הראשון שלפני ברכת מנן אברהם: „לשעבר קדמת מתן שבת” ולבסוף פיוט: „אלהי הרוחות” והוא מרבר בהלכות פסח מהנעלת כלים ובריקת חמץ והכל לפני הפסח. ואף כי צדק שי"ר בדבריו בכל זאת יחסתי את הקרובה הזאת לשבת הגדול מפני שכבר נתקבל כך בין העם ונרשם ככה בכל המחזוריים הנרפסים. כדי לעמוד על הנוסחא הנכונה השתמשתי בשלשה כ"י של ביה"מ לרבנים דנויארק, אשר דברתי עליהם במכוא, וצינתי אותם בס' א', כ', ג'. ועוד היו לפני ארבעה ספרים נרפסים ה"ה: מחזור אשכנזי ראשית הרפסתו היה בסביוניטי ונשלם בקרימונה בשנת ש"ך, ואני קראתיהו מחזור סביוניטי (סב), מחזור עם פ' הדרת קדש ד"ו שנת „יד ליצירה” (שנ"ט), שער השמים ד"א תע"ו וגם סרוד עבודת ישראל לר' יצחק בן אריה יוסף דוב (רעדעלהיים 1868) שנמצא בו הפיוט „אז רוב נסים”. מלבד שנינו הנוסחאות הכנסתי פה כהערותי הפירוש הישן שנמצא בכ"א א', ומן הפירושים הנמצאים בשלשת הספרים הנרפסים הכנסתי רק מה שנמצא בהם דבר חדש. ומה שהוספתי אני, מלבד ציוני המקורות, הכנסתי בשני חצאי מרובע.

² פ' כ"א (פיכ"א). זה בכורות, כמו כתי וראשית אוני (בראשית מ"ט, ג') [אולם הפירוש הזה אינו מדויק, והנכון שהבכור מן האב נקרא בכור און והבכור מן האם הוא בכור פטר, והכונה כי הבכורים, הן מן האב והן מן האם בתקת. ועי' להלן IVb אות ה': כל בכור לאיש וכל בכור לאשה].

³ פיכ"א. לשון נעץ כמו בתקת בחרבותם [צ"ל: ובתקוד בחרבותם, יחזקאל ט"ו, מ'].

⁴ פיכ"א: אילו מצרים ברכתיב בשר חמורים בשרם (יחזקאל כ"ג, כ'). נוסח כ"א: למשולי.

⁵ פ' מחזור הדרת קדש (פיה"ק): כמו הנהגת [צ"ל הכנעת] מלשון ידבר עמים תחתינו (תהלים מ"ז, ד').

⁶ נוסח כ"א: בכבוד.

⁷ פיכ"א: שהיתה מריבה בין ישראל ובין מצרים. [ולא נהירא לי, והנכון חוא] פיה"ק ופ' מחזור דפוס סביוניטי (פידס"ב): עשית מריבה בין בכורות לבין אביהם כמו שאמר ו"ל למכה מצרים בכבוריהם שכני מצרים הורנו והוכנו מיד בכבוריהם עצמם [עי' תנחומא, בובער, בא, סעיף י"ח; פסיקתא דרב כהנא, פיסקא ויהי בחצי הלילה, דף ב"ה].

⁸ נוסח הד"ק: זה בזה רצית.

נפרעת מפתרום בתכלית מכת עשירית¹,
ומאדום² תפרע בתכלית קרן עשירית³
ירדו ראמים⁴ עמם, בכורי מלכות עמם,
מזר⁵ תערימם באף נחרימם
ישע שמור הוא ליל שמור
אמר⁶ שומר אתא קין אשמור⁷

ככתוב משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה ונוי וני אמר
שומר אתא בקר וגם לילה⁸ וני והיה יום אחד הוא יודע ליי לא יום
ולא לילה⁹ וני ימלך יי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה¹⁰

ואתה קדוש [יושב תהלות ישראל] אל נא¹¹

IV.

לישע עמך כחצי ליל יצאת, ובעצם היום¹² אותם הוצאת, הרן עמו
ביום¹³ ועמים בלילה¹⁴, כי לך יום אף לך לילה¹⁵, לילה אשר בו נפרו

¹ פיכ"א: כלומר במכות בכורות.

² נוסח הרפוסים: באדום, נוסח כ"ב: מאדום, ובכ"א נמחקה התיבה.

³ רברי הפימן נוסדו על מאמר חז"ל שנמצא בשנויי נוסחאות בשלשה מדרשים: מדרש תהלים ע"ה, איכה רבה פ"ב ס' ו' פסוק נדע בחרי אף, ומדרש שמואל פ"ד ופ"ה, ולזה רמז המפרש בכ"א אף כי נפלו שניאות אחדות בדבריו, וחז"ל: שעשר קרנות היו לישראל, נ' קרנות נ' אבות [במדרש לא נזכר רק אברהם ויצחק], משה ואהרן וכו' [צ"ל: וכל] עשר מפרש באגדה, וכשבאה מלכות הרשעה נמלטת מישראל והיינו דכתיב וארו חיוה [צ"ל: וקרנין עשר לה, דניאל ז', ז'] ועתיד הקב"ה להחזירם לישראל דכתיב כל קרני רשעים אנדע תרוממנה קרנות צדיק (תהלים ע"ה, י"א).

⁴ ישעיה ל"ד, ז'. פיכ"א: צדיקים [צ"ל עריצים] וניבורים.

⁵ פיכ"א: זה כתר כמו זר זהב (שמות כ"ה, י"א).

⁶ פיכ"א: לשון ערום; פירס"ב והר"ק: מכתר תפשיטם ותניחם ערומים.

⁷ נוסח כ"ב: יאמר.

⁸ [מלשון ואשמורה בלילה, תהלים צ', ד'; והכונה כי אתא קץ לליל הגלות].

⁹ ישעיה כ"א, י"א.

¹⁰ שם כ"א, י"ב. חסר בכ"ג ובדס"ב.

¹¹ זכריה י"ד, ז'. נוסח הכתוב בכ"א משובש.

¹² תהלים קמ"ו, י'. כל הפסוקים חסרים בהר"ק ובשעה"ש.

¹³ בכ"א נפרדו התיבות אל נא מן ואתה קדוש ונתחברו אל התיבה 'לישע'.

ובדס"ב נכפלו שתי התיבות האלו ומסיים ואתה קדוש ב' אל נא ומתחיל עוד פעם: אל נא לישע'.

¹⁴ נוסח כ"ג: היום הזה.

¹⁵ פיכ"א: דכתיב תקעו בחרש שופר בכסה ליום חגנו (תהלים פ"א, ד').

¹⁶ פיכ"א: דכתיב אל תשאף הלילה לעלות עמים תחתם (איוב ל"ו, כ').

שהיו חבירי איוב אומרים שהקב"ה דן עמים בלילה.

¹⁷ תהלים ע"ד, מ"ז. נוסח כ"א: ואף לך הלילה; כ"ב: וגם לך לילה; כ"ג:

ואף לך לילה. נוסח הרפוסים: כי לך היום.

קומי לך לבכורך שחתי¹ רפוא ונגוף שמח שמתי²
 שואה ומשואה ובהלה³ שמות ושאון וחלהלה⁴
 תקפה בהם⁵ היללה תמהון קמו ויצאו בלילה

ככתוב ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי⁶ זנו' וזנו'
 שהכה בכורי מצרים מאדם ועד בהמה⁷ זנו' וזנו' ונבקה רוח מצרים בקרב⁸
 זנו' וזנו' וסכרתי מצרים ביד אדונים קשה ומלך עזי⁹ זנו' וזנו' ונגף יי¹⁰ את
 מצרים נגוף ורפוא ושבו עד יי¹¹ זנו' וזנו' בחסר ובכפן גלמוד הערקים
 ציה אמש שואה¹² זנו'

שואה ומשואה, תפיל צר לשוחה¹³, ונחיה בגשם ישועה

IIa

ב'א יי מחיה המתים

ישמע לאדום¹⁴ כשמע מצרים,
 משא דומה¹⁵ כמשא מצרים¹⁶

III

¹ נוסח כ"א זכ': סחתה. פיהד"ק: ישראל שנקרא בנך בכורך דברת ואמרת קומי לך.

² פ"כ"א: כדאמר לקמן לבכורים [צ"ל: לבכורי צר] נגוף ולבנך בכורך רפוא. [ע"י להלן IVb אות ו']

³ פיהד"ק: לשון המיה, ואב לכולן בשאון מים כבירים ישאון (ישעיה י"ז, י"ב) ואמר כי ההמיה הזאת היתה סבה שנבהלו [זה אינו מדויק, והנכון כי הוא מלשון הפסוק אמש שואה ומשואה, איוב ל', נ', שמביא למטה].

⁴ פיהד"ק: מלשון תשאה שממה (ישעיה ו', י"א), והוא יותר מהמיה ולכן אמר וחלהלה מלשון ותתחלהל המלכה (אסתר ד', ד') [נ"ל שיותר נכון לומר שהוא מלשון בא שאון, ירמיה כ"ה, ל"א].

⁵ נוסח כ"ב + כס.

⁶ שמות י"ב, ל'. בכ"א זנו' נוסח הכתוב משובש.

⁷ תהלים קל"ה, ח'. חסר בכ"ב זנו'.

⁸ ישעיה י"ט, נ'. חסר בכ"ב זנו'.

⁹ ישעיה י"ט, ד'.

¹⁰ ישעיה י"ט, כ"ב.

¹¹ איוב ל', נ'. כל הפסוקים חסרים בהד"ק ושעה"ש, וברס"ב נמצאו רק פסוק

א' וה'.

¹² ע"ד מה שינאי חורז חז"ת עם אל"ף ועי"ן ע"י במבוא הערה 82.

¹³ בכ"א נמחקה התיבה לאדום, נוסח הד"ק ושעה"ש: ישמע לכוש.

¹⁴ פ"כ"א: היינו אדום שעתידי ליטב בניהגם בשאול תחתית כדומן.

¹⁵ פ"כ"א: כלומר כמו שעשית לנו נסים במצרים כן עשה לנו באדום.

כל בכור לאיש וכל בכור לאשה¹
 ובכור לבהמה ובכור לכל דבר
 בבית ובחוץ דבר שת לכל דבר
 זעף ונחת גגלית גגוף ורפוא²
 לבכורי צר גגוף ולבגד בכורך רפוא
 חצות לילה³, בכן יודוך מודוך
 על משפמי צדקיך ועל צדק אוהביך⁴
 טכס אצבעך עשתה תשע מכות⁵
 ירך עשתה תשע מכות בכורות⁶
 ימין עזך טבעה⁷ צר וירוממוך הכל
 וזרוע קדשך⁸ תפדנו ותרום על כל

אל נא לעולם תוערץ ולעולם תוקדש וכו'⁹

.....
 ובכן זיהי בחצי הלילה¹⁰

V

VI

בלילה
 הלילה

אז רוב נסים הפלאת¹¹
 בראש אשמורות זה

¹ עי' לעיל עמוד 32 הערה 2.

² פיהד"ק: זעף למצרים ונחת לישראל, גגוף למצרים ורפוא לישראל.

³ פיכ"א: עשית נסים.

⁴ פיהד"ק: זה מרת הרין לאומות.

⁵ פיהד"ק: מרת הרחמים לישראל [עי' פסיקתא, שם].

⁶ בבי"א וב' חסר המלה 'תשע'.

⁷ פיהד"ק: טכס, בתכסיסי מלכות כא אצבע אלקים, כמו שדרשו בפסיקתא [פיסקא: זיהי בחצי הלילה, ונמצא ג"כ בתנחומא בא, ובשאר מדרשים עי' הערות רמא"ש ובובער] טלך כשצר על עיר בתחלה סותם מעינותיה הרי הרם, ואחר כך תוקע עליהם הרי הצפרדעים וכו', נמצא שבתכסיסי מלכות אצבעך עשתה תשע מכות, היינו דצ"ך עד"ש בא"ת, אבל במכת בכורות שהיא מכה יותר חשוכה ירך עשתה תשע מכות בכורות, מ' מיני מכות בכורות, בכור לאביו, בכור לאמו, בכור משפחה, גדול הבית, בכור השפחה, בכור השבי, בכור בטעי אשה. בכור מארץ אחרת והוא במצרים, בכור מצרים והוא בארץ אחרת. כנ"ל.

⁸ פיהד"ק: המביעה כים סוף כמו שנאמר ימינך ה' תרעץ אויב (שמות ט"ו, ו').

⁹ נוסח בבי"א: וזרוע עזך; כ"ב: וזרוממוך הכל וזרוע עזך; כ"ג: וירוממוך הכל.

¹⁰ ברפוסים נמצא הפיוט הזה בשלמותו.

¹¹ שמות י"ב, כ"ט.

¹² על הפיוט הזה יש פירושים שונים. בבי"א ובדפוס סביוניטי נמצא פי' קצר ובמהזור הד"ק הפירוש הוא יותר ארוך, ובעל סדר עבודת ישראל כתב עליו פירוש

ראשונים, שמורים נמתי יהי לאחרונים, ומה שהיה בראשונה הוא שיהיה באחרונה, כשמע מצרים תשמיע לצורים. תצנח ותצרח ותצלח תרכב תתקע ותתקף על עם נורא ומרום

קדוש⁶

IVb

או תשע מכות היו אדונים קשה
אשר במ סכרת גוי לבו מקשה
בעזות מלך עז⁷ היתה מכת עשירית
אשר המשלת בנוגשי¹⁰ בני נוסה עשירית¹¹
נדיעת¹² בכורות היתה תכליתם
אשר שתה אפך על תבליתם¹³
דנת לפניהם את אלהיהם¹⁴
וגם צורתם הפלת באהליהם¹⁵
הכית כל בכור וראש משפחה¹⁶

¹ נוסח כ"א וב': שיהיה לאחרונה.

² פיהר"ק: על שם יחילו כשמע צר (ישעיה כ"ג, ה').

³ פיהר"ק: תרד לפרוע להם גמולם, כמו ותצנח מעל החמור (שופטים א', י"ד).

⁴ פיכ"א: לשון הומה, כמו ירע אף יצריך על אויביו יתנבר (ישעיה מ"ב, י"ג).

כולם בנבורה שיעור נקמה באדם. פיהר"ק: לשון צעקה, תרגום ויצעקו וצרחו [לא מצאתי תרגום כזה אלא וועקו, או וצוחו או וצלו].

⁵ פיכ"א: לשון תוקף. נוסח חרוז זה הוא לפי נוסח הרפוסים אבל בכ"י משונה

הוא. נוסח כ"א: תצמח ותצנח תצלח ותרכב תתקע ותתקף תצרח ותצוח על עם וכו'.

נוסח כ"ב: תתקע ותתקף תצלח ותרכב ותצרח ותצוח ותצמח על עם וכו', נוסח כ"ג:

תצרח ותצנח תצלח ותרכב תתקע ותתקף תצרח ותצמח על עם וכו'.

⁶ נוסח כל המקורות הוא „נורא ומרום וקדוש“, אבל אין כל ספק כי צ"ל

„קדוש“, והיא מלה עומדת בפני עצמה.

⁷ פיהר"ק: הסגרת, מלשון וסכרתי את מצרים (ישעיה י"ט, ד').

⁸ נוסח הרפוסים: לבם.

⁹ פיכ"א: על שהקשה פרעה לבו ולא שלח בני ישראל.

¹⁰ נוסח כ"א: לנוגשי; כ"ב: היתה עשירית אשר המשלת בנוגשים.

¹¹ פיהר"ק: בני אברהם שנתנסה בעשרה נסיונות.

¹² נוסח כ"ב: גויעת.

¹³ פיהר"ק: תועבותם והוא לשון פסוק אפי על תבלית (ישעיה י', כ"ה).

¹⁴ פיכ"א: שהכית בכוריהם מאדם ועד בהמה ומשתחווים היו לבהמות [ע'י

פסיקתא פיסקא ויהי בחצי הלילה; מכילתא פ' בא, ותרנום יונתן שמות י"ב, כ"ט].

¹⁵ [רמו למת שאמרו בפסיקתא פ' ויהי בחצי הלילה: „כיום שהיה בכורו של

אחד מהם מת היה צר אוקינין שלו בתוך ביתו, אותו היום היה נירקת ונישחקת וניזרת

והיתה קשה עליו כאלו אותו היום קברו].

¹⁶ נוסח הרפוסים: לראש משפחה.

קרב יום אשר הוא לא יום ולא
 רם הודע כי לך היום אף לך
 שומרים הפקד לעירך כל היום וכל
 תאיר כאור יום חשכת
 ויהי בחצי הלילה

[ובכן לך תעלה קדושה כי אתה קדוש ישראל ומושיע]

VIII. כי אין לפניך לילה והכל לפניך יום, ויום ליום יביע אומר ולילה ללילה רעת יודיע, וחשך לא יחשיך ממך, ונהורא שרא עמך, בקרים יגידו חסדך, ולילות ישננו אמונתך, ושחר ובקר וצהרים ונוגה, וערבים וגשפא ולילה, וכל עתה ועד וזמן ורגע יזכירו נסי פלאיך ויגידו אותות

² נוסח כ"א: רם הודיע... ואף לך לילה; כ"ב: רם הודיע לכל... וגם לך; כ"ג: רם הודיע... ואף. פיהרס: אתה הש"י תודיע לעולם שלך היום וילילה ואתה מושל בכל ובידך הכל והיינו כשתנקום נקמתך מן מה [צ"ל א"ה] או יורע לכל שאתה אתה ושמוך אתה.

⁸ פיהרס: גלות שרומה לחשיבת לילה. ומה שיסד כאור יום ר"ל כאותו אור שהיה מאיר בששת ימי בראשית רק יום א' ואח"כ נגזר לעדיקים לעתיד לכא כן תאיר עכשיו וכו'.

⁴ בבי"א ובשעה"ש בא תיכף אחר פיוט זה סדר אדיר דר מתוחים, ובבי"ב נמצא ג"כ רשות לסדר זה, אולם בבי"ג מקומו של הסדר הזה הוא אחר הקדושה, ובמחזור הררת קדש לא בא בשחרית אלא במוסף.

⁵ עי' במבוא האנגלי סעיף ט'
⁶ בכל המקומות מלבד דפוס ס"ב נמצא הנוסח המשובש: ובכן ולך.

ד' בכי"א זג' : זבמן אין לפגיד.

8 עי' דניאל ב'. כ"ב.

⁹ פיתק"ק: הקמך שאתה עושה בוריתת השמש ושאר דברים לצורך האדם.

¹⁰ פיהד"ם: להתווסף הפסוקים מהנשמה [נ"ל שצ"ל להתווסף].

¹¹ נופח ב"א: ושחר ונהג ובסדר וצהריום וצרב יום ונשף לילה ובכל עת: ב"ב:

משחר ונגה ובסר.

¹² בבבלי נוסח כל המאמר הזה משונה בסדרו וז"ל: וליה יהוה דעת בקרם וינידו חסדירי ולילות ישננו אמונתו ותושר לא יחשיך סמך ונהורא שרי עמר ושחר ובקר וצהרים ונהג ושרבים ונשפ לילה וכל עידן וזמן ורנע.

גר צדק נצחתו כנחלק לו
לילה ויהי בחצי הלילה

דגת מלך גרר בחלום
הפחדת ארמי באמש
לילה וישראל ישר לאל ויוכל לו
לילה ויהי בחצי הלילה

זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי
חילם לא מצאו בקומם¹
לילה מסת² נגיד חרשת סלית בכוכבי
לילה ויהי בחצי הלילה

יעץ מחרף לגופף אווי הובשת פגריז בלילה
כרע בל ומצבו באישון
לילה לאיש המודות נגלה רז חזות
לילה ויהי בחצי הלילה

משתכר בכלי קדש נהרג בו
נושע מכור אריות פותר בעתותי³
לילה שנאה נמר אנגי וכתב ספרים
לילה ויהי בחצי הלילה

עוררת נצחך עליו בנדד שנת
לילה פורה תדרוך לשמר מה
מלילה

מדויק ורק בסופו קצר קצת. ומפני שם עבודת ישראל מצוי ביד כל אדם אין אני רואה חובה לעצמי לבפול פה דבריו, ורק במקומות שבעל עבודת ישראל קצר אביא דברי בעל הדת קדש.

¹ פיהר"ק: יש מפרשים לשון ממון, כמו עושה חיל, וקאי אמצרים, שלא מצאו ממנו, כי לקחו ישראל ממנו, כדכתיב וינצלו את מצרים (שמות י"ב, ל"ו).

² פיהר"ק: ויש מפרשים מיסת כנוי לדגל, על שם שטם ופורה.

³ נוסח ב"ב: פותר בחזיונות לילה.

⁴ פיהר"ק: היינו אדום שכתוב בהו (ישעיה כ"א, י"א) משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה אמר שומר אתא בקר זגם לילה ופי' רש"י אלי קורא, אמר הקב"ה אלי קורא המלאך או הנביא מעול מלכות שעיר שומר ישראל מה תרא מן הלילה ומן החשיכה הזאת אמר שומר, הקב"ה, אתא וכו' יש לפני להזריח ולעשות בקר לכם זגם לילה. מתוקן לעשו לעת הקץ. ושמוש הלמ"ד, לשומר פירוש בשביל אותה הקריאה שקורא המלאך שומר מה מלילה. וס"א: שומר מה מלילה.

ז. לפסח דר' ינאיי

שיר השירים¹ אשירה נא לידידי ישקני בכרמי עין גדי
לריח כופר נרדי משכני לקרית מועדי
שחורה אני ואתה אל מגן בעדי

ב[רוך וכו' מגן אברהם]

אל תראוני ביום מאסי הנידה לי מנת הלקי וכוסי
אם תכפר יתפרי² כעסי למוסתי החישה עושי³
נאוו לתחיה מללי רסיסי

ב[רוך וכו' מחיה המתים]

תורי ניל נשמע בארצנו עד בית חיינו להריצנו
צורר המור מלא חפצנו אשכל הכופר ירצנו
הנך יפה יאמר מעריצנו

ב[רוך וכו' האל הקדוש].
אתה בח[רתנו]

הנך וגו' עד

¹ כן נסמן ברשימת נויבויער וקאוילי ח"ב סי' 1, 2708. חכ"י הזה היה לפנינו בירי
ה' ווערטהיימער וממנו הרפים הפיוט הזה כננוי ירושלים ח"ב ע' י"ח, והוא רשם עליו "ז' לפסח
לרמושה דר' ינאי", וכבר העיר על זה בצדק ה' בראדי בהעניציקלופדיה האנגלית XII 586, שצ"ל
»רמושה« והוא שם יוני נרדף לשבעתא, כלומר פיוט שנוסד לתפלת מוסף (ע' צונץ, סינאג',
פאעזיע עמ' 69, הע' ב'), וא"כ אית הוי"ן הוא ר"ת תמורת שבעתא והפיוט הזה איננו לו' של
פסח אלא לתפלת מוסף של פסח, וכלי ספק נוספה המלה דרמושה מיד מעתיק מאוחר.
² הפיוט הזה נוסד עפ"י פסוקי שיר השירים והא"כ בדרך זו. כל חרוז מתחיל בפסוק,
ואותיות הא"כ תבאנה בחרוז הראשון של כל בית ובית אחרי דברי הפסוק.
³ כננוי ירושלים: יתפר כעסי.
⁴ שם, השישי עושי.

⁵ ה' ווערטהיימער מעיר על זה כי כונתו לאמר משה"ש א', ט"ו עד שה"ש ג', ו', וזה
מעוט דמוכח מן הפסוקים הבאים, וצ"ל מן שה"ש א', ט"ו עד שה"ש ח', ה': מי זאת עולה מן
המדבר מתרפקת וכו'.

ומופתי¹ נפלאותיך, המחדש ישועות ומפליא פלאות ועושה נוראות:
 הסופר ימים ומונה עתים ויומך אלף שנים ושנותיך לא יתמו, כי הכל
 כלה ואתה לא כלה וכאשר אתה חי כן משרתיך חיים, טהור והם טהורים
 קדוש² והם קדושים, וקדושה לקדוש מקדישים ומשלשים בכתוב על יד
 נביאך **וקרא**

.....	VIIIb
.....	VIIIc
.....	IX

¹ נוסח ב"א: מופתי; ב"ב: נסי פלאיך ואותות ומופתי.

² נוסח ב"א, ב' ונ': ומחליף נוראות.

³ נוסח ב"ב: אתה טהור והם טהורים אתה קדוש וכו'.

סִילֹק אַחֵר לְשִׁמְעוֹן דָּרִי יַנְיִי

תַּעֲנוּ אֲנִי בַּפֶּתַח זֶה וְכִמּוֹ לֹא נִתְּבוֹנַנְתִּי, כִּי בְּבֵית עֶמְרֵם צִפְיִיתִי, וְהִמִּירוּ עָלַי עַל יָמַי וְעַל פִּשְׁעֵי עֲבֹרָתִי, כִּי בִּאֲרִיָּה וּזְאֵב נִתְּקַדְשִׁיתִי. חָטָאוּ בִּמְעֻשָּׁה עֲנָל וְלִחְמָאֲתָם נִשְׁאָתִי כִּי בִּמְטָה לֹוִי רִאִיתִי, סָמּוּ בִּשְׂיָטִים וְצִהַנְתֶּם כְּפָרְתִי כִּי בִּמְקָנָא נִשְׁעַנְתִּי, מִרוּ בְּדַבַּת אֶרֶץ וְלַעֲוֹנָם סִלַּחְתִּי כִּי בְּכָל־כֹּל וְיִהְיֶשֶׁע נִחְמַתִּי, וְעַד אַחֵר תִּבְעַתִּי וּבָם לֹא מִצָּאֲתִי, וְהִנֵּנִי קָרָאֲתִי וְלֹא נִעֲנִיתִי, וְנִרְאִיתִי כְּנִכּוֹר לֹא יוֹכֵל לְהוֹשִׁיעַ וּמֵהֶם נִעֲלִיתִי וּבִיתִי עֹזְבֹתִי, וְנִחְלַתִּי נִמְשָׁתִי וּמַעַל פָּנַי שִׁילַחְתִּי, וְלִמְעַנְנָם לְבָבִל שִׁלַּחְתִּי, וְנִלְוֹתָם לִוִּיתִי, וְעַתָּה בְּנִהְרֹת נִזְכַּרְתִּי וְכִרְתִּי בְּרַחֲמִים שַׁבְתִּי, וּבְרִית רִאשׁוֹנִים וְרַחֲמִים נִתְּנִי וּבְכִבּוֹד נִרְאִיתִי, וְיָדִי נִילִיתִי וְנִלְוֹתָם הוֹשַׁבְתִּי, וְאוֹתָם הוֹשַׁעְתִּי וּמִטּוֹב הִשְׁמַעְתִּי, וּבִקְדוּשִׁים נִתְּקַדְשִׁיתִי, וּמִמְעַלָּה וּמִמְטָה נִתְּפָאֲרִיתִי, כְּסוֹד אֱלֹהֵי קוֹדֶשׁ כ"ב

¹ מִזֶּה מִזְכָּר כִּי הוּא סִלּוֹק שֶׁל קְרוֹבָה לְסֹדֶר וְאֵלֶּה מִסְעֵי שְׂאוֹ מִפְּמִירִין שִׁמְעוֹן דָּבַר ה' (יִרְמְיָה ב') וְלֹא כְּדִבְרֵי הַמּוֹלֵל בְּמִכּוֹא שְׁלוֹ (נְנֹוֹ יְרוּשָׁלַיִם ח"ב ע"מ' מ') שֶׁהוּא מִפְּנֵי שֶׁאֲחֵרִיו נִמְצָא בְּכ"י פִּיּוֹט הַמִּתְחִיל "שִׁמְעוֹן הָרִים אֶת נֶאֱמָן, כִּי יִיב לִי" עִם עֲמֹו". וְזֶה שֶׁנִּסְמָן עָלָיו סִלּוֹק אַחֵר, הוּא כְּדִבְרֵי הַמּוֹלֵל, בְּעִבּוֹר שֶׁנִּכְתַּב לִפְנֵי סִילּוֹק מִפִּיטָן אַחֵר הַמִּתְחִיל וְכֵן וְלֹךְ תַּעֲלֶה קְדוּשָׁה וְכו', תִּשְׁמָעִי נְחוּמִים לְלִישָׁה, שְׁמוֹעַ בֵּית חֲדָשָׁה, וְסִימוֹ: "הִנֵּה יִסְדֶּרְתִּיךְ כְּטַהֲרָה, כְּסַפִּיר וְכֶאֱבֹן יִקְרָה" וְנִקְרִישְׁךְ וְכו'.

² הַפִּיּוֹט הַזֶּה דּוֹמֵה בְּעֵינָיו לְמוֹמָר ק"ו בְּתַהֲלִים.

³ כְּלוֹמַר נֶאֱלַם בּוֹכּוֹת מִשֶּׁה בֶּן עֶמְרֵם [הַעֲרַת וְעֶרְמַה־יִּמְעָר].

⁴ עֵי' תַּהֲלִים ק"ו, ו' וְלִפִּי זֶה צ"ל וְהִמִּירוּ עָלַי יָמַי.

⁵ ר"ל בְּנִחְשׁוֹן שֶׁהָיָה מִשְׁבֵּט יִהוּדָה שֶׁנִּמְשַׁל לְנוֹר אֲרִיָּה (בְּרֵאשִׁית פ"ט, מ') וּבִשְׁבֵּט בְּנִימִין שֶׁנִּמְשַׁל לְזֶאֱבֵק (שָׁם, כ"ז) וְשִׁנְיָהם יִרְדּוּ לִים תַּחֲלִיָּה כְּמ"ש בְּמִכִּילָתָא פ' בְּשַׁלַּח וּסְוִטָה ל"ו ע"א [הַעֲרַת וְעֶרְמַה־יִּמְעָר].

⁶ שֶׁהֵם לֹא חָטָאוּ בְּעֵנָל.

⁷ פִּינְחָם אֲשֶׁר קָנָא לְאַלְהִיו.

⁸ בּוֹנֵתוֹ שֶׁעַל נִהְרֹת כָּל שֶׁם יִשְׁבוּ גַם בְּכֹו בּוֹכֵרִם אֶת צִיּוֹן [הַעֲרַת וְעֶרְמַה־יִּמְעָר].

מי זאת עולה תמיד שימני שמה זוכרה להעמיד
מים רישתיה לא ימיד² אחות קמנה יפדה ולא ישמיד
אם חומה היא [צור]³ תרצה כעולת תמיד

ב[רוך וכו' המחזיר שכינתו לציון]

אני חומה פרוצות יושבת [כרם] ערכוביה⁴ מישבת
כרמי שלי סמוך במחשבת היושבת נועם מקשבת
ברך דודי מהולל בכל נושבת⁵

ב[רוך וכו' הטוב שמך וגו']

כולך יפה לקדש ולברך אם שכחנו ה' זכרנו יברך
[רעית] קומי כי בא אורך זמזם אין כך יבורך מקורך
את עמו בשלום יברך

ב[רוך וכו' המברך אע"י בשלום]

¹ הפיוט מכאן ואילך נוסד על פי פסוקי שיר השירים ותשר"ק, ואותיות התשר"ק תבאנה בכל חרוז וחרוז אחרי דברי הפסוק. זמזם שחסר סוף הא"ב וסופו של התשר"ק אין להחליט כי הפיוט שלפנינו חסר, כי פעמים רבות לא ראו הפיוטנים חובה לעצמם להשלים את הסימנים האלה. ראה לדוגמא החלק הרביעי (IVb) בקרובות של ינאי שסי' הא"ב אינו מניע כבולם רק עד אות יו"ד.

² כלומר, שימני כחותם על לבך שמה זוכרה להעמיד.

³ כן הוא בדפוס, ואין כל ספק שהוא טעות המעתיק, ואולי צ"ל: מים רשפיה לא יעמיד, כלומר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה אשר רשפיה רשפי אש.

⁴ המלה הזאת הוספתי מפני סי' התשר"ק, ונ"ל שבלשון הפיוט "אם חומה היא" הוא כנוי לישראל ור"ל צור רצה את ישראל עתה כבזמן שהביאה עולת תמיד.

⁵ עי' בלאים פ"ה מ"א. המלה כרם חסר בדפוס.

⁶ כלומר בכל ארץ נושבת (עי' שמות ט"ו, ל"ה).

⁷ בבית הקודם הניע הפיוט עד סופו של שיר השירים, ובבית זה האחרון משתמש בפסוק ז' מקפיטל ד' בשלמותו.

הערה נוספת: סוף הפיוט הזה נמצא ג"כ בכ"י בריטיש מוזעאום סי' 6197. 0. בשם אלשבעה לר' ינאי ו"ל ושם נמצאו הנוסחאות השונות האלו: 'שמך זוכרך להעמיד. מים רבים ריעותיה לא ימיד. אחות לנו... ואל ישמיד. אם חומה היא צו לעולת תמיד. כ' ש"א מודים זג... ערכוביה מיושבת... בכל מנושבת... ואם שבתנו... יברכך מקורך יי' עז לעמו יתן יי' את עמו בשלום יברך. כ' עושה השלום.

לאחר נבאר כל זאת, ולהרבה נבאר עד כמה בחזיונות¹,
 וכולם רבותיי צוארי חרוזות², מוראכם עלי לחזות.
 מלך יאזין תחן במסיבו, לצג עתה מיליי לקשבו,
 והדם³ מלדבר בהציבו, יהי לו צור משגבו.
 נועם ריגוג⁴ הקרובה הלכה גמורה, ובמקום דרשה אני אומרה
 חיקור גורן עגולה⁵ אצהירה, והכיננו רבותיי בהילכות סדר יקרה.

¹ נ"ל שר"ל כי מרוב החמר שלפניו יבאר את הענין במהירות, וחזיונות הוא לשון ברק (עי' איוב כ"ה, כ"ו).

² כלומר כל הפירוש כתוב בחרוזים.

³ נ"ל שר"ל "והדם לדבר בהציבו", ור"ל בהתיצבו לדבר לפני הש"י בכל איבריו, כענין כל עצמותי תאמרנה ה', ומלת "הדם" היא מלשון "הדמין תתעבדון" (דניאל ב', ה').

⁴ תרגום וזאתם יביא להם (תהלים ע"ח, כ"ט) ורגוניהון אייתי להון, ור"ל הדבר היותר נחמד בקרובה היא ההלכה שבה.

⁵ עי' סנהדרין פ"ד מ"ג.

רשות לסדר¹

אכן מעין סדר יום התחלתי, ואנדה לכל פסוק ערכתי,
וברעד ימורא נכנסתי, להשיף נועם מילתי.
באתי לחוות אמרים, מדבש מתוקים וברורים,
בחינון ולא ביהורים, בין ישישים ושרים.
גשתי ברשות בורא כל גשמות, ושחתי מול מגלם גולמות,
מי אנכי ומי מחיי משול ככהמות, מחומר קרוץ לדמות.
דבריי ככסיל באין חכמות, ואיך אפתח פי לברר נעימות,
ואני כנער לא אדע ערמות, בדתות וחוקות רשומות.
הגיתי אפער בניבות, ברשות גאוני יעקב ראשי מתיבות,
ומרשות ראשי כלות מהדרי ישיבות, ומחוקקים בעלי אסופות נובעי
עריבות.

וגלמי שפר החצובי להרבותי, ומרשותכם רבותיי יושרי נתיבות,
בקיימים בשני תורות ונאים לדר ערבות, ויחסים בני שלשת אבות.
זורתי לימול רשות משישיי זקני ונעורי, וממנהיגי עדה ברוריי,
מפלשי בזומה בביאור תנאיי ואמוראיי, ומאחרי שבת ונוערי נום אכיריי.
חכמי ונבוגי וסופריי, הרשוני לדבר דבריי,
גדוליי אלימיי ובחוריי, הדוריי נעימיי ופאריי.
טעם אשמיעכם מקודשים, זמותי פתוח הלכות מאוששים,
איסור והיתר חייוב אנשים ונשים, חמורים וקלים במאמר פרושים.
ידועי כשרתי² חכמתכם ארתה, זחלתי בלי להענש למחיתנה,
כנמו חכמים בדת חרותה, כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה³.
כבוד רב בעמוסי מעיים, חשוב למוֹלם בכפלים⁴,
ונחרת בקדומה מיומיום, מורא רבך כמורא שמים⁵.

¹ ע"י במבוא האנגלי סוף מעף ט'.

² נ"ל שצ"ל להכות מלשון הפסוק המחצבת רהב (שעיה נ"א, ט').

³ ר"ל, כשראיתי, מלשון לא תשורנו עין ראי (איוב ז', ח').

⁴ עירובין י"ג, ע"א.

⁵ ר"ל הכבוד שבני ישראל (עמוסי מעיים) חולקים לרב הוא חשוב מאד.

⁶ אבות פ"ד, מ"ו.

היינו שאם פרט בו הננע אחר ימי פטורו מומתת חזמרו בו יושבת שהרי הפורת מן המהור טמא.

(ח) ולי נראה כי "מהלאה" משמשת תחת מעת ההיא והלאה, ור"ל אם ישפילו ראש מיד תבא להם רפואה.

(ט) רמז לתותם ברכה של אשר יצר. וראוי להעיר שמירושלמי ברכות פ"ט ה"ו (י"ד ע"ב) נראה שבימי האמוראים לא נהנו לתתם ברכה זו, ובבבלי שם ס' ע"ב, נחלקו אמוראים בתותם ברכה זו.

(י) מלבד המקורות שהעיר עליהן בוכער אוסיף את אלו: תוספתא ננעים ו', ז'; פרקי ר' הקדוש הוצאת שיינבלום ל"ז, ע"א; מדרש תרשא פט"ו. להנדה זו צרף הפיטן עוד הנדה אחרת שנמצאה לפנינו בויקרא רבה ריש פט"ז ונוסדה על משלי ו', ט"ז—י"ט, ועל ידי צרוף אלו שתי ההנדות קשה לעמוד על דעתו של הפיטן בדבר העבירות שבשבילן הננעים באים, ואפשר שהשתמש במקור שנאמר מאתנו כי בתלמוד ובמדרשים הרי גולה ושפיכת דמים מן העבירות האלו ויניי לא מנאן. וראוי להעיר נ"ב שהמקורות הישנים (ע"י לדונמא תוספתא הנ"ל) הבדילו בין ננעים לצרעת וזמנו עבירות שננעים באים עליהן ועבירות שצרת באה עליהן אבל במקורות החדשים לא הבדילו בין ננעים לצרעת.

(יא) צ"ל דינל והוא בלשון חכמים כמו שקר בלשון המקרא, ובהרבה מקומות נשתבש דנל לדנל, ע"י לדונמא שיה"ש רבה ב', ד' מה שדרשו על ודנלו עלי אהבה.

(יב) רמז למשלי ו', י"ב וי"ד, ע"י הע' י' לעיל.

(יג) רבה ומעט"ס הוא מכמא מלאכוני בלשון התלמוד, והפיטן השתמש בו על דרך ההעברה; ובהרוז זה מכון למשלי ו', י"א.

(יד) מכאן עד סוף חרוז י"א הוא מונה את הדברים הנוכחים במשלי ו', י"ח וי"ט,

(טו) מכון לדיין המקלקל את הרין שהוא מהפך מצות התורות המתוקות למרה.

(טז) כלומר ניאץ דברי תורה והפיטן קרא לתורה נועם עפ"י הפסוק דרכיה דרכי נעם (משלי ג', י"ז). וזה מסכים לנוסח במדבר רבה פ"ו, ו': "ורבותינו אוסרים על מי שמנאץ בדברי תורה". וראוי לשים לב לזה שינאי מסכים עם המדרש המאוחר במ"ד ולא עם המקורים היותר ישנים בתנחומא וזיקרא רבה. [אי אפשר לומר שינאי השתמש במ"ד כמו שהוא לפנינו כי צונץ כבר הראה (ג. ד. פ. 273 הע' e) שפיוטי הקליר היו נודעים לבקל המדרש הזה, ואולי השתמש במקור ישן שממנו שאב גם המדרש הנ"ל. המו"ל].

(יז) מכאן עד פשע בחרוז הבא הוא מתאר את עד השקר ומשתמש בסגנון הכתוב (דברים י"ט, ט"ז וי"ח).

(יח) צמר נרדף הוא עם חיבר, וצימדו הוא כמו חכירו, ור"ל שמי שנעשה צר לחכירו ומצערו הרי הוא נענש בננעים.

(יט) ול"נ שהוא רמז למקלל את השם הנוכר בין אלו שהננעים באים עליהם.

(כ) רמז למשלי ו', י"ג וי"ז.

(כא) ר"ל עד אשר ידע להפריש בין טוב לרע והפיטן אותו בלשון הכתוב האדע בין טוב לרע אם ימנע עכבר (שמואל ב' י"ט, ל"ז).

(כב) חלקו הוא הקב"ה עפ"י מה שנאמר ה' מנת חלקי (תהלים מ"ז, ח').

(כג) כלומר במשאות הנביאים.

(כד) מלכות יון שהיא מלכות שלישית מפפה על ישראל ונהרנו בחרב חרה וגדולה (ע"י יחזקאל כ"א, י"ט) של ההשמונאים בני לוי שהוא שבט שלשי. ודברי הפיטן נוסרו על ההנדה בבראשית רבה פצ"ט, ג': "לוי כנגד מלכות יון, זה שבט שלשי וזו מלכות שלישית... ביד מי מלכות יון נופלת ביד בני השמונאי שהם משל לוי". וראוי להעיר כי גם ר' סעדיה גאון פייט מעין זה "עזרוני כהני שבט שלשי על מלכות שלישית (ע"י סעדיה לרש"י שעכמער עמ' 50)".

הערות נוספות

מאת

לוי גינצבורג

(א) הסדר איש או אשה קדמאה מדבר מדיני נתק, וכבר ידוע שאין מראות ננעים בנתק (עי' לדונמא ספרא י"ג ל"ב פרשתא ה' פרק מ' סעיף ב': נתקים שאין מטמאים בארבע מראות) אבל הפיטן דן כאן בהלכות מראות ננעים משום שבאמצע וכסוף סדר זה נמצאו נ"כ דיני ננע עוד הבשר ודינים הנוגעים לכל ננע צרעת (ויקרא י"ג, ל"ח ול"ט, מ"ג עד מ"ו).

(ב) מפני חסרון הכ"י אי אפשר להחליט אם השורה הראשונה היא סוף מאמר הקודם או ראשיתה של המאמר שלפנינו ושייך לשורה השניה, ולפי זה יש לפרש דברי הפיטן בשני אופנים. האחד הוא שאם פשה הננע בכל גוף האדם טהור הוא אפילו לא נשתנה מראהו, וזהו מה שנקרא בלשון חכמים פורת (ננעים ח', א') שכולו הפך לבן, והשני שאם כהה הבהרת ונשתנה אחד ממראות המומאה טהור אפילו אם פשה הננע, שמומאת ננעים ע"י פשיון תולה במראה (עי' ננעים א', נ'). רש"י בפירושו על התורה (ויקרא י"ג, ו') מפרש שאם עמד במראיתו או פשה טמא, אבל ההלכה אינו כן. [עי' ג"כ דברי ה' דור האפמפאן על הפסוק הנה בפירושו על ויקרא. המו"ל].

(ג) כלומר מומאת הסנר שהיא רק לזמן קבוע עוברת ע"י סמנים אלו, וזכירושמי נמצא כמה פעמים "קצים" במשמעות עתים קבועים, ראה לדונמא ברכות פ"א הלכה ה' (נ' ע"א) וסוכה ריש פ"ה (נ"ה ע"א).

(ד) ר"ל המצורעים כאשר בשרם יכאב עליהם, רמז למה שאמרו שאין טמא עד שיצטער מן הננע ספרא י"ג, בפרשתא א' פרק א' סעיף ו'), יבינו כי מאין ואפם מניגם, שאין ביד האדם להגן עליו מהלאים וננעים אם ה' לא ירצה, ולפי זה צריך לנקד סחורם (בקמ"ץ תחת הח' והר') על משקל חותם והוא מלשון צנה וסחרה (תהלים צ"ד, ד'). [על דבר שמוש הוי"ו תחת הקמ"ץ, עי' במסכת האנגלי הע' 80. המו"ל].

(ה) נ"ל שצ"ל נוח או נאה, ור"ל נוח וטוב לחיים יהי יסורם אם על ידי כך ישובו בתשובה. [אמנם לפי שטתן של המדרקים שלפני חיוג שיש מלים בעלות שתי אותיות, נא" הוא אחד עם נאה", וכן אמר ג"כ ר' מנחם במחברת שלו, נא מתחלק לג' מחלקות האחד דבר נא (שמות י"א, ב') השני, הניא מחשבות עמים (תהלים ל"ג, י') השלישי, מה נאוו על ההרים (ישעיה נ"ב, ז') ולפי זה אין כאן צורך לשום תקון. המו"ל].

(ז) ר"ל עוד מראה אחד חוץ מעזה כשלג טמא והיא מראה כסדר היכל, ועי' הנהגת הגר"א על ננעים א', מ"א.

(ז) אין ספק שפירוש אם יפרח הוא שאם יפרח הננע בכל הגוף, וזהו מה שנקרא בלשון חכמים פורת (ננעים ח', א') מלשון הכתוב ואם פרוח תפרח (ויקרא י"ג, י"ב) אבל לפי זה לא לבד שדברי הפיטן נראין כסותרין דברי תורה שהרי אם כסתה הצרעת את כל בשרו טהור הוא אלא שסותרין דברי עצמו שאמר לעיל לכל גוף אם פושה מומאתו לקץ עוברת. לכן נ"ל להעיר שדברי הפיטן נוסדו על ההלכה הפורח מן הטמא מזהר הפורח מן המזהר טמא (ננעים ח', מ"א) כלומר אם פשה הננע בכל הגוף אחר שהסניר אותו הכהן טהור, ולזה סכוונים דברי הפיטן לעיל לכל גוף אם פושה מומאתו לקץ עוברת שאם פשה הננע בכל הגוף בימי הסנר מומאת הסנר עוברת, שהפורח מן הממא טהור; אבל אם יפרח בו נשתנה

- (מד) צ"ל חנון הוא ולכן צפוי לו, כלומר הקב"ה חנון לכן אצפה לו.
- (מה) צ"ל טוב ברעה לא ידון, כלומר הקב"ה שהוא טוב אינו דר עם הרשע, וידון הוא מלשון לא ידון רוחי באדם (בראשית ו', ג'). וכן אמר ג"כ בשורה הראשונה של הפיוט הזה: בכן רע לא ינורך.
- (מו) יחסוך הראשון מן חסך והשני מן חס, כלומר אם תחשוך לשונך מרע יחסוך עליך מן השמים שלא תבא עליך רעה. [לפי זה צריך לחקן לשונך תחסוך. המו"ל].
- (מז) צ"ל ימנע נאום, כלומר אם ימנע מלדבר לה"ר לא תבא עליו צרעת, וזמנו לנה שאמרו אין הננעים באדם אלא על לשון הרע שיוצא מפיו. ורוח הקדש ציוותה אל תתן את פך לחטיא את בשרך להלקות את נופך (תנחומא הוצ' ב', מצורע ב').
- (מח) צ"ל גלמוד ישב ונענה, כלומר המצורע ישב בדר בעינו.
- (מט) צ"ל הנביר לשון בארץ, והיה מדוברי סרה וכו'.
- (נ) צ"ל זדון לבו כי יעזוב.
- (נא) צ"ל לזכה נמשלה אדמה.
- (נב) צ"ל בחים גיאונים שוממה, כלומר ארץ ישראל תחרב כעון כעלי נאווה ובזכות עניים יהיה שלום בה.
- (נג) צ"ל למכונה וקדם קנויה, כלומר אלו דיני ננעים נאמרו בארץ ישראל שהיא מקום המקדש ומכון לשבתו של הקב"ה (שמות ט"ז, י"ז) וגם היא קנינו של הקב"ה מראשית הכריאה שארץ ישראל נבראת קודם לכל (ספרי, דברים ל"ז) ועוד שבת לח כרית שלא ישכחיה כמו שנאמר והארץ אוכר (ויקרא כ"ו, מ"ב).
- (נד) ר"ל אם תטמאו את הארץ תהיה לשאיה ושפמה ואם תהיו טהורים עליה אזי ישעה הקב"ה אליה.
- (נה) כוונת המאמר הזה היא שהננעים מטמאים ארץ ישראל שהיא נחלה לישראל וקרואה חלד משום שהיא עושה חלודה. עי' אבות דר' נתן נוסחא ב' פס"ג: „חלד שכל באי העולם חולדים בה“, ובמדרש משלי פ"ח, ט' „שכני אדם חלודים בה“. וענין חלודה מתום כאלו המדרשים, אבל מפורש במקום אחר במדרש תהלים פ"ז י"ג „מטתים מחלד אלו הנחבאים מפני הצוררים עד שעלתה נופם חלודה“. והפיטן כאמרו העושה חלודה עלי גלד עלי צבי לצדיק ר"ל שהארץ מעלה חלודה על הנופים הנאים של הצדיקים. ולפי זה למדנו ששמות הארץ המנויות במדרשים הנ"ל הן שמות של ארץ ישראל, וכן מוכח ג"כ ממה שנאמר בספרי דברים ל"ז „תבל זו ארץ ישראל שהיא מתובלת בכל“.
- (נו) ר"ל הארץ רוקדת בשמחה אם אתם מקימים מצות והדרת פני וקן ואתם מפרישים בין וקן לגער. עי' ספרי, דברים כ': „ותקרבון אלי כלכם כערבוכיא... ילדים מכבדים את הזקנים וכו'.
- (נז) ר"ל הארץ נפקדה בשם תבל משום שתיאבל בעון יושבת, ובמדרש משלי טעמים אחרים על שם תבל. עי' הערה נ"ה לעיל.
- (נח) על שמוש המלה תמור במקום תמורה עי' מה שכתבתי בהערות לכן סירא כספר היובל למלאות שבעים שנה לנאעלדיקי עמ' תר"י.
- (נט) צ"ל גנוויה אשר חיבאו דריה.
- (ס) מלשון וכל דארי ארעא כלא חשיבין (דניאל ד', ל"ב).
- (סא) ר"ל הנזים וכל אשר להם כאין נחשבו והותר דמם וממונם. עי' תנחומא הוצ' ב' שמיני, י': „התיר דמם של ז' עממין ונכסיהון“, ועי' מה שהעיר על זה ר' ישראל לוי בפירושו על הירושלמי בבא קמא ק"ב.
- (סב) צ"ל ולא אל זרותם, כלומר התיר רק כספם וזהבם אבל לא עבודה וזה שלהם שהיא אסורה בהנאה כמו שהולך ומפרש.
- (סג) כלי ספק יש פה רמז לדברי התורה פסילי אלהיהם תשרפון באש... כי חרם הוא (דברים ו', כ"ה, כ"ו).

- (כה) עי' מנהדרין צ"א ע"א: רופא אומן תקרא.
- (כו) נ"ל שצריך לנקד אנר (ציר"ה תחת הא' וקמ"ץ תחת הנ') שפירושו נג או עליה, וזה כנוי לשמים עפ"י תהלים ק"ד, ג': המקרה במים עליותיו. ולפי ראות עיני יש ככ"י שתי נקודות בעי' ציר"ה ממעל להא' בתיבת אנר. ואפשר ג"כ שצ"ל אנר והוא כנוי לשמים מלשון הכתוב ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט', ו').
- (כז) עי' ג"כ מנהדרין ק"ג ע"א ר"ד, כתות אין מקבלין פני שכינתה... כת מספרי לשון הרע דכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה לא ינורך רע". והמצורע שנלקה בצרעת על עון לשון הרע לא ינור אצל הקב"ה.
- (כח) ול"נ שפירוש יהי נומרך הוא כמו סוף מעשר.
- (כט) חז"ל משתמשים בלשון נור תחת עור, כמו אתמול היה הנור הזה מלא גידים ועצמות (ויקרא רבה כל פ"ו, ג') וכאן הוא כנוי לנופו של האדם, ור"ל שהלשון נוצר קודם לאיברים של האדם שיצירת הולד מתחיל בעור ובשר ונומר בנידים ועצמות (ויקרא רבה סוף פ"ד) והלשון הוא רק מעור ובשר.
- (ל) רמז למה שאמרו "לשון זה נתון בין שני לחיים" (ויקרא רבה ט"ז, ד'), וזמם הוא לשון מתנ, כמו זממא נפלה בפומיה (מנהדרין ק"ז, ע"א).
- (לא) ר"ל אתה ה' מושיע ומחזיק (עי' דניאל י"א, א') אל תרף ירך ממסר החוטאים ומומרך יהי להם למנן מכל זיק.
- (לב) רמז למה שאמרו "מאדם יאה שלא יבא חליים עליו מאי מעמא דאמר ר' אחא והסיר ה' ממך כל חולי, ממך הוא שלא יבאו חליים עליך" (ויקרא ר' ט"ז, ז') והפיטן מוסיף ואומר שאף חלי אצבע קמנה לא בא לו לאדם אלא ממנו, וצעריתו היא כמו זרת שלו כי זרת נתקצר מוערת, ואין בין זער וצער ולא כלום, ששניהם משמע קמן.
- (לג) נ"ל שצ"ל נאמו, ור"ל שבוחק צרעתו בא לו עי' דבורו ונאמו כמו שמוסיף ואומר שיחתו היא מכתו, וכל זה עפ"י ההנדה "מצורע מוציא רע" (תנחומא, בובקר, מצורע, א', ושם נסמן).
- (לד) רמז לשבע העבירות שבעכוון הנענים באים על האדם, עי' ויק"ר ריש פמ"ז והערה י' לעיל ומדרש משלי על הפסוק ושבע תועבת נפשו.
- (לה) עי' מכילתא עמלק ב': "כך מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקין בו סופו ללקות", והפיטן משתמש במאמר זה על דרך ההעברה והוא שבמדה שאדם מורד מודרין לו.
- (לו) כוון להמאמר: "עקם הקב"ה שתים ושלש תיבות כדי שלא להוציא דבר מומאה מפיו" (בראשית ר' ל"ב, ד', ושם נסמן).
- (לז) נ"ל שצ"ל ארחות, ור"ל הדינים שנתנו במצורע מזהירים; ועי' להלן שריר ה' המתחיל ג"כ אורחות מהורות וכו'.
- (לח) צריך להשלים: בשרת כספרי, כלומר נלית בתורה שהמבעיר לשונו ברע, היינו שמספר לה"ר יהיה לו חמאו כצרבת אש.
- (לט) נ"ל שצ"ל: גדולות מדבר, לשונו פגע, זכבר ידוע שהפסוק לשון מדרבת גדולות (תהלים י"ב, ר') נדרש על לה"ר, עי' תנחומא מצורע, הוצ' ב' ר', וש"נ. [התקון לשונו פגע לא נראה לי, ואולי צ"ל גדולות וחלקות בלשונו הנה. המו"ל].
- (מ) מכון להנדה הידועה: "ארבעה חשובין כמת: עני, מצורע, סומא, ומי שאין לו בנים" (נדרים ס"ד, ע"ב), ולפי זה צ"ל הנה יש אשר מוכים וכו'.
- (מא) צ"ל וארבעה הם העקרים העורים וכו'.
- (מב) צ"ל מעוזנים.
- (מג) ר"ל שנמשך ענימות עליהם כעת שיעלה זכרון מצבם על לבם [לפי זה נ"ל להשלים את החסרון כוח: זעפו ונפשיותיהם ענומות וכו'. המו"ל].

(פג) צ"ל כל אשר ינע מרחק, כלומר אם נבדק הזכ ונמצא טמא כל אשר ינע יהי טמא, ומרחק הוא נדרף עם טמא.

(פר) בירושלמי עבודה זרה סוף פ"ד (מ"ד, ע"ב) מצינו שאין הגוי עושה יין נסך בוריקה ואמרו על זה בבבלי ס' ע"ב כל שבוב ממא בעכו"ם עושה יין נסך כל שבוב מהור בעכו"ם אינו עושה יין נסך, ואם כן זב שורק אינו מטמא, ויש לשער שהיה לפני הפיטן במקור שנאבד מאתנו הלכה בסננון כזה, זב שורק צרור אינו מטמא ולפינו לא נמצא בשום מקום בסננון זה, ואף שפשוט הוא שזריקת הור אינו מטמא שהרי אין זה לא היסט ולא נוגע לא נאמר זה בפירוש. אבל גדולה מזו מצינו במומאת הית שאמרו בספרי, במדבר קכ"ו אם זרק חץ והרג אדם אינו טמא, מה נוגע על ידי חיבורו אף הורג על ידי חיבורו. ויש להעיר שהמבטא צרור וזורק נמצא בירושלמי גמין פ"ה (מ"ו, ע"ב) ובבבלי (שם, ס"ה ע"א) אבל לא לענין מומאה.

(פה) ר"ל סבת זיבה שהיא אינה נלויה לעין.

(פו) כלומר להשתלח מהר הכית שאין זכים וזכות נכנסים לשם (כלים א', ח').

(פז) זב שראה זכב אפילו יום שבעי סתר שלפניו (זבים א', ב') ולזה כוון הפיטן כאן והולך ומפרש דבריו מאי להיסתר ימים, אשר לפניו הוא סותר.

(פח) ר"ל שהזב קשה עליו תשמיש והוא מוכרח למנוע עצמו ממושב ומשכב של אשתו ומלדולף שור"ר (עי' שבת א', נ', וסדר אליהו רבה פמ"ו, עמ' ע"ה).

(פט) כלומר פרי האדם שהם בניו וזכנותיו אם היו לבעלי מומין זאת באה להם מפני שאבותיהם שמשו ממוותיהם עם גדות ופרצו מעיינות הנשים בעת מומאתן, וכן אמרו בתנהומא הוצאת ב' מצורע, ג' : אם שמש אדם אשתו נדה הבנים לוקין בצרעת, וש"ג.

(צ) ג"ל שצ"ל : צמחם אם יהיו זולנים כי נכול עולם מסניגים, ור"ל אם נענשו הבנים בזיבות והם זולנים, זכים מבשרם, זאת באה להם משום שעברו על דברי תורה שהם נבולי עולם. ועי' מדרש משלי כ"ב כ"ח, מנהג שעשו אבותיך אל תשנה אותו.

(צא) ג"ל שצ"ל : רחם ירחמנו אל עליון.

(צב) כלומר כשיתרפא הזכ יביא קרבן להכיר תורתו עבור הטובה שקבל מאל שהוא מוב.

(צג) דבור פיו הוא לשון הרע, ודע שלא מצינו במדרשים שזיבה היא נ"כ עונש על לשון הרע, אבל הפיטן אינו מחלק בין זיבה לננעים וכן אמר לעיל בחרוז 47 שבעוון נדה זיבה באה, ובעלי המדרש לא אמרו זה אלא לענין מצורע, אולם לפי דברי המדרש בויקרא י"ח ג' ור' נראה כי כבר האמוראים השוו זיבה לצרעת.

(צד) עי' הערה פ"ט לעיל.

(צה) כלומר אם השלים ביאתו כנשים בעת אשר מקור רמן נפתח נענש בזיבה שהיא צופדת עורו ומכלה בשרו. המבטא "ביאת המירוק" נמצא רק בבבלי יבמות נ"ה ע"ב, אבל הפעל מרק במובן השלים רגיל הרבה בתלמוד ובמדרשי א"י.

(צו) כלומר עצמים בגופו.

(צז) יפלוט הוא כמו יזוב, עי' ירושלמי יבמות פ"ו (ז', ע"ב) : עד שיפליט.

(צח) הוא הזיבה שבאה על האדם בעת הניעו לימי נערות, ועי' חרוז 53 לעיל.

(צט) ג"ל שצ"ל ציעודינו, ור"ל הצורים אשר נצטור עליהם.

(ק) ג"ל שצ"ל הוריית זכ וזבה במרקחת, ולכן לא נאמרו בבת אחת, ורמו למה שאמרו בויקרא ר' פ"ט, ג' "הלכות זיבה... עריבות עלי... תרע לך שהוא כן שהרי פרשת זכ וזבה לא נאמרו באחת אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה", ומרקחת הוא כנוי לדבר שהוא מתוק וערב.

(קא) כלומר הקב"ה השמיע התורה בנחת בעת מתן תורה למען לא תצא נפשם של ישראל מפחד ומורא, והפיטן כיון להנהיגה שבעת מתן תורה פרחה נשמתן של ישראל כיון שראו מלאכי

- (ד) צ"ל מומאה היא זכה לא תנע ידיים.
- (ה) צ"ל ובחוקותיהם הלך לכת, כלומר אל תממאז כהנוים ללכת בחוקותיהם.
- (ו) אולי צ"ל לכת בארץ עלי וכו', כלומר שלא תלכו בארצכם על פי דרכי עבודה זרה.
- (ז) כלומר אל תגרמו לארץ ישראל לנוע מפני חטאתיכם.
- (ח) צ"ל מפני סיקור, כלומר א"י תחרב מעון בנותיה המשקרות עיניהן.
- (ט) ר"ל עני הקב"ה אשר הן כיונים על אפיקי מים (שה"ש ה', י"ב) פקחות ופוקרות את הארץ מכל צד וצד וכל אשר נקבעה בה.
- (ע) כלומר הארץ קבועה על תהו ועל רות, והוא עפ"י מה שאמרו במדרש בונן (ביהמ"ד ליעללינקס ח"ב, ל"ב) ובסדר רבה דבראשית (בתי מדרשות לווערטהייסער ח"א, י') שהארץ עומדת על מים. והמים על תהום, ותהום על מים, והמים על רוח, עי"ש בארובה. ודע שבמקורות הישנים נ"כ נזכר שהארץ עומדת על רוח, אבל מתהו לא נזכר דבר, עי' ירושלמי ריש פ"ב דחגיגה ושם בבבלי י"ב, ע"ב (אבל עי' שם י"ב ע"א מאמר רב יהודה אמר רב) וראוי לשים לב שינאי כבר השתמש בכריתות על מעשי בראשית.
- (עא) נ"ל שצ"ל נראה בו ננע.
- (עב) המלה האחרונה היא בלי ספק ונחת.
- (עג) צ"ל ושאנו ואין ספק שהפיטן רמו כאן להחנדה בויקרא ר' פי"ח שדרשה את הפסוק בחבקוק א', ז' על זיבה וצרעת.
- (עד) צ"ל ישם עליו מוסירו, כלומר מכת צרעת וזיבה, זהם הכבלים והמוסרות שהקב"ה משים על החוטא שקץ במוסרו, והמקור לדברי הפיטן הוא בתנחומא הוצ' ב' תורע י' כשר ודם כשהוא רוצה עבדיו לדרות מביא מלכין וכבלים ורודה אותן ומצערן אבל הקב"ה אינו כן אלא מכל נופו של אדם רודה אותם ועל המקורות שנשמן בהערות רש"י אומ"ק נ"ב מדרש תרשא פט"ו. [לפי ראות עיני בכתב יד אי אפשר לומר שהמלה החסרה היא "ישם" כי האות האחרונה שנשאיר רשומה נראה לי כאות ק' ולכן יש לתקן יריק עליו מוסירו, מלשון אריק חרבי (שמות ט"ו, ט') המול].
- (עה) כלומר יענש על אשר חטא ביצר הרע, הוא השאור שנתן בנופו מראשית יצירתו כאשר היה עוד בוסר. הכנוי שאור שבקיעה ליצר הרע ידוע, וכן ידוע שלפי חז"ל היצר הרע בא לו לאדם מיד אחר יצירתו או לכל הפחות בעת הולדו, עי' בראשית ר' פל"ד, י', ועל המקורות שהעיר עליהם מהעאדאר אומ"ק אבות דר"נ פט"ו.
- (עו) כלומר רפואתו של הקב"ה תהיה מזומנת לכל אדם שזומן עצמו להקב"ה.
- (עז) נ"ל להשלים: «ונבוא אל כבודך».
- (עח) ר"ל שהזכר שראוי להענש כדם יראה זוב בבשרו אשר הוא כאב ענוש, ורמז למה שאמרו בתנחומא (הוצאת בובער, מצורע ט"ז) שבראשונה נם האנשים היו רואים דם, וזימי רחל נתבטל זה מהאנשים ותחת דם רואים זוב. ודרשת כאב אנוש במשמעות כאב אנוש (סגול המופת תחת הא') שהוא זוב נמצא בהרבה מקומות, עי' ויקרא ר' י"ח, ז', וש"נ.
- (עט) רמז למה שאמרו בויקרא ר' י"ח, ז', שזיבות היא מכה מגרת ומתשת, שהיא זכה מבשרו של אדם ומתשת כחו ומרקת וזותשת אותו.
- (פ) צ"ל מעם זרה בקשו, ור"ל בקשו למעום מעם של מאכל אשר היה זר להם והוא הבשר אשר היה חסר להם, ורמז למה שאמרו בויקרא ר' י"ח, ד', שעל ידי המתאוננים נתחייב ישראל זיבות, ואין ספק שהמלה זרה היא נ"כ רמז לדברי הכתוב והיה לכם לזר (במדרש י"א, כ').
- (פא) רמז למה שאמרו בויקרא ר' י"ט, א' «ובשפלות ידיים ע"י שהאשה הזו משתפלת מלכודק עצמה בעונתה ודלה הכית הרי היא מתרבה ברמים».
- (פב) צ"ל חמור כוב כאחת בשלשה דמים, כלומר חוב שרואה נ' פעמים בשלשה ימים הוא זב נמור, כאלו רואה אחת מרובה בשלש, ומקורו בזכ"א מ"ג—מ"ה.

(קב) ר"ל אם נכשל במומאה ונכנס לאהל המת אסור לו לשהות שם וחייב לצאת מיד אחרי שנודע לו שהוא באהל מת. ומקור הלכה זו היא במשנה נזיר פ"ו, ד' ומכות פ"ג, ח': אמרו לו אל תמטא וכו' חייב על כל אחת ואחת.

(קבא) הרבה הנדות נמצאו במדרשים המאוחרים על טבילת מלאכים באש, עי' לרונמא סדר רבה דבראשית (בכתי מדרשות לווערטהיימער ח"א כ"ט, וזש נסמן), במקורות הישנים לא נמצא מזה כלום, אבל עי' סנהדרין ל"ט סוף ע"א: כנורא טביל.

(קכב) אבות פ"ד, ב', והפיטן רמז להמאמר הירדע של ר' פנחס בן יאיר שמהרה מביאה לידו קדושה (עי' משנה האחרונה בסוטה ובמראה מקומות) והכהנים ע"י פרישותם ממומאה גורמין קדושה לעצמם.

(קכג) אחז בשלשון הכתוב אליכם המצוה הזאת הכהנים (מלאכי ב', א').

(קכד) מחלוקה ישנה היא בין התנאים אם מומאת כהן לקרובים חובה או רשות, עי' סוטה נ' ע"א; זבחים ק' ע"א; ספרא כ"א, נ'; שמחות פ"ד ה"ט. אבל מעולם לא מצינו שיש שני מיני קרובים, קרובים שמומאת כהן להם אינה אלא רשות וקרובים שמומאתם חובה. לכן נראה לי שדברי הפיטן יש לפרשם בשני דרכים האחד שאינו מדבר מכהן אלא מישראל שהוא מחויב למטא לקרובים ורשאי נ"ב למטא את עצמו לכל אדם והדרך השני שדעת הפיטן שמומאת כהן לקרובים אינה אלא רשות ורק מומאת מת מצוה חובה. והראשון נראה יותר נכון משום שכל הפוסקים פסקו כר' עקיבא שמומאת קרובים חובה. אבל עי' ביוקרא ר' פכ"ו: אמירה ראשונה למת מצוה יטמא, והשניה לאחרים לא יטמא.

(קכה) ר"ל מפני חומר הקדושה שנפלה בגורל הכהנים צוה הקב"ה שמצוה זו תהנה לעולם ולא תבטל מהם עד ימות המשיח. עי' ויקרא ר' כ"ו ו': "מיראה שנתירא אהרן מלפני הקב"ה וזה וניתנה לו הפרשה הזו שאינה זוה ממנו ולא מכניו עד סוף כל הדורות ואיוז זו פרשת המת".

(קכו) כיון לרבי הספרא י"ט, כ"ו וזקנם לא ינלוה הא כיצד גילוח שיש בו השחתה".

(קכז) עי' בבא מציעא פ"ב, מ"א: שאביו הביאו לחיי העולם הזה.

(קכה) מטמא לאחותו בין גדולה (כווית, עי' תהלים קמ"ד, י"ב בנותינו כווית) בין קטנה. וכן הוא ביבמות ס' ע"א, ובספרא אמור פרשתא א' סעיף י"ב: "אליו לרבות הבוגרת", וכן בשמחות ד', ו': "בבוגרת הכל מודים שיטמא", וזה שמצינו בספרא אמור פרשתא א' סעיף ט' "ולאחותו הכתולה הקטנה ולא הגדולה", כבר העירו על זה מהר"ד וראוה"ו שגדולה במשמע נשויה או בעולה.

(קכט) "מקור" מכון כאן להאב ולא להאם, עי' ספרא, שם סעיף ח': "יצאו אחיו ואחותו מאמו".

(קל) כלומר רק לאלו המתים המיוחדים לו יטמא שלא יאמר אדם הואיל ונטמאתי אלקמ עצמות פלוני בידי (ספרא שם סעיף י"ג).

(קלא) ר"ל הכהן הנדול שהוא נקרא בעל בעמיו (ויקרא כ"א, ד') לא יטמא אפילו למלך שהכל חייבים למטא לו מפני כבודו. ונכון להעיר שהפיטן הולך בשיטת הירושלמי שפרש בעל בעמיו זהו כהן גדול (עי' נזיר ריש פ"ז) וכך מתרגם אונקלס "לא יסתאב רבא בעמיה", אבל הספרא שם והבבלי (יבמות כ"ב ע"ב וצ' ע"א) מפרשים בעל, בעל ממש. וזה שכהן הדיוט וכל ישראל חייבין למטא למלך יוצא מדברי הירושלמי ביצה פ"ב (ס"א, ע"ג) דוד מת בעצרת והיו כל ישראל אוניין והקריבו למחר.

(קלב) גם זה מוסב לכהן גדול שאסור לו למטא לנשיא אבל כהן הדיוט מותר. עי' ירושלמי ברכות פ"ג (ו', ע"א): "מהו שיטמא כהן לכבוד הנשיא כד דמך ר' יודן נשיאה אכרזו ר' נאי ומר אין כהונה היום".

(קלג) עי' תוספתא מועד קטן פ"ב, י"ז, חכם שמת הכל קרוביו", ולפי זה נראה ששר הוא חכם גדול בתורה כאמרם מאן מלכי רבנן.

(קלד) עי' ירושלמי ברכות פ"ב (ה' ע"ג נ') חכם שמת מי מביא לנו חליפתו מי מביא לנו

השרת שפרחה נשמתן של ישראל אמרו להקב"ה למי אתה נותן התורה למתים או לחיים, מיד הניף הקב"ה נשמי חיים על ישראל, ע"י מדרש תהלים הוצ' ב' פס"ח עמ' 317, וע"י ג"כ בתרגום על הפסוק הזה (תהלים ס"ה, ט').

(קב) ע"י לעיל הערה פ"א.

(קג) בני ישראל נמשלו בגלותם בשמלה מגולגלת בדמים ושאר האומות מתרחקים מהם כמו מטמא.

(קד) ה' שבמלה בספק, ואולי צ"ל "ויעצם חמלה", והוא מתפלל להקב"ה שחמלתו על עם ישראל תהי גדולה וחזקה.

(קה) חיות האדם תלויה במים שבגופו, כמו שאמר לעיל בשריד ד' חרוז כ"ט: חיות חציו מים וכו', ולפי שחזה נרמה לו לאדם מיתה לא הניחה לו לאדם להישאר במימיו הטככלים את חייו.

(קז) ע"י נדה ט', י"א: "נשים בכתוליהם כנפנים יש גפן שיניה אדום וכו'.

(קז) ע"י נדה י"ט ע"א: בין דם לבין דם מהור לדם טמא, וע"י ג"כ ירושלמי נדה פ"ב (נ', ע"א) מיכן שיש דמים טמאים ויש דמים מהורים.

(קח) דברי הפיטן מכוונים לדברי ר' מאיר (נדה ל"א, ע"ב): מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקץ בה אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה בשעת כניסתה לחופה. ודע שמאמר זה של ר' מאיר לא נמצא בירושלמי אבל שנוי בנוסח אחר מעט בסדר אליהו רבה פט"ו (הוצאת רמא"ש, עמ' ע"ה) ולי אין כל ספק שהפיטן לא השתמש בכבלי אלא במקור אחר של בני ארץ ישראל ואולי היה זה לפניו בירושלמי נדה, שהרי אין לפנינו כל המסכת כלה. וצריך להעיר שהפסוק מי יתן מהור מטמא (איוב י"ד, ד') נדרש בכמה אופנים על דם טמא ומהור שבנדה, ע"י תנחומא הוצ' ב', שמיני י"ג ונדה ט' ע"א.

(קט) פירושו אם תזיב דם אחר ז' ימי נדתה הרי היא זבה.

(קי) ע"י נדה ס"ד ע"ב: כל אשה שדמיה מרוכין בניה מרוכין. ובירושלמי כתובות פ"א (כ"ה, ע"א בסוף העמ') בנוסח אחר: כל אשה שדמיה מעומין ולדה מעומין.

(קיא) ע"י לעיל הערה ע"ט.

(קיב) חז"ל דרשו מעיין התום כשה"ש ד', י"ב על צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות. ע"י תרגום על הנ"ל: "ובתולתיך טמירן ונגיון באנפילין וחתימן" וע"י ג"כ במדרש שה"ש, שם.

(קיג) אם מוצאת עצמה נדה יודע לה שבעלה אסור לחבקה, והוא עפ"י הכתוב קהלת נ', ה' ועת לרחוק מחבק, שדרשו על תשמיש בימים שאסורה לבעלה, ע"י שם בתרגום.

(קיד) כלומר שלא תיגע בכלי שלא תטמאנו.

(קטו) כוון להמשנה נדה כ', ו': חמשה דמים טמאים...אף כמימי תלתן וכו'. אבל פלא הוא שהפיטן פוסק נגד ההלכה שאלו דמים טמאים רק לבית שמאי וההלכה היא כת"ק דמימי תלתן תולין.

(קטז) כלומר הויבה באה עליה משום שהקילה בנדה, ע"י לעיל הערה פ"ט וע"י ג"כ סדר אליהו רבה פט"ו (הוצאת רמא"ש, עמ' ע"ט): עברה על מה שכתוב בתורה נעשה זכה מתוך זכה.

(קיו) ע"י לעיל שריד ד' חרוז 55: קציפת הסתר אם תך.

(קיח) ע"י סדר אליהו רבה פט"ו (הוצאת רמא"ש, עמ' ע"ט): אם חזרה ועשתה תשובה מרפין אותה מיד ואם לאו הרי היא בחזקתה עד יום מותה.

(קיט) ר"ל אשה שנשנתה וסתה ואין לה וסת קבוע צריכה לבדוק בכל יום בשחרית. ע"י נדה א', ז' "ופעמים צריכה להיות בודקת בשחרית וכן השמשות" ופירשו המאמרים בירוש' (מ"ט, ע"ג) ובבבלי (י"א ע"ב וי"ב ע"ב) שזה באשה שאין לה וסת, אבל בבבלי אמרו שזה רק למהרות, ובירושלמי סתמו הדבר ולא הוכירו ענין מהרות, והפיטן שלנו סותם דבריו בירושלמי.

קמח) כוונת הפיטן היא שאין ראוי לאדם לבוא לפני הקב"ה שהוא הטוב בכל מעש בקרבן נוול אם הבהמה היא בעין כמו שהיתה בשעת גולה, אבל אם נשתנה הקרבן כשר, שקנה אותה על ידי שנוי, על פי הכלל כל נזילה שהיא בעינה ולא שינה אותה מכירייתה אומר לו הרי שלך לפניך ואם שינה אותה מכירייתה משלם בשעת הנזילה (תוספתא בבא קמא פ"י, ד').

קמט) נ"ל שצ"ל הקרבת קרבניהם אם תהיה לרצונם יעשה רצונם כרצונם, כלומר הקב"ה ימלא רצון לבם כמו שהקריבו קרבניהם לרצון, עי' אבות ב', ד'.

קנ) נ"ל שצ"ל זכרון ענומים וכו' ור"ל שהקב"ה אינו שוכח זכרון עמו ישראל.

קנא) ר"ל הקב"ה נותן להם כח גדול יותר מראי.

קנב) רמז למטה שאמרו לעולם אין העולה באה אלא על הרהור הלב. עי' ויקרא ר' פ"ז, נ'; תנחומא לך לך (הוצ' ב' י"ג) תנחומא הנדפס שם, י' וצו, י"ג בסוף; ירושלמי יומא פ"ח (מ"ה, ע"ב).

תמורתו. ודברי הפיטן הם בניגוד. להנהיג במדרש משלי פ"ט (הוצ' ב' עט' ס"ב) שאין מומאה בצדיקים, ועי' נ"ב בבלי כתובות ק"ג ע"ב בתוספות ד"ה: אותו היום.

קלה) אין כל ספק שצ"ל עשית מעולה, והפיטן רמו לדברי התנחומא צו (הוצ' ב' כ'): למה נקרא שמה עולה שהיא עליונה מכל הקרבנות...העולה אין בריה טועם ממנה אלא כולה להקב"ה לכה נקראת עולה שהיא עולה לקב"ה שהוא עליון. ועכשיו נעמוד על כונת החרוז הזה, הקב"ה עשה את העולה מעולה מכל הקרבנות.

קלו) רוב עולות הם קרביני נדבה ולכן אמר שהעולה אינה שלמה אם אינה נקרכת ברוצן בעלים.
קלו) עי' פסיקתא ר' פ"ד ע"א, ויקרא ר' פ"ז, ובפסיקתא דר' כהנא פ"ז (ס"א, ע"ב) למוכת במקום לאישים.

קלח) רמו אל הפסוק בבית אלהים נהלך ברנש (תהלים נ"ה, ט"ו) שדרשוהו על קרבן עולת התמיד שהיתה בפומבי. עי' ירושלמי יומא סוף פ"ב (מ', ע"א) ובבבלי שם כ"ה, ע"א.

קלט) רמו למה שאמרו שלא יאמר אדם לה' עולה אלא עולה לה' כדי שלא יחלל שמו של הקב"ה, עי' ספרי דברים ש"ו בראשית ר' א', י"ב, ובמקומות שהעיר עליהם מהעארא. ולפי זה כונת דברי הפיטן היא כך: אתה אל קנוא צויתה מעם נכבד ויקר שבשקיריב אדם קרבן יהי חס על כבוד קונו ולא יחלל שמו. המבטא חס על כבוד קונו נמצא במשנה חגיגה פ"ב, א'.

קט) הקב"ה מכפר ע"י קרבנות דברי לצון שנאמרו בשננה. אבל לא נמצא בשום מקום שקרבן מכפר על חטא זה.

קמא) רמו למוז שאמרו במכילתא. שירה פ", שכסא של מטה הוא טכוון כנגד כסא של מעלה ובחגיגה י"ב ע"ב אמרו שבהמ"ק של מעלה נתון ברקיע שנקרא זכור, אבל אין מכאן ראיה שהנהיגה הזאת היתה לפני ינאי שנם במכילתא לעיל רמוזו על הפסוק בנה בניתי בית זכור לך.

קמב) רמו לדברי ר' שמעון ביוקרא ר' פ"ט, ח': מי שהוא שלום מביא שלמים.
קמג) אהו כלשון הכתוב שיה"ש ד', ז', אלא שבמקום "רעה" כתב הפיטן "אום".
קמד) עי' תנחומא ויקרא (הוצ' ב' י"א: הנהפס ו') ויקרא ר' ד', נ' כל התומא אפילו בשננה נקרא חוטא.

קמה) ר"ל שנם להתגרב קרבנות אסור וצריך להתרחק מזה כמו שאמרו ביוקרא ר' פ"ד, נ': אף בנדרים ונדבות אסור. וזה על פי דברי ר' יהודה שמוכ שלא תדור משתדור ותשלם, עי' תוספתא חולין ב', י"ז ובכמה מקומות.

קמו) נ"ל שר"ל שאם בחר לבטא בשפתיו קרבן מכל מקום אין בית דין רשאים לכופו על זה משום שנאמר לרצונו, עי' ערכין סוף פ"ו. ונראה שהפיטן, השתמש במלה כמו לרמוז למה שאמרו שהנדר כאלו נומה חרב ודוקרו בלבו שנאמר יש כוטה כמדקרות חרב. עי' ירוש' נדרים פ"ט (מ"א, ע"ב) ובבבלי שם כ"ב, ע"א. [המאמר "בטו בחר נמתה" הוא נגד כל חוקי הלשון, ולכן נראה לי שלפי הפירוש הנ"ל צריך לתקן "בט וכתר נאמו", כלומר נדר ולא קיים דברו מלשון הכתוב (איוב ו', ט') כי לא כהרתי אמרי קרוש. הטו"ל].

קמז) צ"ל נביר מתכעס אין לרצות בכעס, וכוון הפיטן למה שמשלו חכמים שהמביא קרבן נוזל הרי הוא כמו שרוצה להפסיד דעתו של שלמון שיושב עליו בדין כנולה שנול וסנגורו הוא קמניור, עי' ירוש' מוכה פ"ג (נ"ג, ע"ג), תנחומא אמור (הוצ' ב' כ"ז) ועי' נ"ב תנחומא צו (הוצ' ב', כ') אם בקשת להקריב קרבן לא תנוזל לאדם כלום, ובספרא נדבא פרשתא ה' סעי' ב': קרבנו להוציא את הנוזל. [אף כי הפירוש הזה יפה ומתקבל על הלב וגם יש לו סעך ממה שבא בסוף החרוז, בכל זאת אי אפשר להסכים שצ"ל "נביר מתכעס" מפני כמה טעמים כי רשום הנשאר מאות האחרון שלפני "מת" איננו של ר"ש, והאותיות מ"ם ותי"ו מרוחקות בכ"י מן המלה כעס, ואולי צ"ל: "נם חמת כעס אין לרצות בכעס". המו"ל].

ואפי' זכרנו לחיים, לפי שאינו מענין מנן, שאילה זו נשאלה לפני רב כהן צדק וצ"ל וישיבתו, והשיבו: „לשאל⁹⁴ אדם בנ' ראשונות ונ' אחרונות ולומר⁹⁴ זכרנו לחיים במנן. כמנהג שלנו אתם עושים כי הוא מנהג ישיבה שאנו שואלין במנן — זכרנו, ובאתה נכור — מי כמוד, ובמודים — וכתוב לחיים, ובשים שלום — בספר חיים, מראש השנה עד יום הכפורים...” ועוד השיב רב נטורנאי גאון וצ"ל. שאומרין פיוטין באבות ובנכורות וכל תפלה ותפלה דלכל רגל ורגל מעניינו, ומרבין בו [בם] דברי אנדה, וכהנוכה ובפורים אומרין בכל ברכה וברכה מעין אותה ברכה, ובראש השנה ויום הכפורים דברי רצוי וסליחות, ובתשעה באב דברי חרבן הכית. הרשות בידו. ועיקר שאומרין בכל ברכה וברכה מעין פתיחתה וחתמתה של ברכה, ובאמצע אומרים דברי אנדה ודברי שבח של הקב"ה שפיר דמי.⁹⁵ וגם יש לנו ללמוד מן הפיטנים הראשונים שהיו חכמים גדולים. הרי ר' ינאי שהיה מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל סדר וסדר שלכל השנה. וגם ר' אלעזר בר' קליר מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל הרגלים, והזכיר באבות ונכורות דברי אנדה ועניינים הרבה. וגם רבינו קלונימוס וצ"ל שחכם גדול היה ופייט קרובות לכל הרגלים והזכיר במ אנדה ועניינים הרבה. ור' משולם בנו ידענו שחכם גדול היה ופייט קרובה לצום כפור ובתוך הברכה אמר עניינים הרבה ובסוף סמוך לחתימה הזכיר מעין הברכה. ויש ללמוד מהן ולא לבטל קרובות שהן שבח הקב"ה. עד כאן תשובות רבינו גרשום מאור הגולה ז"ל.

⁹⁴ The force of the ל in לשאל and לומר is hortative, i.e., ישאל and יאמר.

⁹⁵ Here ends the quotation from the Responsum of R. Natronai and what follows are the words of R. Gershom himself. The expressions בידו הרשות and שפיר דמי in their present context do not fit well. I would suggest one slight correction. The passage should read הרשות בידו... ועיקר שפיר דמי. שהאומרין בכל ברכה... שפיר דמי.

⁹⁶ The responsum was also published by Landshuth (עמודי העבודה, p. 102) from a MS. by Zedekiah Anaw, which he says was bought by the Bodleian Library in 1854. Neubauer lists it as שבלי הלקט under No. 659. See Add. to his Cat. p. 1153. Prof. Marx found in the covers of an old book two MS. leaves, one of which contains the above responsum, but it is no part of the שבלי הלקט as the remaining passages show. It has also the important variant לכל instead of וגם ר' קלונימוס שמענו שחכם גדול היה ופייט קרובות של פסח מעשה הנאונים. It is possible that this leaf is part of the מעשה הנאונים mentioned by Landshuth.

R. *Ephraim ben Jacob* of Bonn (b. 1133-d. after 1196).

I. From a liturgical MS. communicated by Zunz to Rapoport and published by the latter in כרם חמד VI, p. 25.

אוני פטרי רחמתיים. ואמר העולם שהוא יסוד ר' ינאי רבו של רבי אלעזר בר קליר, אבל בכל ארץ לומכרדיאה אין אומרים אותו, כי אומרים עליו שנתקנא בר' אלעזר תלמידו והטיל לו עקרב במנעלו והרגו. יסלח ה' לכל האומרים עליו אם לא כן היה.

Anonymous.

J. In MS. Munich 69 is found the following statement, cited by Zunz, *Literaturgeschichte*, p. 28, note 4. אז רוב נסים יסוד ר' ינאי רבו של ר' אלעזר קליר.

K. From I. Davidson, *Poetic Fragments from the Genizah I* (J.Q.R., N. S., Vol. 1., pp. 109-111).

אם לך שלטון בכל חי וכו' במחזור ינאי ז"ל... אז בהקרא באוני עניו מות וכו' במחזור ינאי ז"ל... אסומה פתוחה ממקור חכמות וכו' במחזור ינאי ז"ל... אל אלהים חיוק אותו וכו' במחזור ינאי ז"ל.

C. *Ibid.*, Chapter 12 (?), section 39, cited by Harkavy in his זכרון רב סעדיה p. 108.

פאמא עאנאן פאנה קאל פי דלך מא חבינאה ענה פי אול אלכתאב
והו מא אכרה מן חזאנה ינאי והו אן אחרהמא אלדי כאנת אמה קר
חמלתה ענר אלאמם וולדתה ענרך.

Harkavy translates this passage as follows:

אולם ענן אמר בזה מה שספרנו ממנו בראש החבור והוא מה שלקח
מן חזנות ינאי, והוא כי אחר משניהם הוא מה שאמו נתעברה אצל הנכרים
וילדתו אצלך (ר ל אצל בר ישראל).

To this he adds the note זהו בלתי מוכן, ובלא ראש המאמר החסר לא אוכל לעמוד על כונתו בבירור אך לפי הנראה הוא הדבר השני שהביא למעלה בענין החלוק בין הנזרע אצל ישראל ואצל הנכרים.

Without attempting to elucidate this obscure passage, it is sufficient for our purpose to note that according to Kırķisânî, Anan made use of Yannai's liturgical work.

Saadia Gaon, ben Joseph (892-942).

D. From the Arabic introduction to ספר האגרון (Harkavy, זכרון רב סעדיה, p. 51).

תם מא ראית אן אמתשהר עליה מן קול אלשערא אלאולין יומי בן
יומי וינאי ואקעזר ויהושע ופינחס פענה דלך. ואמא מן קול אלשערא
אלאקרבין אלינא פלא תגדני אדבר שיא אלא לאחמר מן כאן קולה מרציא

"Then, what I saw that I could support with evidence from the words of the ancient poets, Jose b. Jose, Yannai, Elazar, Joshua and Phineas, I did so. But from the words of the poets who are near us in time you will not find me mentioning them except to praise those whose words are acceptable."

From this it is evident that the ספר האגרון contained quotations from the writings of Yannai.

Jebudi ben Sheshet, a pupil of Dunash ibn Labrat (fl. in the tenth century).

E. From תשובות יהודי אבן ששת s.v. חונך (ed. Stern, p. 37).⁹⁰ בשיר על מנהג עורכי השיר רב ינאי ורב אלעזר. קליר לא היה בן חומא ואף כי לא אמר כי אם, ונגיד יהיו ספרי קרושים ופרדסך יהיו ספרי ערבים".⁹¹

Anonymous (from the School of Saadia).

F. From Schechter, Saadyana, p. 73, l. 24
 92 זַיִי זְמָרוֹ כְּתוּרַת אֵל וְלֹא זָר 93 נִינַת בֵּיתָנוּ יִנְאִי וְאַלְעֹזָר

It is worth noting that there is a striking similarity between the two metaphoric expressions נִינַת בֵּיתָנוּ יִנְאִי וְאַלְעֹזָר in this and ונגיד יהיו ספרי קרושים in the preceding quotation.

G. *Ibid.*, p. 136. Fragment li, verso, line 1-4.
 ואל קסם אל ג' והו אלסנע פהו מנטם וקפא מתאלה אלאוכר ולכן
 אלערוץ ימול בעצה ויקצר בעצה ענה ודאך מתל קול ינאי אלמערות.

"And the third species is rimed prose. It is arranged rhythmically, so that the final words are connected with each other. But the meter is sometimes long and sometimes short, as for instance, the poetic compositions of the celebrated Yannai."

R. *Gershom ben Jebuda* (960-1028).

H. From a responsum cited in שבלי הלקט (ed. Buber, fol. 13a).

ובשם רבינו גרשום זצ"ל מצאתי: "מה שהורה לכם החכר שלא להתפלל קרובות בתוך התפלה בחנים ומועדים ובראש השנה ויום הכפורים

⁹⁰ This is according to the correction of S. Pinsker, in לקוטי קדמוניות, p. 158. The reading of ed. Stern, followed by Dukes in נחל קדומים p. 2, note 1, and Harkavy in זכרון רב p. 106, note 4, is ולא יאמר כזאת.

⁹¹ Pinsker, *loc. cit.*, reads ערבים.

⁹² Comp. Dan. 3, 5.

⁹³ Comp. Esther 1, 5.

of Israel who composed and brought forth many hymns and songs of praise to God, such as Yannai, Elazar and Phineas and others."

B. *Ibid.*, chapter I, section 2, paragraph II. See ed. of Harkavy in Transactions of the Imperial Russian Archaeological Society [Zapiski], St. Petersburg, 1894, p. 284, ll. 16-22, cited previously by him in זכרון רב סעריה pp. 107-108, and in his לקורות הכתות בישראל, given as supplement to the Hebrew translation of Graetz's History (דברי ימי ישראל, vol. 3, pp. 503-504, 506⁸⁸).

וכאן עאלמא באקאול אלרבאנין ולם יכז פיהם מן יטעזן פי עלמה.
זככי עז האיי ראם אלמתיבה אנה כאן הו ואבוה יקלכאן כתאב עזן מן
אלארמאני אלי אלעבראני. ואנה לם ימר בהמא שי מן קולה אלא וערפא
לה אצלא פי קול אלרבאנין אלא מא קאלה [ניא: פי מקאלה] פי אלככור
ואלפרק בין אלדי אנורע ענד אמראיל ובין אלדי אנורע ענד אלאמם. פלם
ליעמאן מן אין אבך דלך חתי וגדאה פי חזאנה ינאי.

"He was well versed in Rabbinic lore and no one among the Rabbis disputed his learning, and it is related of Hai, the head of the Academy, that he and his father translated the work of Anan from Aramaic into Hebrew, and they found nothing that could not be traced back to Rabbinic sources, excepting that which is in the part relating to the first-born⁸⁹ and the distinction he made

⁸⁸ In this place the passage of *Ḳirḳisânî* is erroneously given in the discussion of chapter 13.

⁸⁹ Bacher assumes this passage to refer to the "first-born of cattle" (J.Q.R. VII, p. 700). Harkavy (זכרון רב סעריה) p. 108 note 3) suggests that Anan possibly held that the law of primogeniture applied to both, the one who was the father's first-born as well as the one who was the mother's first-born, and that he based himself upon the passage found in Yannai's *Ḳerobah* אוני הכית... כל בכור לאיש וכל בכור לאשה

between those who sprang from Jews and those who sprang from other people. These they did not know where Anan took until they found it in the Ḥazanut, i.e. Liturgy, of Yannai." Harkavy justly remarks that the Hai mentioned here is not Hai the son of Sherira, but Hai b. David who lived in Bagdad for many years before he was elevated to the Gaonate, and that if it is true that R. Hai occupied himself with the Book of Laws of Anan it was perhaps with the purpose of refuting it (*ibid.*, pp. 108, 506). Ginzberg (Geonica I, 158) likewise throws suspicion on the passage, pointing out the absurdity of the statement that in the entire work of Anan only two points of law could not be traced to Rabbinic sources, whereas in truth "there are barely two lines in his book that are in agreement with the Rabbinical authorities." His second objection that there was no reason for translating from Aramaic since the Babylonian Jews understood Aramaic equally as well as Hebrew, would be obviated if we follow the reading of Joseph Albaşr in his *אלאסתכנצאר* where this passage of Kīrkisānī is quoted, saying that Hai and his father translated Anan's work into Arabic, *מן אלנבטיה אלי אלערביה*. But even if we doubt the statement concerning the translation, there is no reason to doubt that Yannai's liturgic compositions served Anan as an Halakic source.

פטריר רחמתיים. This is not unlikely, but we must not overlook the fact that Yannai himself borrowed this phrase from the Pesikta (see ed. Friedman, fol. 87^b).

expressions.⁷⁹ His style is by far simpler than that of Kalir.

In its orthography, our manuscripts present a number of peculiarities. Aside from the fact that almost all words are written *plene*, the letter ו is sometimes used in place of a קמץ and the י for a סגול;⁸⁰ and the words יה and אלהים are always written יד, אלהים, the latter mostly in quotations from the Bible.⁸¹ In reproducing the text I have adhered closely to the orthography of the MSS. Another interesting point is that in one place we find the consonant ה rime with ע.⁸² The similarity in the pronunciation of these two letters, common in Samaritan speech,⁸³ is ascribed in the Talmud also to the men of Galilee.⁸⁴ But accord-

⁷⁹ Here are some of the unusual forms found in our Fragments. Fragment א. כהורם (l. 2^a), נעשנת (l. 4^a), נם (l. 8^e), ליצת, זמם (l. 11^e), עיוול (l. 13^a). Fragment ב. נומד, זמם (l. 2^b), (l. 3^b). Fragment ד. תאל, (l. 64). Fragment ו. מכופים, (l. 22^b). Fragment ז. לצונם, (l. 12). Metaphorical expressions: for the Greeks (Fragment א l. 34); בוחו = God (Fragment ב l. 12). קנויי בשושן מחוחים = Jewish people (Fragment ו l. 11^b).

⁸⁰ Comp. נשפת for נושפת in Fragment א l. 20; בנונעו for בננעו (*ibid.*, l. 32); קרבנות and קודשך for קרבנות and קדשך in Fragment ז l. 2, 20; עירך for עירך and פיצע for פנע in Fragment ב l. 4, 11.

⁸¹ Comp. Fragments א l. 19; ב l. 8, 14, 19; ד l. 18; ה l. 8, 19; ו l. 8, 20.

⁸² In Fragment ה l. 46 the words בצעה and פנעה rime with פיצחה and נצחה. Another instance of this is found in the Kērobah אנוי פטרי רחמתי section II^a where א, ה, and ע rime together.

⁸³ Comp. Cowley, *The Samaritan Liturgy*, Vol. 2, p. xxxv.

⁸⁴ Comp. b. Erubin 53^b.

ing to some grammarians an instance of it is also found in the Bible.⁸⁵

12. *Texts Relating to Yannai Arranged Chronologically*

Abû Yûsuf Yâkûb Al-Kirkisânî (fl. first half of the tenth century).

A. From *Kitâb Al-Anwâr*, cited by Harkavy, without indicating the chapter, in *Ha-Magid* 1879 (vol. 23, p. 359) and in abbreviated form, with slight modifications in the text and translation, in his *זכרון רב מעדיה* p. 107.

וקר זעם בעץ מן יחתנ / הרבאנין וירד עלי מן זעם אן ארצלאה מן
אלתהלים [אן אלכתאב] ⁸⁶ קאל: „די להון מתקרבין ניהוין לאלה שמיא
ומצלין לחיי מלכא ובנוהי קאל פאי צלאה מן תהלים עלי חיאה דריוש
ובניה . . . קאל וזנה אכר זהו קולה: „במקהלות ברכו אלהים יי ממקור
ישראל, אראד בה חכמא בני אסר' אלדין אלפו ואכרנו תסאביה בתירה
ומדאית ללה מתל ינאי זא לעזר ופינחם וגירחם.

“One who upholds the opinions of the Rabbis ⁸⁷ has already argued and refuted those who say that the prayers are taken from the Psalms. Inasmuch as the Scriptures say ‘that they may offer sacrifices of sweet savour unto the God of heaven, and pray for the life of the king, and his sons’ [Ezra 6:10], how could the prayer for the life of Darius and his sons, he argues, be taken from the Psalms. . . . Furthermore, there is another proof from the verse: ‘Bless ye God in full assemblies, even the Lord, ye that are from the fountain of Israel’ [Ps. 68:27]. By this he meant the sages

⁸⁵ 1 Kings 18, 21.

⁸⁶ These two words are omitted in *זכרון רב מעדיה*.

⁸⁷ Harkavy (*ad loc.*) maintains that this refers to Saadia.

II. *The Contents, Diction and Orthography of the Fragments*

A study of the contents of our fragments shows that Yannai combined in his Piyyutim the elements of both the Halaka and the Agada, and that he followed a well-defined plan in the arrangement of his material. The first two sections of the Kērobah, as well as the fourth and the ninth, are all Agadic in character. The third section, the one in which his name always occurs in the acrostic, is always of a Messianic nature, while the fifth, sixth, seventh, and eighth deal with the Halaka related to the Seder of the Kērobah. Of the ninth section, our fragment offers only one example,⁷⁵ and from its fragmentary nature we may conclude that it is Agadic with a Messianic conclusion.

For his sources Yannai drew not only upon the Babylonian and Palestinian Talmudim, but also upon the Midrashim *Leviticus Rabba* and both *Tanḥumas*. What is very striking is that in the selection of Biblical verses which always follow the first two sections of the Kērobah, Yannai uses the identical verses which *Lev. R.* uses for its *Proems*.⁷⁶ This can hardly be regarded as accidental. It seems more plausible that Yannai had before him the Midrash of *Leviticus Rabba* very much in the form which it has before us

⁷⁵ Comp. Hebrew part p. 4.

⁷⁶ Comp. the Biblical verses in Fragments ב', ג' and ה' with those used for proems in *Lev. R.* s. 16, 18 and 19.

now, in which case we are safe in assuming that he flourished not earlier than the middle of the seventh century.

The subject matter of the Piyyutim in our fragments may seem to us inappropriate for poetic treatment and unseemly for public presentation. The laws of leprosy and bodily uncleanness are certainly not calculated for religious services according to our modern notions; not so, however, to the men of those times. The Midrash, in its quaint manner of couching every idea in some form of Biblical exegesis, states its attitude towards this question in the following way: "One verse says: 'His locks are curled and black as a raven' (Song of Songs v:11) and another verse reads: 'His aspect is like Lebanon, excellent as the cedars' (*ibid.*, v:15). R. Samuel, the son of Isaac, applies these verses to the weekly portions of the Bible. Although some of them may appear too black and ugly to be read in public, such as the laws of impurity and plagues, menses and child-birth, yet the Holy One, blessed be He, said they were pleasant to me."⁷⁷

As to the diction of Yannai, our fragments confirm the opinion expressed by Luzzatto⁷⁸ on the basis of the printed *Ḳerobah* רחמתיים *אוני פטרי* that he indulges rarely in difficult and unusual forms and that he makes frequent use of metaphorical

⁷⁷ Comp. Lev. R. s. 19: כתוב אחד אומר שחורות בעורב [שה"ש ה' 'א] וכתוב אחד אומר מראהו כלבנון בחור כארום [שם, ט"ו] ... שמואל בר יצחק פתר קריא בפרשיותיה של תורה אעפ"י שגראות כאלו הן בעורות ושחורות לאומרן כרבים כגון הלכות זיבה ונגעים נדה ויולדת אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי.

⁷⁸ Comp. his למחזור p. 11.

Ḳerobah, and it is almost evident on the face of it that the רשות and the piyyut אריר דר מתוחים do not belong to the same author. The רשות, however, is an interesting composition in itself. It seems to date from Geonic times, for the poet uses the expression ברשות נאוני יעקב ראשי מתיבות and it gives additional support to the theory advanced above that the Ḥazan took the place of the Darshan in the statement found at the end of the poem, viz., ובמקום דרשה אני אומר.

For this reason and also because it is entirely unknown, it is reproduced in this volume together with the texts of Yannai.

One more point of interest gained from this MS. is that the whole series of Piyyutim which we designate as Ḳerobah is termed there קדושתא.

10. *The Fragments of Mahzor Yannai.*

The fragments of Mahzor Yannai have had an interesting history in themselves. When Professor Schechter "had unearthed the literary débris of ages, accumulated in the Cairo Genizah, and brought his great 'hoard of Hebrew Manuscripts' to Cambridge, the collection was unexpectedly found to comprise some leaves from a disused Synagogue copy of Aquila's Greek version of the Old Testament with portions of that curious and famous translation in early uncial writing still legible beneath the Hebrew of a later century." (Taylor, in the preface to his book mentioned below.) Facsimiles of these palimpsests were

published and their Greek contents edited in two volumes, "Fragments of the Book of Kings, according to the translation of Aquila," by F. C. Burkitt in 1897, containing 6 plates, and "Hebrew-Greek Cairo Genizah Palimpsests" by C. Taylor in 1900, containing 11 plates. A photograph of Plate IV of Burkitt's volume is reproduced in the Jewish Encyclopedia, s.v. Aquila, and in M. L. Margolis, "The Story of the Bible Translations," Philadelphia, 1917, p. 42. As far as the Hebrew texts in these palimpsests are concerned, nine of the 11 plates in Taylor's book were identified as pieces from Yerushalmi and Midrash. But the Hebrew of the first two plates and that of the six plates in Burkitt's book remained until now unidentified. These I have now identified as leaves from Mahzor Yannai.

Yannai's authorship of the compositions contained in these MSS. cannot be doubted. His name occurs four times in four acrostics, each time in the same section of the Kerobah (in our scheme No. III). Fortunately, the Hebrew of plate I of Taylor's book is a continuation of plate II in Burkitt's book, whereas the Greek of these two plates represents two entirely different parts of the Bible (Ps. xxi and 3 Kings xxi respectively). Dr. Taylor suggested that what we have before us were the leaves of "a synagogue copy of Aquila's Greek version." With equal assurance we may assert that in their second state, that of palimpsests, these leaves were part of a synagogue copy of the long-lost Mahzor of Yannai.

Year this introductory phrase ends with **כי אתה** **אלהינו מלך**, in the *Ḳerobot* for the Day of Atonement it ends with **כי אתה אלהינו מלך מוחל וסולח** and in the *Ḳerobot* for all other occasions it ends with **כי אתה קדוש ישראל ומושיעו**.⁶⁹ In other words, the character of the day is indicated in the concluding words of this introductory phrase. This introductory phrase is undoubtedly a later interpolation and does not belong to the original composition. Like the introduction **מסוד חכמים ונבונים** in which the same method is adopted,⁷⁰ it must have been introduced by some later Payyetan. His object undoubtedly was to indicate the **מלוק** of each *Ḳerobah*.

Bearing this in mind we may explain the construction of the last section in the *Ḳerobah* under discussion as follows. The word **ובכן** of the phrase **ובכן כי אין לפניך לילה** is really the remnant of section VII, which, according to our scheme, should be preceded by **ובכן** and a Biblical verse. This verse, however, has been lost, together with the entire section VII, leaving only its introductory word.

The beginning of the section under discussion, in its original state, was really **כי אין לפניך לילה** and is really section VIIIa. But the copyist erroneously

⁶⁹ Since this is based on Is. 43: 3 **אני יי אלהיך קדוש ישראל מושיעך** 3. The reading **ומושיע** common in all editions is incorrect.

⁷⁰ For **ר"ה** it ends with **פני מלך** **ולחנן פני מלך** **אפתחה פי בתפלה ובתחנונים**, **מלכי המלכים ואדוני האדונים**, **אפתחה...** **פני מלך מוחל** **ויכ"פ** it ends with **מוחל** **לעונים**, while for the festivals it ends with **בשר ורננים** **אפתחה פי בשיר ורננים** **להודות ולהלל פני שוכן מעונים**.

fused the introductory word **ובכן** that was left of section VII with the section immediately following it. And since the eighth section was also lost this poem was taken for the **מלוק** of the **Ḳerobah**, and the copyist prefixed the introduction **ובכן לך** **תעלה קדושה כי אתה קדוש ישראל ומושיעו** to make it conform with all other **Ḳerobot**. In reproducing this **Ḳerobah** in this volume the word **ובכן** is restored to its proper place and the missing sections, viz., V, VII, VIII, VIII b, c and IX are so indicated.

The poem **אדיר דר מתוהים** which in some rituals is placed immediately before section VIIIa⁷¹ is certainly an interpolation of the copyists intended to take the place of the missing poem (VIII). Zunz lists it among anonymous compositions⁷² and Rapoport ascribes it to a certain Menaḥem without giving his reasons for it.⁷³ At all events it is not the composition of Yannai, and the rituals which assign it for the Musaf service of the Great Sabbath⁷⁴ are more correct in their tradition.

In MS. B the poem **אדיר דר מתוהים** is not only placed immediately before section VIIIa as it is done in some rituals, but is preceded by a **רשות** with a partial acrostic of the Alphabet (from **א** to **נ**). This only shows to what extent the mediæval scribes took liberties with the liturgic material at hand, and how arbitrary they were in their arrangement of compositions. For there is certainly no place for a **רשות** in this part of the

⁷¹ Comp. **שער השמים** Amst. 1717.

⁷² *Lit.* 89.

⁷³ Comp. **המניח** VII, p. 23.

⁷⁴ Comp. **הדרת קדש** Venice, 1600.

from Deut. 6:4, indicated by the catchword פִּעֻמִּים.⁶³

IX. Consists of an alphabetic acrostic followed by a number of rimes of a Messianic character, leading up to Num. 15:41, indicated by the catchword לֵהָיִית.⁶⁴

Since the Ḵerobot were part of the Morning Service, the presence of Deut. 6:4 in the Amidah is another proof of Yannai's Palestinian origin. For we know from a responsum of Yehudai Gaon that in Palestine the שְׁמַע was recited in the Ḵedusha of שְׁחִירָת and not in that of מוֹסֵף.⁶⁵

9. *Yannai's Ḵerobah for the Great Sabbath*

If, now, we subject the Ḵerobah אֲוִנֵי פִטְרֵי רַחֲמִתִּים to the test of this scheme of construction, we shall find that four out of the nine sections are wanting. The first four sections are found complete, excepting that the Biblical verses before the two conclusions (i.e., I a and II a) are wanting either entirely or in part in printed editions.⁶⁶ These

⁶³ Corresponds to the passage beginning מִמְקוֹמוֹ.

⁶⁴ Corresponds to אַחֵר הוּא אֱלֹהֵינוּ. It is safe to assume that there was a fifth part to this section, leading up to the quotation of Ps. 146:10 and that its omission here is due either to the defective state of our MSS. or to the fact that like אֲדִיר אֲדִיר it was used only in the Ḵerobot for Festivals and the New Year.

⁶⁵ Comp. Ginzberg, *Geonica* II, 48, etc. Ginzberg also called attention to the fact that Kalir must have had the שְׁמַע in the Ḵedushah of שְׁחִירָת (*ibid.*, p. 420).

⁶⁶ In the Sabionetta Mahzor some verses are cited but not all; in the ordinary editions the verses are entirely omitted.

however, are found in three MSS. of the Jewish Theological Seminary,⁶⁷ showing that the omissions are due to the whims of the printer. The next poem, *או רוב נמים הפלאת*, since it is introduced by the word *ובכן* must, according to our scheme, be taken for the sixth section, and the last poem, beginning *ובכן כי אין לפניך לילה* and preceded by the introductory phrase *ובכן לך תעלה קדושה כי אתה קדוש ישראל ומושיע*, is certainly section VIIla, since it is without acrostic and leads up to the quotation from Is. 6:3.

But here we are confronted with a number of difficulties. First of all, according to our scheme, section VIIla is never introduced by *ובכן*; secondly, the introductory word *ובכן* is always followed in Yannai's liturgy by a Biblical verse from the Seder, i.e. the Biblical portion of the week, which is not the case here; and thirdly, how are we to explain the use of the two successive phrases, *ובכן לך תעלה קדושה* and *ובכן כי אין לפניך לילה* the one immediately following the other?⁶⁸ All these difficulties, however, may be explained as follows. A perusal of our printed Mahzor will show that the *מלוק*, that is the poem which immediately precedes the *Ḳedushah* and corresponds to section VIII in Yannai's *Ḳerobot*, is always preceded by the introduction *ובכן לך תעלה קדושה* with the further differentiation, that in the *Ḳerobot* for the New

⁶⁷ Comp. preface above.

⁶⁸ The apparently ungrammatical construction of *ובכן כי אין לפניך* is obviated in certain texts (e.g., MS. C) by reading *ובכן אין לפניך*.

רחמתי for the Great Sabbath this verse does occur.

The first poem of this section, i.e., the one designated as ואתה קדוש, consists of a rimed passage without any acrostic ending with the word קדוש. The formula חי וקים נורא ומרומ קדוש was, in my opinion, first used by Kalir, from whom it was borrowed by all later Payyetanim. In Yannai it does not occur.⁵⁸ The second poem of this section, i.e., the one referred to as אל נא, contains an acrostic only from the letter א to י and is followed by the ancient prayer אל נא לעולם תוערץ.⁵⁹ In our fragments this prayer is not reproduced in full.

V. A poem with a complete acrostic of the alphabet headed by part of the Biblical text of the Seder.

⁵⁸ In the Piyyut אוני פטרי רחמתי this passage concludes with the words עם נורא ומרומ, קדוש which is the nearest approach to the Kaliric formula. This, by the way, proves that the reading וקדוש is erroneous. The word קדוש is to be taken as a word by itself, a sort of response.

⁵⁹ In this connection attention may be drawn to the opinion of Rapoport (cited by Borges in הפניד VII, 23) that the prayer אל נא לעולם תוערץ is the composition of Yannai, forming in fact the complement to the Piyyut אוני תשע מכות in the Kerobah אוני פטרי רחמתי inasmuch as it completes the acrostic, and that it was afterwards transferred to the Kerobot of other Payyetanim. If this were the case it would be difficult to explain the frequent use which Yannai himself makes of this prayer in the Kerobot of our fragment. I have no doubt that אל נא לעולם תוערץ is much older than Yannai, and that already in his time it was so well known that it was only necessary to refer to it by the first two or three words, as is done in our fragment.

VI. Another poem with a complete acrostic of the alphabet, headed by one more verse from the Seder and introduced by the word **ובכן**.

VII. A third alphabetic acrostic, likewise headed with a verse from the Seder and introduced by the word **ובכן**.

VIII. A poem, every word of which forms part of an acrostic of the inverted alphabet (**תשרק**) without any introduction.⁶⁰ It always begins with the words with which the preceding poem concludes, and is followed by three sub-sections:

(a) A rimed passage without acrostic, leading up to the quotation from Isa. 6:3, indicated by the catchword **וקרא**.⁶¹

(b) A passage without rime, or acrostic, developing the idea of the threefold use of the word **קדוש** and leading up to the quotation from Ezek. 3:12 indicated by the catchword **לעמיתם**.⁶²

(c) Continuation leading up to the quotation

⁶⁰ In the *Ḳerobah* for Lev. 21, 1 (see Hebrew Text below), this section is also introduced by the word **ובכן**. Altogether it is a point well worth considering, whether the use of **ובכן** in this connection was not borrowed from the New Year liturgy, and whether we should not expect a threefold use of this formula corresponding to **ובכן תן פחדך**, **ובכן תן כבודך**, and **ובכן צדיקים**. On the various responsa dealing with the question of how many times **ובכן** is used in the New Year liturgy, see *מחזור ויטרי*, p. 366, note 20. For the meaning of the word, comp. Zunz, S. P., p. 425.

⁶¹ This corresponds to the opening passage of the *Ḳedushah* (**נעריצד**).

⁶² Corresponds to the *Ḳedushah* passage beginning **כבודו מלא עולם**.

אל נא in this particular section; and even in Kērobot where the words אל נא do occur at the beginning of this particular section, it is evident that they could not have been there originally. The Kērobah of Kalir for Sheḳalim begins in the Sabionetta edition אל נא מי יוכל לשער כל הפקודים, but the context plainly shows that there is no connection between אל נא and what follows. Secondly, we will find that in no Kērobah is this section ever missing. It is true that it does not always begin with אל נא, but it is always present and always ends with the word קדוש. There was, therefore, no need of ever using the old prayer לעולם תוערץ אל נא לעולם תוערץ as a substitute. The use of the words אל נא in this place must therefore have come about in some other way.

To clear up all these difficulties I suggest the following. The words אתה קדוש and אל נא were originally used only as rubrics. Just as the first section of the Kērobah is called מנן and the second מחיה, so is this fourth section, consisting of two parts, designated by the two rubrics אתה קדוש and אל נא. The reason for this is that since this section is the beginning of the Piyyutim which take the place of the third benediction, and since that benediction begins אתה קדוש, or קדוש אתה according to the Palestinian Ritual,⁵⁶ the poem was likewise designated as אתה קדוש.⁵⁷ The second part of this section, again, is always to be followed by

⁵⁶ Comp. Elbogen, *Der jüd. Gottesdienst*, p. 45.

⁵⁷ This was preferable to קדוש אתה because it echoes the Biblical verse Ps. 22:4.

the ancient prayer אל נא לעולם תוערץ and therefore was designated as אל נא. The whole section then received the designation אל נא — אתה קדוש. The copyist, however, failing to see the significance of these catchwords, took אתה קדוש as an abbreviated form of Ps. 22:4 and generously supplied the rest of the verse, letting the words אל נא stand.

To return now to the question how Ps. 146:10 has come to be introduced here. The fact that our fragments show no trace of the use of this verse in this connection might lead us to the opinion that it is entirely due to the copyists. But this is not so. The most plausible explanation is this. This fourth section of the Kērobah under discussion is in all MS. texts preceded by a group of Biblical verses, which are of a Messianic character. It is therefore natural that they should conclude with Ps. 146:10 which speaks of Zion's God ruling forevermore. Hence it is not to be taken as the heading of the following Piyyutim but as the conclusion of the preceding group of Biblical quotations. The printers, however, have often omitted all the other verses and left this verse stand by itself, causing thereby the prevalent miscomprehension that it is the heading of the following Piyyutim. The absence of this verse in the Kērobot of our fragments may be explained on the ground that these Kērobot were intended for the ordinary Sabbaths, while all other known Kērobot are for special Sabbaths or holidays. That such a distinction was made may be seen from the fact that in Yannai's Kērobah אָוִי פִּטְרִי

further developed thus: קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו is followed by כבודו מלא עולם; and ברוך כבוד ה' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד and ממקומו הוא יפן by ממקומו אחד הוא אלהינו.

II. *Mehayyeh* (מחיה). A poem inserted near the end of the second benediction of the Amidah, completing the acrostic of the Alphabet (from מ to ת), followed by the next verse of the Seder and other verses from various parts of the Bible.

II a. *Conclusion to Mehayyeh*. Similar in structure to No. I, a.

III. A poem of a Messianic character containing the author's name in acrostic, followed by various Biblical verses.

IV. ואתה קדוש אל נא

This superscription is placed in our fragments at the head of the Piyyutim which precede the Kēdusha, and together with which they take the place of the third benediction in the repetition of the Amidah by the Ḥazan (חזרת השיץ). In all printed rituals these Piyyutim are headed by two verses: Ps. 146:10 ימלך ה' לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה and Ps. 22:4 ואתה קדוש יושב תהלות ישראל; the former is sometimes introduced by the word ונאמר and to the latter are appended the words אל נא, without any apparent connection. There is no connection between the two verses themselves, nor between them and the Piyyutim that precede or follow. The difficulty with regard to Ps. 146:10 was not even noticed by commentators and literary critics, but the incongruity of the use of אל נא received the attention of a few scholars. Zunz regards the

two words אֵל נָא as belonging to the quotation from Ps. 22:4, but does not explain the connection.⁵³ Arnheim (ad loc.) translates it by the exclamation, "O Gott!" without any further remark. Kobak takes it to be a sign that in certain communities Ps. 22:4 was immediately followed by the Piyyut אֵל נָא לַעֲוֹלָם תּוֹעֲרֵץ omitting the intervening poems.⁵⁴ Berliner explains the presence of these two words in this place as follows: In the Kērobot of Kalir, he says, the quotation from Psalm 22:4 is always followed by a short Piyyut beginning אֵל נָא and ending חַי וְקַיִם נִוְרָא וְטָרוּם וְקָדוֹשׁ. In this respect, however, Kalir was not always followed by the other Payyetanīm, and as a consequence many Kērobot do not have such a Piyyut. To supply this omission some communities made use of the ancient prayer אֵל נָא לַעֲוֹלָם תּוֹעֲרֵץ and inserted here the words אֵל נָא as a reference to that prayer. The printers, however, inserted these words of reference even in Kērobot which contained the short prayer in question, and the result was all the more confusing. This is the substance of Berliner's remarks on this question.⁵⁵

A thorough examination, however, of the Kērobot of Kalir and others will show that this statement is entirely erroneous. First of all, we will find that in most of Kalir's Kērobot this particular section does not begin with אֵל נָא. In the Sabionetta Maḥzor of 1560 the Kērobah אֵת חַיִּל for the New Year is altogether without the words

⁵³ S. P., p. 66.

⁵⁴ ישרון VII, p. 64.

⁵⁵ *Randbemerkungen*, II, p. 66.

compositions, though voluminous, must have disappeared at a very early date, or at least remained local, and had no influence on his successors.

8. *The Structure of Yannai's Kerobot*

Let us then get a clear idea of the structure of the *Kerobah* as formed by Yannai. This will enable us to determine at a glance how much is missing in some of the *Kerobot* given below in the Hebrew part, and will also help us to decide whether the *Piyyut* אוני פטרי רחמים, the single *Kerobah* of Yannai found in print, has come down to us complete or not.

A careful study of the text of our fragments will show that the *Kerobah* of Yannai consists of the following parts: ⁴⁹

I. Magen (מגן). A poem inserted near the end of the first benediction of the Amidah, always containing half the Alphabet (from א to ל) in acrostic, and followed by the Biblical verse with which the Seder of the *Kerobah* begins. This, again, is followed by verses from other parts of the Bible to which reference may have been made in the poem.

⁴⁹ All printed *Keroboth*, whether of Yannai or other Payyetanim, are preceded by the introductory formula מסודר הכמים ונבונים; in our fragment, however, this introduction is invariably missing. This in itself argues a later date for this introduction. As an additional argument for its later origin we may bring the fact that it consists of four riming phrases modelled perhaps after Kalir's "conclusions." Yannai always employs only three riming phrases in his "conclusions."

I a. *Conclusion to Magen* (חתימה, later called *בריו*): A short verse, consisting of three riming phrases,⁵⁰ beginning with the same word with which the preceding Biblical quotation concludes,⁵¹ and leading up to the idea characteristic of the Benediction. This scheme of construction is not new with Yannai, for it is already found in the daily *Ḳedushah*. The piece beginning *לדור ודור נגיד* *גדלך* is nothing else but the חתימה of the *Ḳedushah*. It begins with the words with which the last Biblical quotation of the *Ḳedushah* concludes, viz.: *יְמִלֹךְ ה' לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדוֹר וָדוֹר הַלְלוּהָ*,⁵² and leads up to the idea of the third benediction. In the *Ḳedusha* for the Musaf service of Sabbath this scheme is

⁵⁰ The "conclusions" in Kalir's and later *Ḳerobot* invariably consist of four riming phrases.

⁵¹ The printers have often omitted the Biblical verses, because they did not realize the relationship between the verses and the "conclusions," and have thereby caused the opening of the "conclusions" to seem arbitrary. Furthermore, they generally inserted there the word *הוּן* to indicate that from there the cantor should begin to chant. This, of course, is a complete reversion of the original custom. For, surely, before the age of printed prayer books it was the *Ḥazan* who read the *Piyyutim* entire, not the congregation. In this connection, it may be well worth citing the following passage from the Responsum of R. Jair Hayyim Bachrach "נ"ל בדרך אפשר וקרוב כי מתחלה שלא היה דפוס, ושכיחי: (חות יאיר No. 238) ע"ה טובא, שלא חבדו המתברים אלה החבורים רק שיאמרם הש"ץ, והיו רבים מיחידים מנולה מאזינים לו, אז אומרים עמו לחיבוב הדברים, וכך נראה שהיה הפנהג נם בקרובין די"ח ממה שאומרים מסוד חכמים ונבונים וכו', שהוא כענין נטילת הש"ץ רשות... והמון עם לא היו אומרים דבר מהם... רק מעת שנתמעטו ע"ה המופלגים... ויצא הדפוס לאור, עם שרבתה הנאוה, נתפשטו אמירות כל הדברים לכל המון אף לנשים וקטנים."

⁵² The word *הללויה*, being a response, was not taken into consideration.

6. *The Causes of the Neglect of Yannai's Compositions*

It is most likely that Yannai's Piyyutim were neglected and gradually fell into desuetude and were finally forgotten because of the fact that they were so closely connected with the Triennial Cycle and were so thoroughly *Halakic* in nature. The opposition of men like Albargeloni to the use of Piyyutim in the body of the prayers, as well as the ineptitude of such subjects for devotional purposes, together with the fact that the Triennial Cycle itself was discarded, were the real factors that brought about the disappearance of Piyyutim like those of Yannai. Kalir, on the other hand, who took the substance of the *Agada* for his material, met with great popularity. Zunz says that Kalir's Piyyutim may be regarded in a certain sense as poetic *Pesiktas*.⁴⁴ To characterize Yannai's compositions in a similar way, we may say that his Piyyutim are Halakic Midrashim dressed in poetic garb.

⁴⁴ G. V.², 396. Comp. also Rapoport, ערך מלין p. 176. From this point of view the Kaliric phrase שיר חדש והנה מדרשים (ראשון אמצע תרנגה שפתי) (in his Piyyut אמצע), rendered by Arnheim "Neue Lieder und Töne der Dichtungen jubeln meine Lippen" (Glogau u. Leipzig, 1840, p. 178), receive a fresh meaning. It is "Dichtungen" which are supposed to take on the nature of Midrashim. Comp. also Zunz, *Litg.*, p. 33, note 7.

7. *Yannai and Kalir*

The contrast between the popularity of Kalir and the neglect of Yannai is perhaps the origin of the legend, emanating from R. Ephraim of Bonn, that Yannai, having become jealous of the reputation of his pupil Kalir, threw a scorpion in his shoe which caused his death.⁴⁵ To take this statement literally would certainly be absurd. We must regard it merely as an idiom, undoubtedly Oriental in origin, for expressing unfriendliness. And while I am unable to find a parallel for it, I have no doubt as to the correctness of the interpretation. It merely points to some unpleasant relations between Yannai and Kalir.⁴⁶

One point more touching both Yannai and Kalir must be cleared up before we proceed further in the study of our poet. Until now we held with Zunz that Kalir was "the Law giver" in the field of *Ḳerobot*.⁴⁷ We believed that it was he who first developed the structure of the *Ḳerobah*. But from our texts we will see that the *Ḳerobah* had its structure already perfected in the liturgy of Yannai. Whether he was the first to develop it or not is not safe to assert. At all events we must take away the credit from Kalir, though it remains true that the later Payyetananim modeled their compositions after those of Kalir, as the names *ר״מ קליר*, *יוצר קליר* etc. indicate.⁴⁸ Yannai's

⁴⁵ Comp. *ברם חמר* VI, 25, cited below sect. 12, I.

⁴⁶ Comp. also *התרן*, N. Y., 1917, No. 22, p. 10.

⁴⁷ *Litg.*, p. 29.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 34, note 1.

Yannai wrote *Ḳerobot* for each weekly portion of the Bible.⁴¹ Mark the expression *לכל סדר וסדר*. He does not say *לכל שבת ושבת*, in which case the theme of the *Ḳerobot* might have been purely devotional. R. Gershom undoubtedly means to imply that the theme of each *Ḳerobah* was taken from the Biblical portion of the week. This is borne out by our fragments which comprise the remnant of seven *Ḳerobot*, grouped about seven different weekly portions of the Bible, beginning with the following verses: Leviticus 13:29, 14:1, 14:33, 15:1, 15:25, 21:1, 22:17. Viewed from the point of the annual cycle, five of these verses form the middle of the sections *תוריע מצורע* and *אמור*, and therefore could not have been taken as headings for *Ḳerobot*. But here, again, the theory of Yannai's Palestinian origin comes to our assistance. For, on examining the divisions of the Sedarim in the Book of Leviticus, based upon the Triennial Cycle, current in Palestine, we find that the seven verses used by Yannai as texts for his *Ḳerobot* exactly mark the beginning of seven Sedarim, namely Sedarim 8 to 12, 17 and 18

⁴¹ *הרי ר' ינאי שהיה מן החכמים הראשונים ופי' קרובות לכל סדר וסדר*. Comp. *שבלי הלקט* ed. Buber, p. 25. It is strange that Elbogen, in citing this passage, mistranslates it "dass Yannai für alle *Festtage* kerobot verfasst hat" (*Der jüd. Gottesdienst*, p. 309), whereas in a preceding chapter (*ibid.*, p. 286), he states quite without any emphasis that "im Anschluss an die Perikopen des dreijährigen Zyklus wurden auch Piutim für alle Sabbate verfasst." Comp. also his *Studien zur Gesch. d. jüd. Gottesdienstes*, p. 47.

of Leviticus.⁴² The phrase לבל סדר וסדר of R. Gershom now receives a fresh significance. It is for the Sedarim of the Triennial Cycle that Yannai composed his Kērobot. The weekly portions of the Bible in the annual cycle are usually designated not as Sedarim but as פרשיות. We cannot, of course, adduce this as positive evidence that Yannai was a Palestinian, for it may be argued that the Triennial Cycle was also current in a few localities outside of Palestine. But it does prove that in his liturgical compositions Yannai took cognizance of the Palestinian rather than the Babylonian usage. On the other hand, since we know from Benjamin of Tudela that in Cairo, in 1170, the reading of the law in the synagogue of the "men of the land of Israel" was completed in three years,⁴³ and since our fragments were found in the Cairo Genizah, we have the full right to assert that the Maḥzor of Yannai was at one time in use at the Palestinian Synagogues of Cairo.

⁴² In the Massora these Sedarim are designated as follows: וידבר דונתתי ננע (10) וידבר דואת תהיה (9) איש או אשה קרמאה (8) ויאמר דאמר אל הכהנים (17) ואשה כי יזוב (12) וידבר ראיש איש כי יהיה (11) אלן סדרי. Comp. מקראות גדולות Venice, 1524. וידבר דאשר יקריב (18). תורה עפ"י המסורה; Saphir, אבן ספיר II, 230-231; Friedmann, בית תלמוד III, 230; Theodor, M. G. W. J., Vol. 35 (1886), pp. 406-409; Büchler, J. Q. R., V, 420, etc. In the texts given in the Hebrew part I place these designations at the head of their respective Kērobot.

⁴³ See מסעות בנימין, ed. Asher, p. 98.

who deciphered it as follows:³⁶ "Two messengers were sent from Tiberias; on the way they were held up by some Roman official, but due to their observance of the laws of 'fringes,' they escaped. The Patriarch desired to make the year a leap-year at the regular time, but as the government did not permit, they decided in the month of Ab to make the following year a leap-year."³⁷ Even Prayers couched in cryptic language are not rare in Talmudic literature,³⁸ but the above passage is sufficient to show that the method of speaking in allusions was already in use in early times. The Payyetanim therefore have merely adapted an old method to new conditions.

4. *Yannai's Liturgical Compositions as a Source for Halaka*

Then again, from the testimony of the Karaite *Ḳirḳisânî*, we know that Anan, the founder of Karaism, drew in two instances upon the *Piyyutim* of Yannai for his legal sources.³⁹ How can we

³⁶ Comp. חננאל *ad. loc.*, also ערוך s.v. צי, and רש"י *ad loc.*

³⁷ I follow R. Hananeel *ad loc.* הנה החכמים עיברו השנה בחדש אב קודם ראש השנה ב' חרשים אלמא מפני הדחק. comp. also Rashi *ad loc.* מעינין בעיבור. Graetz (*Gesch.*, Vol. 4, p. 343) assumes that they intercalated the month of Ab. Comp. also *ibid.*, p. 491. For similar forms of speech in Talmud, comp. b. Erubin 53^b 'אמהתא דבי רב כד הוה משתעיא כלשון חכמה אמרה הכי עלת נקפת בכר וכו' Moed Katon 9^b.

³⁸ Comp. Jawitz, הפיוטים הראשונים, in Hoffman's *Festschrift*, pp. 69-71.

³⁹ Comp. below, sect. 12, B, C.

explain this unless we say that, in addition to inspiring his audience with religious devotion, the function of the Payyetan was also to expound the laws in his poems.

Ingenious as this theory is and clear though the statements of Albargeloni and Joseph ibn Plat read, we nevertheless have had no positive evidence until now that there were Piyyutim which were Halakic to a large extent. Kalir's compositions do occasionally treat of laws, but they are overwhelmingly Agadic in character. An argument from the Azharot would not be to the point since they form a class by themselves, and the legal nature of the later Piyyutim, such, for instance, as Joseph Tob Elem's,⁴⁰ are likewise no proof, since they also are only sporadic. The fragments of Yannai's Mahzor, however, give us for the first time positive support of this theory and do away with all doubt on the subject, for the Halakic nature of the Piyyutim in these fragments is self-evident.

5. *Yannai's Mahzor and the Triennial Cycle*

From the way in which these fragmentary poems are grouped around the Biblical sections, we can see that the work in its complete state must have formed a sort of Halakic Midrash to the Pentateuch in poetic form. This is in thorough agreement with the statement of R. Gershom that

⁴⁰ Comp. e.g., the Piyyut אבא בחיל להתיצב for the Great Sabbath.

emphasize the real import of this passage for the history of the liturgy.³³ As far as I am able to ascertain, Eppenstein was the first to hit upon the real significance of this passage, when he cited it as a proof that at a certain period in the history of the Synagogue services the Hazan took over the function of the Darshan; in other words, that in addition to the purely devotional Piyyut, there came into existence also the didactic or Halakic Piyyut.³⁴ But he also did not take full advantage of his own interpretation of the passage and did not draw any further conclusions from it. To me, however, it appears that in the light of these two

³³ Halberstam concludes his article with the following words: *העתקתי כל אלה הרברים מפני חידושם ויש להאריך בהם ואכ"מ* [ואין כאן מקומם] (*ibid.*, p. 130).

³⁴ Comp. M. G. W. J., Vol. 52, p. 467. It is strange, however, that in the entire paragraph on *Die Entwicklung der synagogalen Poesie*, he does not cite the passage from the *Pardes* which expressly supports his theory in the words: *עמדו במקום מדרש קרובות ופיוט העניין*. Another striking support of this theory is to be found in the Arukh. S.v. קרוב, the Arukh explains the Midrashic passage *מהו מכל אבקת רובל, אלא דהוה קריי* (Pesikta, ed. Buber, 179a according to MS. Oxford) with the words *דרשן ופייטן*. To this Benjamin Musafia adds the remark *א"כ פ' בל"י איש בקי* (Pesikta, ed. Buber, 179a according to MS. Oxford) with the words *דרשן ופייטן*. According to Kohut (*ad loc.*) the Greek word from which Musafia derives קרוב is *ἀκριβής*. Now, whether we accept Musafia's etymology or not, the fact remains that קרוב was taken to signify "one versed in the law," and as a matter of fact in our edition of *Lev. R.* 30, and in Buber's text of the Pesikta (*l.c.*) the word קרוב is substituted by *דרשן*.

Additional proof from the *רשות* printed here for the first time, will be brought below in sect. 9

passages many things which formerly seemed not a little puzzling may now be made clear and intelligible.

3. *The Cryptic Language of the Piyyut*

First of all, we find in these two passages a plausible reason why the early Payyetananim broke away from the simplicity of language which marks the "Stammgebete." If we grant that the early Payyetananim had to introduce Halakic discourses and Midrashic homilies into the body of the prayers and at the same time had to guard against detection from the outside, we realize at once why they chose to speak in hints and allusions. One is strongly reminded of the secret epistle sent to Raba of Mahuza informing him of the fixing of the Calendar in the reign of Constantine II and the co-emperor Gallus (353 C. E.). "A pair came from Rakkath" — so reads the letter according to the Talmudic tradition — "and an eagle caught them, and they had with them the things that are made in Luz. But by the mercy of God and their own merits they escaped. When the offspring of Nahshon wished to appoint a prefect, the Edomite would not permit them. But the members of the assemblies gathered together and appointed a prefect in the month in which Aaron the Priest died." ³⁵ This reads like a cipher, yet it was still understood by R. Hananeel in the 11th century,

³⁵ b. Sanhedrin 12^a. The phrase וּמֵאֵי נִיהוּ חִבְּלָה is undoubtedly a marginal gloss explaining דְּבָרִים הַנַּעֲשִׂים בָּלוּ which crept into the text.

to the highly complex hymn and the lucid Biblical phraseology to the artificial diction? The complexity of construction may perhaps be explained by ascribing it to the influence of Syriac poetry,²⁸ but it has never been convincingly shown why men like Kalir, who had such wonderful mastery of the Hebrew language, should have chosen to clothe their thoughts in cryptic language.

A solution to this problem may, however, be derived from the accounts which have come down to us from the Middle Ages concerning the rise of the Piyyut. In the *Sepher ha-Pardes* ascribed to Rashi there is a statement by Joseph Ibn Plat in the name of his ancestor Benjamin b. Samuel of Constantinople, or Kastoria, that the Piyyut arose at a time when learning was on the decline, and that it formed a sort of substitute for the Midrash.²⁹ While it is difficult to see how it is possible to connect the decline of learning with the progress of the Piyyut,—for the nature of the Piyyut presupposes a vast amount of erudition both on the part of the Payyetan and on that of his audience,—there is no reason to doubt that at

²⁸ Comp. Zunz, *Litg.*, pp. 23–24.

²⁹ The passage reads: עיר זקדיש זקנינו הרב ר' בנימין ב"ר שמואל מקוסטנז'י זק"ל אמר בשקצרו י"ח לשבע היתה חכמה מרובה בישראל ולא הוצרכו אלא לדרוש ולא לפייט ולפי שכבר דל החכמה [דלה חכמה] ונתמעטה עמרו במקום מדרש [קרובות] ופיוט הענין" (פרדס הנדול) (Warsaw, 1870, No. 174). The corrections in brackets are those of Epstein in M. G. W. J., Vol. 44, p. 295, who is also responsible for the statement that Joseph ibn Plat is the author of this passage. Graetz, citing this passage in his essay (M. G. W. J., Vol. 9, p. 24), ascribes it to R. Isaac Halevi.

one time in the history of the Synagogue service the Piyyut took the place of the Midrash.

Again, in disputing the rights of the Piyyutim to interrupt the regular prayers, R. Judah b. Barzillai Albargeloni in his *Sepher ha-Ittim*, puts forth as a reason for his view the fact that the Piyyutim were originally instituted only in times of persecution. "There was a time," he says, "when the Jews were forbidden by their oppressors to engage in the study of the Law. The learned men among them, therefore, introduced the custom of mentioning in the course of the prayers the laws of the festivals and the laws of the Sabbath and religious observance and exhorting the common people in regard to them, by means of hymns, thanksgivings, rimes and Piyyutim."³⁰

This passage was extracted and published by Halberstam as long ago as 1870,³¹ when the *Sepher ha-Ittim* was still in manuscript; and while Halberstam justly connected the persecution mentioned by Albargeloni with the edict of Justinian against the study of "Deuterosis,"³² he failed to

³⁰ והוא לנא ולרבוואתא דאמרי שלא נתקנו [הפיוטים] אלא בשעת השמר בלחוד מפני שלא היו יכולין להזכיר דברי תורה כי היו נוזרין האויבים על ישראל שלא לעסוק בתורה ועל כן היו החכמים שביניהן מתקנין להם בכלל התפלה להזכיר ולהזהיר לעמי הארץ הלכות התנ כחג והלכות ימים טובים והלכות שבתות ודקדוק המצות בדרך שבחות ספר העתים (Krakau, 1902, p. 252).

³¹ Comp. Kobak, ישרון, Vol. 6, p. 130. It was also printed by Koronel among other extracts from the *Sepher ha-Ittim* in זכר נתן (Vienna, 1872, fol. 132a).

³² Comp. Graetz, *Geschichte*, Vol. 5⁴, pp. 410-413; Heb. Translation, Vol. 3, p. 32 and p. 400, note 124.

Yannai's liturgical work was used by Anan as a source for his Halaka only made the problem more complicated.

With the publication of the texts in this volume, however, all difficulties are cleared up. It will be seen, first of all, that Yannai was a prolific writer, for the fragments of his Mahzor give evidence that this was a work of very large scope. It will also be seen that his compositions are *sui generis*, unlike those of Kalir, or his followers. Moreover, it will be shown that he preceded Kalir in developing the structure of the Kērobah, and in this respect he may truly be regarded as the teacher of Kalir. Finally, it will be shown from these texts that the theory of Yannai's Palestinian origin is the one most acceptable.

Nothing is known of Yannai's life or his ancestry; even his father's name is unknown. Like all the ancient Payyetanim he must have been a Hazan, and to judge from the abundance of allusions to Talmud and Midrash found in his compositions he must have been well versed in Rabbinic lore.

2. *The Rise of the Didactic Piyyut*

While it is not within the province of this study to deal with the rise of the Piyyut in general, I may be permitted, by way of introduction, to state briefly the conclusions to which Jewish scholarship has come on this point after a century of research. It is no longer doubted that Palestine was the cradle of the Piyyut. It is also no

longer a matter of dispute that the development from the simple form of the older liturgy to the highly artificial diction and construction of the Kaliric type was a slow and gradual process, extending over several centuries, and that it did not spring suddenly into being as a result of the spread of Islam and Arabic culture.²⁶ It is not denied that the diffusion of Arabic learning and poetry gave an impetus to the development of the Piyyut, but it is quite certain that the Piyyut was in process of development long before Islam swayed the East. This much is accepted as certain.²⁷

What is still in need of further elucidation is the question concerning the influences which shaped the development of the Piyyut. What were the forces that changed the simple liturgy

²⁶ In his essay "Die Anfänge der neuhebräischen Poesie" (M. G. W. J., Vol. 8, pp. 401-413; Vol. 9, pp. 19-29, 57-69) as well as in his *History* (Geschichte, Vol. 5⁴, pp. 161-167), Graetz maintains that the development of the Piyyut depended largely on the spread of Arabic culture among the Jews. He laid too much emphasis on the statement of Saadia ibn Danan that before Kalir rime was unknown in Hebrew poetry: "וכבר בקשתי וחפשתי הרבה ומצאתי כי לפני חרוזי הרב הנדול, חמדה ננוה, ר"א הקליר ז"ל לא ידענו ולא נשמעו לנו חרוזים באומותינו" (Edelman, Königsberg, 1856, p. xviii) and made all his data subordinate to the view that the Jews borrowed the rime from the Arabs, as if it were a mathematical axiom. As a matter of fact, Zunz had already pointed out a greater antiquity for the rime (G. V. p. 392, note b), though the contact with the Arabs may have brought it into greater vogue.

²⁷ Comp. Elbogen, *Der jüdische Gottesdienst*, pp. 281-282, 285-286; Eppenstein in M. G. W. J., vol. 52, pp. 465-466.

anonymous poet eulogizes the head of the academy by saying that "the law of God was music to him and Yannai and Kalir were his garden and palace."¹⁸

All these data point to a much earlier period than the tenth century and from the fact that Kīrkisānī asserts that Anan, the founder of Karaism, made use of Yannai's liturgy (חזנות ינאי) as a source for his Halaka,¹⁹ it has become the accepted opinion that Yannai must have flourished not later than the second half of the seventh century.²⁰

Incidentally, this remark of Kīrkisānī carried with it also the implication that Yannai had composed an independent liturgical work, as the expression חזנות ינאי could not be taken in any other sense. This assumption gained strength from an ancient Book List, found in the Genizah and published by Poznansky in 1903, for in that list a book by the name of חזנות ינאי is actually recorded.²¹ On the other hand, the two new poems ascribed to Yannai which were discovered

¹⁸ *Ibid.*, F. According to Mann (J. Q. R., New Series, IX, pp. 154-155) Yannai is mentioned at the very beginning of this fragment, taking the expression רצפי ינאי (*Saadyana*, p. 66, l. 1) as a poetical metaphor for חזנות ינאי.

¹⁹ *Ibid.*, B, C.

²⁰ Comp. Harkavy זכרון רב סעריה 106; Brody (Jewish Encyc., XII, 586) puts him as early as the first half of the seventh century. Elbogen (*Der jüd. Gottesdienst*, 309) places him circa 700.

²¹ J. Q. R., XV, 77, No. 12.

by Wertheimer and published by him in 1901,²² even if genuine, point only to the possible existence of other compositions by Yannai, but are no proof in themselves of the existence of a distinct and comprehensive liturgical work by that ancient poet. But in 1910 it was my good fortune to discover a fragment which actually contained quotations from Maḥzor Yannai.²³ This fragment, in addition to giving us the beginnings of four unknown poems by Yannai,²⁴ established the fact beyond any doubt that at one time there existed a Maḥzor of Yannai.

Withal, our information in regard to this Maḥzor remained scant. There was no indication either of its extent or its nature. The statement of Rabbi Gershom that Yannai composed *Ḳerobot* for every order of the year was in itself not sufficiently clear,²⁵ and *Ḳirkisâni's* statement that

²² ננוי ירושלם, II (Jerusalem 1901) 18b and 19a. They were published from a MS. which he had sold to Oxford (Neubauer, Cat. II, 2708 r).

²³ Comp. J. Q. R., N. S., Vol. I, 105 *et seq.*

²⁴ These are: 1) ואם לך שלטון בכל חי; 2) ואז בהקרא באוני עניו מות; 3) אסומה פתוחה מסקור חכמות; 4) אל אלהים חיוק אותו. In the article mentioned in the preceding note (*loc. cit.*, p. 108) the fourth poem was overlooked. Correct also statement of Elbogen (*l.c.*, 310).

²⁵ Note, for instance, the conclusions which Graetz and Elbogen have reached in reference to Yannai's literary activity. The former states (*Geschichte*, V, 165) that Yannai wrote *Ḳerobot* for the Special Sabbaths, and the latter maintains (*l.c.*, 309) that he wrote *Ḳerobot* for Festivals, and both base their opinions upon this passage.

Yannai," exclaimed Rapoport, "and where else is he mentioned?"⁴

A dozen years later,⁵ while engaged in his controversy with Luzzatto about the time and place of Kalir, Rapoport brought forth the additional information given him by Zunz, that in a certain liturgical manuscript, a note, emanating perhaps from Ephraim of Bonn, was added to the *Ḳerobah* אָוִי פֶטְרִי רַחֲמֵתִים, recited on the "Great Sabbath," saying, that it was the composition of Yannai, the teacher of Kalir.⁶ As to the poem itself, Zunz pointed out that it was written in rime and had the alphabet and the name יָנִי in acrostic.⁷ Some time later, Luzzatto made the assertion that the piyyut אָוִי רֹב נַסִּים הַפִּלְאָה, which is printed in some rituals by itself and in others together with אָוִי פֶטְרִי רַחֲמֵתִים, is likewise the composition of Yannai.⁸ This assertion, based on internal evidence,⁹ was later corroborated by Zunz with evidence from an old manuscript, where this poem is clearly ascribed to Yannai.¹⁰

⁴ Biog. of Kalir, *loc. cit.* ⁵ ברם חמד, VI (1841), 25.

⁶ Comp. below, sect. 12, I.

⁷ כ"ה, *ibid.*; *Literaturgeschichte*, 28.

⁸ מחזור אימאלייאני, Leghorn, 1856, 10.

⁹ The evidence is that the סילוק, or completing stanza, of the *Ḳerobah* אָוִי פֶטְרִי רַחֲמֵתִים, beginning וְכֵן כִּי אֵין לַפֶּנִּיךְ לֵילָה fits in well with the refrain וְיֵדֵי בַחֲצֵי הַלֵּילָה of the Piyyut אָוִי רֹב נַסִּים הַפִּלְאָה. Rapoport upheld Luzzatto in this opinion (המניד 1863, 23). In my article on Yannai (J. Q. R., New Series, I, 107, note 8), I doubted Yannai's authorship of this poem. But I shall show later that there can be no doubt on this subject. The one is an integral part of the other.

¹⁰ *Litg.* 28, note 4.

All this added information, however, was not sufficient to establish definitely the time and place of Yannai. And although Rapoport justly detected the influence of Palestine in the peculiar way in which the name of Yannai was spelt in the acrostic,¹¹ he nevertheless clung to his theory that Kalir, and hence his teacher Yannai, flourished in Italy sometime during the second half of the tenth century.¹²

In 1853, however, it was pointed out by Dukes, that Yannai was mentioned by Jehudi b. Sheshet, a pupil of Dunash b. Labrat;¹³ and in 1879 Harkavy brought to light the fact that Kīrkīsānī, the Karaite contemporary of Saadia Gaon, mentioned Yannai in his book of laws.¹⁴ Later on he found two other passages in the same work of Kīrkīsānī where Yannai is mentioned,¹⁵ and in ספר האגרות Saadia himself makes mention of our poet.¹⁶ Again, in a fragment of an anonymous work on the art of poetry, coming from the time of Saadia, published by the late Doctor Schechter, "the poetic compositions of the celebrated Yannai" are cited as an example of rimed prose.¹⁷ In another composition of similar antiquity an

¹¹ That is ינאי, not ינאי. Cf. ב"ח VI, 26.

¹² ב"ח VI, 19, §8: "הפיוטן ערד ר"א תשב"ה באיטליא הדרומית".

¹³ נחל קדומים, Hannover, 1853, 2. Comp. also below, sect. 12, E.

¹⁴ המנחם, vol. 23, p. 359. Comp. also below, sect. 12, A.

¹⁵ זכרון רב סעודה, pp. 107-108. Comp. below, sect. 12, B, C.

¹⁶ *Ibid.*, p. 51; also below, sect. 12, D.

¹⁷ Comp. below, sect. 12, G.

INTRODUCTION

I. *Yannai in Modern Research*

FEW men in Jewish literature have met with a fate such as befell the ancient Payyetan Yannai. Though undoubtedly of considerable prominence in his own day, and though well known and held in great esteem even as late as the tenth century,¹ his works seem to have passed out of use in very early times, so that he became merely a name. In the course of centuries even his name disappeared from the annals of Jewish history, and we look in vain for any record concerning him in the writings of the mediaeval chroniclers such as Sherira Gaon, Abraham b. David, Zacuto and others. It is only within the last century that his name was rescued from oblivion.

It was Rapoport who first drew attention to the record of an ancient Payyetan by the name of Yannai found in the *Shibbole Haleket* of Zedekiah b. Abraham Anaw.² In that ritual code, which was still in manuscript at that time, he found a responsum of R. Gershom, where Yannai is mentioned before Kalir and is described as "one of the ancient sages who composed *Ḳerobot* for every order of the year."³ "But who is this

¹ Comp. below, sect. 12, H.

² In his Biography of Kalir, note 19 (בבמ"ע 1829, 111).

³ Comp. below, sect. 12, H.

of three MSS. in the Jewish Theological Seminary. One is the Maḥzor MS. described by H. Gross in the *Zeitschrift für Hebräische Bibliographie*, XI, 169 *et seq.* which will be designated as MS. A; the second is a MS. of Yozerot, designated as MS. B; and the third, designated as MS. C, is a Maḥzor bearing the date of 1279 in the colophon.

I take this opportunity of thanking my friend and colleague, Professor Alexander Marx, for calling my attention to these MSS., as well as for giving me a number of valuable suggestions and references. To my friend and colleague, Professor Louis Ginzberg, I am under even greater obligation for having enriched this volume with his vast erudition, in the form of additional notes to the text. I am also indebted to Mr. I. George Dobsevage for his kind services in seeing the book through the press. In conclusion I wish to thank Dr. Cyrus Adler and the other members of the Board of Directors of the Jewish Theological Seminary of America for having made this publication possible.

I. D.

NEW YORK, *March* 13, 1919.

CONTENTS

	PAGE
PREFACE.....	V
INTRODUCTION	
1. Yannai in Modern Research	ix
2. The Rise of the Didactic Piyyut.....	xiv
3. The Cryptic Language of the Piyyut.....	xix
4. Yannai's Liturgical Compositions as a Source for Halaka.....	xx
5. Yannai's Maḥzor and the Triennial Cycle.....	xxi
6. The Causes of the Neglect of Yannai's Com- positions.....	xxiv
7. Yannai and Kalir.....	xxv
8. The Structure of Yannai's Ḳerobot.....	xxvi
9. Yannai's Ḳerobah for the Great Sabbath.....	xxxiv
10. The Fragments of Maḥzor Yannai.....	xxxviii
11. The Contents, Diction and Orthography of the Fragments.....	xl
12. Texts Relating to <i>Yannai</i> , Arranged Chronolo- gically	xliii
HEBREW TEXTS AND NOTES.....	i-iv and 1-55

manuscripts which comprised parts of Aquila's Greek translations of the Bible, the nature of the upper writing in Hebrew and the identity of the author were not recognized until now.

In identifying and presenting these Hebrew texts to the public, I not only experience the pleasure of contributing an important page to the history of Jewish literature, but I also have the feeling that it will serve as a striking illustration of the great importance of the Genizah as a source for Jewish history and literature.

A generation has nearly gone by since the Cairo Genizah was rescued from oblivion. And though many great contributions to Jewish lore were made by the discoverer of the Genizah and his followers, still no scientific body or individual Maecenas has as yet appeared, willing to make the treasures of the Genizah accessible to the scholarly world at large. Well cared for as these manuscripts are in the great libraries of England, their usefulness is nevertheless very limited as long as they remain shelved. Innumerable documents of the greatest importance in all departments of Jewish literature are waiting to be deciphered, elucidated and published. If this vast mass of documents were made accessible so that scholars the world over could consult them in their studies, Jewish historiography would be revolutionized; many obscure periods would be illumined and many difficulties solved. Let this volume serve as an illustration. If the two English scholars had not published the facsimiles, the Maḥzor of

Yannai would very likely have remained unknown for many more years to come.

Of course it would be too sanguine on the part of any individual investigator to entertain the hope, that by his own efforts he could bring about a wide-spread interest in this field of inquiry. But if by any chance, this modest contribution should, in the least way, help towards arousing a greater interest in the Genizah MSS. on the part of our leaders in Jewry, the editor would feel more than amply rewarded for his labors.

Aside from the texts of the palimpsests I have incorporated in this volume a poem of Yannai from the valuable collection of Genizah MSS. in the library of Mr. E. N. Adler, who very generously placed the original manuscript at my disposal.

Through the kind offices of Dr. L. D. Barnett I obtained a photograph of the British Museum MS., Or. 6197, to which Dr. A. Marmorstein called my attention. The photograph reached me when the Hebrew part of this volume was already in type, but as it turned out to be only an incomplete text of the poem printed below on pages 41 and 42, I was able to embody the variants in a supplementary note on page 42.

In addition to the Genizah fragments it was also deemed advisable to gather here the few liturgical compositions of Yannai which have already been published previously. For the text of the *Ḳerobah* of the Great Sabbath use has been made not only of the Sabionetta and Venice editions, but also

PREFACE

THE texts, edited for the first time in this volume, represent the remains of a large work of religious poetry, composed for every Sabbath of the year and grouped about the weekly portions of the Pentateuch, according to the divisions of the Triennial Cycle. The importance of these compositions for the history of mediaeval Jewish liturgy lies not only in their being the residue of a work lost for many centuries and up to recent times entirely unknown, but also in the fact, that through them we are able to get a clearer idea of the rise and the development of the liturgical poetry known as *Piyyut*. Yannai, the author of these religious poems, flourished in the seventh century and is, therefore, next to Yose ben Yose, the oldest *Paiyyetan*. He is also reputed to have been the teacher of Kalir, the best known of all mediaeval liturgists.

Like so many other literary treasures brought to light in recent times, these poems were found in the Cairo Genizah, discovered by Dr. Schechter. Facsimiles of these manuscripts, which happened to be palimpsests, were published as long ago as 1897 and 1900 by two well-known English scholars, F. Crawford Burkitt and Charles Taylor. Owing, however, to the fact that the scholarly world was interested mainly in the lower writing of the

39323

CM

670

P5

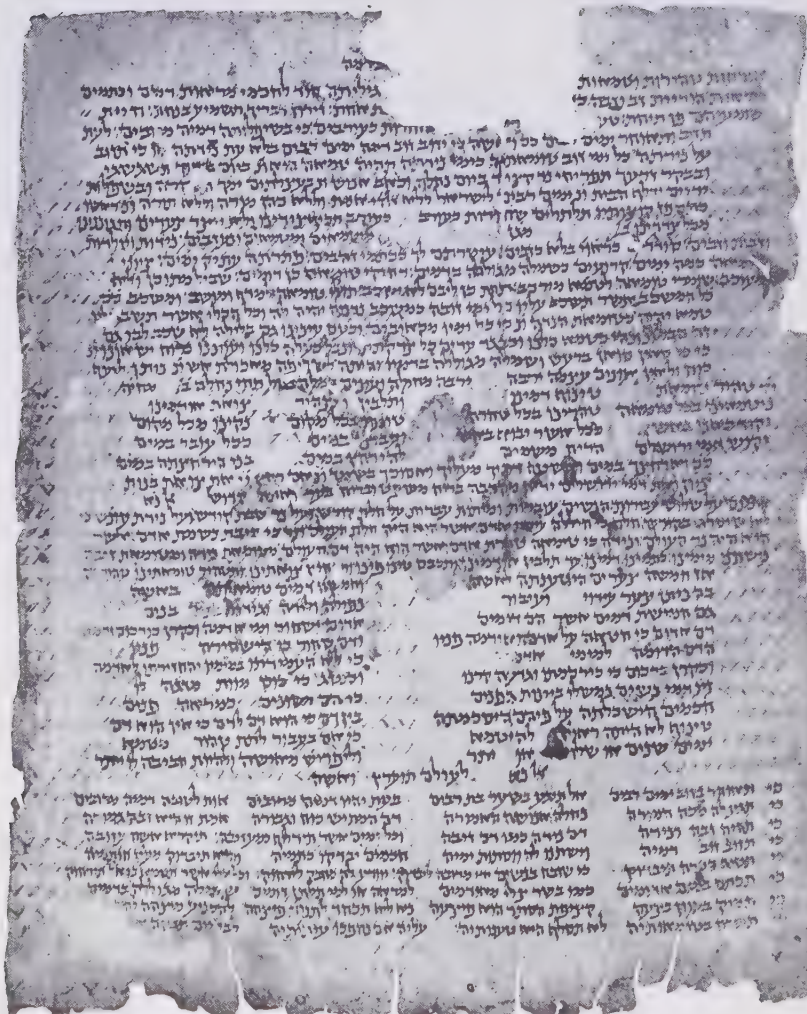
434

1917

THE PLIMPTON PRESS
NORWOOD MASS U.S.A

TO THE MEMORY OF
WOLF HEIDENHEIM
(1757-1832)
*Foremost critical expounder of the
Jewish liturgy.*

MAHZOR YANNAI, WRITING OF THE XITH CENTURY

Underneath Aquila's Greek Translation of the Bible in a VIth century MS.

(From Taylor's "Cairo Genizah Palimpsests")

Texts and Studies of the
Jewish Theological Seminary of America
Vol. VI

MAHZOR YANNAI

A Liturgical Work of the VIIth Century

EDITED FROM
GENIZAH FRAGMENTS

WITH NOTES AND INTRODUCTION

BY
ISRAEL DAVIDSON

PROFESSOR OF MEDIAEVAL HEBREW LITERATURE
JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA

and additional notes by

Louis Ginzberg

PROFESSOR OF TALMUD JEWISH THEOLOGICAL
SEMINARY OF AMERICA

NEW YORK
THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY
OF AMERICA

1919

TEXTS AND STUDIES OF THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA

- Vol. I-II. Geonica by Louis Ginzberg.
I, the Geonim and Their Halakic Writings;
II, Genizah Studies, N. Y., 1909, 8°, xii + 210,
425 pp. \$3.00
- Vol. III. Yerushalmi Fragments from the Genizah. Vol. I,
Texts with Various Readings from the Editio
Princeps, edited by Louis Ginzberg. N. Y.,
1909, 4°, vi + 372 + ix pp \$5.00
- Vol. IV. Sepher Shaashuim. A Book of Mediaeval Lore
by Joseph Ben Meir Ibn Zabara. Edited by
Israel Davidson, N. Y., 1914, 8°, cxxx + [6]
+ 197 + vii pp \$2.00
- Vol. V. Saadia's Polemic against Hiwi Al-Balkhi. By
Israel Davidson, N. Y., 1915, 8°, 104 pp. . \$1.00
- Vol. VI. Mahzor Yannai. A Liturgical Work of the
VIIIth Century, edited from Genizah fragments,
with notes and introduction by Israel Davidson,
and with additional notes by Louis Ginzberg.
N. Y., 1919, 8°, xlix + 55 + iv pp \$2.00

MAHZOR YANNAI

Gift of
Rabbi Irving Reichert

